

Mirva Salonen

ERITYISLASTEN VANHEMPIINSA
KOHDISTAMA VÄKIVALTA JA SIITÄ
SELVIYTYMINEN VANHEMPIEN KO-
KEMANA

Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
2018

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Erityislasten vanhempiinsa kohdistama väkivalta ja siitä selviytyminen vanhempien kokemana

Tekijä: Mirva Salonen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ x Sivuluovutustyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 140 + 3 liitettä

Vuosi: 2018

Tiivistelmä

Tutkimus käsittelee erityistä tukea tarvitsevien lasten vanhempiinsa kohdistamaa väkivaltaa. Näkökulmana tutkimuksessa ovat vanhempien kokemukset. Tarkoituksena on selvittää miten vanhemmat kokevat erityistä tukea tarvitsevien lasten vanhempiinsa kohdistaman väkivallan ja millaisia merkityksiä tämä väkivalta saa heidän elämässään. Lisäksi tutkimuksella pyritään selvittämään vanhempien selviytymistä väkivallasta. Tutkimuksen teossa tarkoitus oli myös selvittää, millaiseksi ilmiöksi tämä viime vuosikymmeninä havaittu sosiaalinen ongelma määrittäytyy. Tutkimus tehtiin sensitiivisellä tutkimusotteella, ja teoreettis-metodologisena näkökulmana oli fenomenologinen ihmettely. Aineisto kerättiin teemahaastattelulla puhelimitse yhdeksältä erityislapsen vanhemmalta. Lisäksi tehtiin kasvokkain yksi ryhmähaastattelu, johon osallistui viisi erityislapsen vanhempaa. Aineiston analyysiin käytettiin aineistolähtöistä sisälönanalyysia.

Tulosten perusteella erityislapsen väkivalta oli moninaista lievistä vakavaan vahingoittamiseen ja sen kohteena oli useimmiten äiti. Väkivalta oli toistuvaa ja usein päivittäistä. Väkivaltaa esiintyi kotona ja koulussa, mutta myös muilla julkisilla paikoilla. Väkivalta aiheutti ruumiillistumista. Se vaikutti sekä fyysisesti että henkisesti vanhemman hyvinvoinnin vaarantamiseen. Väkivalta vaikutti myös perhe-elämään vaarantaen erityislapsen sisarusten hyvinvoinnin ja heikentäen vanhemmuuden kokemusta sekä sosiaalisesti eristäen. Vanhemmat selittivät väkivaltaa lapsen sairauksilla ja oireiluilla sekä väkivaltaa laukaisevilla tekijöillä. Vanhempien väkivallalle antamat merkitykset koostuivat väkivallan epätoivottavaksi kokemisesta, sen tahattomuudesta, normaalistumisesta ja vähättelystä sekä sen hyväksyttävyydestä. Vanhemmat yrittivät selviytyä väkivallasta väkivallan hallitsemisyrityksillä, voimavaroilla ja yhteiskunnan tukipalveluilla. Vanhemmat käyttivät sekä tunne- että ongelmasuuntautuneita selviytymiskeinoja. Selviytymistä vaikeuttivat heikentävät tekijät, jotka olivat kielteiset tunteet ja ajatukset, stressi, kielteiset vanhemmuuden kokemukset sekä puhumisen vaikeus. Väkivallatilanteessa toimimiseen ja väkivallan hallintaan liittyy paljon haasteita. Vanhemmat esittivät myös paljon kritiikkiä lapsen väkivaltaisuuden hallintakeinoja kohtaan. Näiden lasten kohdalla ei näyttänyt löytyneen keinoja ja yhteiskunnan tukipalveluja, joilla väkivalta olisi saatu kokonaan loppumaan, vaan kyse oli vain hallintayrityksistä. Ongelmia aiheuttaa myös se, että vanhempien omat vaikutusmahdollisuudet ovat puutteelliset.

Avainsanat: lapsen väkivaltaisuus, lapsen vanhempiinsa kohdistama väkivalta, child-to-parent violence, adolescent-to-parent violence, erityistä tukea tarvitseva lapsi, vanhemman selviytyminen

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi x

Sisällys

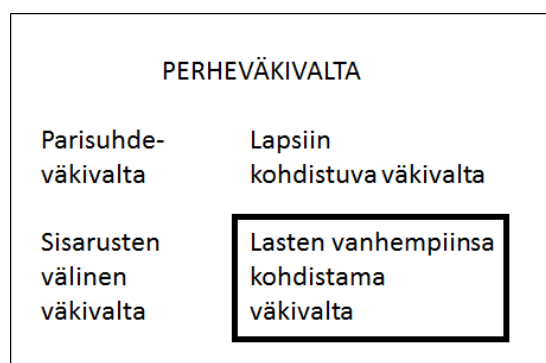
1 Johdanto	1
2 Tutkimuksen viitekehys	4
2.1 Erityislapsi ja erityislapsen vanhemmuus	4
2.2 Lapsen väkivalta vanhempiaan kohtaan	7
2.2.1 Erityislapsen väkivallan määrittelyminen	7
2.2.2 Väkivallan syitä selittävät tekijät	10
2.3 Väkivallasta selviytyminen	17
2.3.1 Ruumiillisuus ja uhriutuminen väkivaltailmiössä	17
2.3.2 Vanhempien selviytymiskeinot ja voimaantuminen	19
2.3.3 Palvelujärjestelmän apu väkivaltaan	21
3 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat	27
3.1 Tutkimustehtävä	27
3.2 Kokemuksen tutkiminen	28
3.2.1 Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa	28
3.2.2 Tutkijan paikan ymmärtäminen	31
3.3 Tutkimuseettiset kysymykset	34
3.4 Tutkimuksen aineisto ja haastattelujen toteutus	36
3.5 Aineiston analyysi	38
4 Erityislapsen väkivaltaan liittyvät tekijät	43
4.1 Väkivaltaa kuvaavat tekijät	43
4.1.1 Väkivallan muodot	43
4.1.2 Väkivallan kohteet	44
4.1.3 Väkivallan määrä	45
4.1.4 Väkivallan alkujankkohta	45
4.1.5 Väkivallan esiintymispaikka	46
4.2 Väkivallan seuraukset ja vaikutukset	46
4.2.1 Fyysiset seuraukset	46
4.2.2 Henkiset seuraukset	47
4.2.3 Vaikutus perhe-elämään	50
4.2.4 Vaikutus perheen sosiaaliseen elämään	54
4.2.5 Vaikutus perheen taloudelliseen tilanteeseen	57
4.3 Väkivaltaa selittävät tekijät	57

4.3.1 Lapsen sairaudet ja niihin liittyvä oireilu	57
4.3.2 Väkivaltaa laukaisevat tekijät.....	59
4.4 Vanhempien antamat merkitykset erityislasten väkivallalle	63
4.4.1 Väkivallan epätoivottavaksi kokeminen	63
4.4.2 Väkivallan tarkoituksellisuus ja tahattomuus.....	65
4.4.3 Väkivallan normaalistuminen ja vähätteleminen	66
4.4.4 Väkivallan hyväksyttävyyys	68
5 Väkivallasta selviytyminen	70
5.1 Erityislapsen väkivallan hallintayritykset	70
5.1.1 Väkivaltatilanteita ennaltaehkäisevä toiminta.....	70
5.1.2 Hallintayritykset väkivaltatilanteissa	77
5.1.3 Hallintayritykset väkivaltatilanteiden jälkeen	84
5.1.4 Väkivallan hallinnan haasteet.....	87
5.2 Vanhempien selviytymistä heikentävät tekijät.....	93
5.2.1 Kielteiset tunteet ja ajatukset.....	93
5.2.2 Stressi ja muut heikentävät tekijät.....	95
5.2.3 Kielteiset vanhemmuuden kokemukset.....	98
5.2.4 Väkivallasta puhumisen vaikeus	101
5.3 Vanhempien voimavarat	106
5.3.1 Myönteiset tunteet ja vanhemmuuden kokemukset	106
5.3.2 Asenteen muuttaminen	108
5.3.3 Oma aika ja elämänhallinnan tunne	110
5.3.4 Läheisverkoston tuki	112
5.4 Yhteiskunnan tukipalvelut.....	116
5.4.1 Saadut tukipalvelut.....	116
5.4.2 Kokemukset tukipalveluista	120
6 Pohdinta.....	128
Lähteet.....	135

1 Johdanto

Tutkimukseni käsittelee erityistä tukea tarvitsevien lasten vanhempiinsa kohdistamaa väkivaltaa. Pyrin avaamaan vanhempien kokemuksellisia merkityksiä erityistä tukea tarvitsevien lasten väkivaltaisuudelle ja sen vaikutuksille ja väkivallasta selviytymiselle. Tutkimuksen teossa mielenkiintoni kohteena oli myös, millaiseksi sosiaalisesti ongelmaksi tämä ilmiö määrittyy. Määrittyykö se lastensuojelulliseksi ongelmaksi, vanhemmuuden puutteeksi eli kasvatukselliseksi ongelmaksi vai vanhempien uhriutumisen ongelmaksi eli kokeeko vanhempi jäävänsä uhrin asemaan? Alkulähtökohtanani oli, että näkökulma on vanhempien uhriutumisen näkökulmassa, mutta pidin todennäköisenä, että hyvän vanhemmuuden näkökulma on vahvasti sidoksissa väkivaltatilanteisiin, eikä lastensuojelullisiltakaan arvioinneilta voi aiheen piirissä välttyä.

Perheen sisäinen väkivalta on jaoteltu useaan muotoon: perheväkivalta (domestic violence) muodostaa yläkäsitteen, joka sisältää kaikkien perheenjäsenten välisen väkivallan. Perheväkivallan alle asettuvat muut väkivallan muodot: parisuhdeväkivalta (intimate partner violence), lapsiin kohdistuva väkivalta (child abuse), sisarusten keskinäinen väkivalta ja lasten vanhempiinsa kohdistama väkivalta (child-to-parent violence) (Nyqvist 2017; Noppari & Nietola 2017, 174). Tutkielmani aihe rajautuu koskemaan lasten vanhempiinsa kohdistamaa väkivaltaa (kuvio 1).

Kuvio 1. Tutkimusaiheen rajaus perheväkivaltakontekstissa

Perheväkivallan tutkimus Suomessa näyttää kohdistuvan pääosin parisuhdeväkivaltaan ja vanhempien toimesta lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan (ks. Matikka 2016; Paavilainen & Pösö 2003; Hilliaho 2010; Ellonen ym. 2015). Kuritusväkivaltaa eli vanhempien

kasvatus- tai rangaistustarkoituksessa käyttämää väkivaltaa koskevien asenteiden osalta tutkimusta on tehty muun muassa Lastensuojelun keskusliitossa vuodesta 1981 lähtien (Matikka 2016, 3). Tutkimuksen näkökulma on ollut pitkälti sukupuolittunutta, mieslyö, nainen ja lapsi ovat uhreja, ja feministinen. Feministinen näkemys korostaakin patriarkaalisen yhteiskunnan rakenteellista väkivaltaa naisia kohtaan. Painotus on myös kulttuuriseen suuntaan. Naisten pahoinpitely nähdään seurauksena mieheyteen liitettyistä kulttuurisista normeista. (ks. Niemi ym. 2017; Archer 2006; Nyqvist 2001, 13; 23).

Väkivallan tutkimukseen liitetään usein myös sukupuolen ja vallan yhteys. Sosiaalityön aikaisemmassa tutkimuksessa muun muassa Leo Nyqvist (2001) on tutkinut parisuhdeväkivallan sukupuolittumista prosessinäkökulmasta, jonka yhteydessä hän on tuonut esille myös parisuhdeväkivallan uhrien kokemuksia. Feministisesti orientoituneen väkivaltatutkimuksen käsitteet sukupuolistunut ja sukupuolittunut väkivalta sisältävät ajatuksen väkivallan ja sukupuolen kietoutuneisuudesta toisiinsa kulttuurisesti, rakenteellisesti ja toimijatasolla. Sukupuolistumisella viitataan väkivallan dynamiikkaan ja prosessiin, sukupuolen tekemiseen tavalla, jossa sukupuoli ei tarkoita kahtiajakoja, kun taas sukupuolittunut kertoo enemmän lopputuloksesta. Sukupuolen ja väkivallan katsotaan kytkeytyvän valtaan. (Ronkainen 2017, 29.) Lähisuhdeväkivalta käsitteenä on tullut käyttöön yhä enemmän sukupuolitietoisien ja valtasuhteita painottavan tulkinnan myötä. Se on perheväkivaltaa laajempi käsite, sillä se pitää sisällään muiden läheisten kuin vain perheeseen kuuluvien, esimerkiksi entisten puolisoitten, tekemän läheisväkivallan. (Nyqvist 2006, 142.) Lähisuhdeväkivaltaa erityisesti vainoamisen näkökulmasta aikuisten välillä on tutkinut Suomessa Anna Nikupeteri (2016; 2017). Nämä perheväkivallan tutkimusalueet eivät kuitenkaan tarjoa tietoa (erityis)lapsen väkivallan ratkaisemiseen.

Väkivalta loukkaa niin aikuisen kuin lapsen ihmisoikeuksia. Väkivalta ja sen eri muodot uhkaavat erityisesti lapsen fyysistä ja psyykkistä terveyttä, hänen sosiaalisia ja kognitiivisia taitojaan ja voivat ääritapauksissa johtaa kuolemaan (Ammattilainen: tunnista lapsiin...). Uskon, että samat riskit koskevat myös uhrina olevan vanhemman hyvinvointia. Sosiaalityön näkökulmasta tiedon tuottaminen aiheesta on tärkeää, sillä sosiaalityöntekijöiden olisi syytä tunnistaa myös vanhempien pahoinvointi lapsen väkivaltaisuuden vuoksi ja pyrkiä etsimään siihen muutosta. Tutkielmassani ei selvitetä erityislapsen omaa, tämän sisarusten tai ammattilaisten kokemuksia. Näkökulma tutkimuksessa on siis vanhempien, jotka ovat uhrina erityislapsen väkivallassa.

Esitän tutkimukseni tarkentavat tutkimuskysymykset luvussa kolme, jossa esittelen myös kokemuksen tutkimusta ja käyttämäni analyysiä sekä pohdin tutkimuseettisiä kysymyksiä. Tutkimuksessani on sensitiivinen tutkimusote, ja teoreettis-metodologisena näkökulmana fenomenologinen ihmettely (fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusote), jolla olen pyrkinyt avaamaan tätä tabunluonteista ilmiötä ilman varsinaista etukäteisteoriaan sitoutumista.

Haastattelututkimuksen tulokset käsittelen teemoittain: erityislapsen väkivaltaan liittyvät tekijät ja väkivallasta selviytyminen. Pysin esittämään kuvan siitä, millaisena vanhemmat kokevat erityislapsen tekemän väkivallan. Etsin väkivaltaa kuvaavia tekijöitä, väkivallan seurauksia ja vaikutuksia, väkivaltaa selittäviä tekijöitä ja vanhempien erityislapsen väkivallalle antamia merkityksiä. Lisäksi pyrin saamaan tietoa siitä, miten vanhemmat ovat selviytyneet väkivallasta ja millaisia tukipalveluita väkivaltaisista erityislapsiperheet ovat saaneet. Tutkimuksen myötä tuli esille väkivallan hallintayrityksiä, vanhempien jaksamista heikentäviä tekijöitä, vanhempien voimavaroja ja yhteiskunnan tukipalveluita, jotka määrittävät sitä, miten vanhemmat selviävät väkivallasta.

Tarkoitukseni on tällä tutkimuksella tehdä tämä tabunluonteinen ilmiö näkyväksi ja ymmärrettäväksi. Tiedossani ei ole vastaavaa tutkimusta Suomessa, joten tutkimustiedolla voitaisiin paikata tätä tiedollista aukkoa. Pro gradu -tasoisena tutkimuksena en kuitenkaan usko tutkimuksen olevan kuin pään avaus aiheen käsittelyyn. Siitä nouseva keskustelu voi kuitenkin antaa käytännön sosiaalityön työntekijöille apua tunnistaa tämä tabunluonteinen ongelma erityislapsiperheiden parissa ja kehittää perheitä tukevia ratkaisuja, palveluja ja tukitoimia.

Yhteiskunnallisesti on myös merkittävää, että miten perheitä voitaisiin tukea väkivaltaisen erityislapsen väkivallan loppumiseksi tai ainakin siitä selviytymiseksi. Mikäli vanhemmat eivät jaksa väkivaltaisen erityislapsensa kanssa, on yhteiskunnan järjestettävä lapsen hoito ja asuminen muilla tavoin kuin kotona asumisen ja omaishoidon keinoilla. Tämä vaihtoehto lisää myös yhteiskunnan kustannuksia.

2 Tutkimuksen viitekehys

2.1 Erityislapsi ja erityislapsen vanhemmuus

Tutkimuksessa tärkeimpiä käsitteitä ovat erityistä tukea tarvitseva lapsi (erityislapsi), hyvä vanhemmuus, syrjäytyminen, marginalisaatio, stigmatisoituminen, perheväkivalta (domestic violence), lähisuhdeväkivalta, lasten vanhempiinsa kohdistama väkivalta (CPV), nuorten vanhempiinsa kohdistama väkivalta, adolescent-to-parent violence (APV) traumatisoituminen, ruumiillisuus, uhriutuminen (victimization) ja selviytyminen. Lähikäsitteitä ovat muun muassa voimaantuminen (empowerment) ja itsemääräämisoikeus.

Käsitteitä voidaan määritellä osin lainsäädännön näkökulmasta. Erityislapsi määritellään sosiaalihuoltolaissa (30.12.2014/1301). Sosiaalihuoltolain 3 §:n 1 momentin 3)-kohdassa mainitaan, että erityistä tukea tarvitsevalla henkilöllä ja asiakkaalla tarkoitetaan sosiaali- ja terveystalvija *kognitiivisen tai psyykkisen vamman tai sairauden*, päihteiden ongelmakäytön, usean yhtäaikaisten tuen tarpeen tai muun vastaavan syyn vuoksi ja jonka tuen tarve ei liity korkeaan ikään siten kuin ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvija annettun lain (980/2012) 3 §:ssä säädetään. Saman lainkohdan 6)-kohdassa määritellään erityistä tukea tarvitseva lapsi lapseksi, jonka kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai joka itse käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään tai joka on erityisen tuen tarpeessa 3 kohdassa mainituista syistä. Lapsi on määritetty alle 18-vuotiaaksi.

Tässä tutkimuksessa erityislapsen määritelmä poikkeaa osittain sosiaalihuoltolain määritelmästä ja lähenee kansankielessä käytettävää erityislapsen määritelmää. Erityislapsella tämän tutkimuksen yhteydessä tarkoitetaan erityisen tuen tarpeessa olevaa lasta, jolla on joku ihmisen kehitykseen vaikuttava sairaus tai vamma. Näitä voivat olla muun muassa kehitysvamma, autismi, Asperger tai ADHD. Rajasin tässä tutkimuksessa erityislapsen iältään alakouluiästä eli noin seitsemänvuotiaista enintään nuoriksi aikuisiksi

eli enintään 25-vuotiaiksi. Tämä rajausta tehtiin siksi, että tutkimuksen ulkopuolelle ha-
luttiin jättää niin sanottuun uhmaikään liittyvä toiminta. Ylärajaan liittyvä rajausta tehtiin
sen vuoksi, että tutkimuksen kohteena on myös vanhemmuuden kokemus, joka yleensä
muuttuu lapsen itsenäistyttyä ja tultua aikuiseksi. Tätä vanhemmat erityislapsset ovat
useimmiten jo muuttaneet kotoa palvelutaloihin tai ohjatun asumisen yksiköihin, jolloin
vanhempien kokemuksista voi olla kovin pitkä aika. Tämä voi vaikuttaa siihen, millä
tavalla ja miten hyvin kokemukset muistaa. Pysin siis löytämään mahdollisimman ajan-
kohtaisia kokemuksia.

Vanhemmuus on henkinen kehitysprosessi ja edellyttää kykyä ymmärtää lapsen tarpei-
ta. Hyvä vanhemmuus vaatii vanhemmilta lämmön ja ymmärryksen osoittamista lapsel-
le ja perheen sisäisten ristiriitojen ratkaisukykyä. Hyvän vanhemmuuden toteuttamiseen
vanhemmat tarvitsevat lapsen psyykkisestä ja fyysisestä kehityksestä tietoa sekä emo-
tionaalista, kognitiivista ja henkistä tukea ja konkreettista apua. (Friis ym. 2006, 20–21.)
Erityislapsen vanhemmuus on tavallista haastavampaa pelkästään jo lapsen sairauden
hoitotyön tai vamman kuntoutuksen vuoksi.

Erityislapsen hoitamisen ja työelämän yhteensovittamisongelmien vuoksi usea perhe
elää lapsen vammaisuuden tai sairauden takia vailla vakituista työtä. Erityislapsiperheet
ovat taloudellisesti ahtaalla, ja vain osa vanhemmista saa korvauksena hoitotyöstä
omaishoidon palkkiota, joka vastaa yleensä enintään neljää sataa euroa. Tie köyhyyteen
ja syrjäytymiseen on selvä. Syrjäytymistä on ensisijaisesti tarkasteltava lopputuloksen
eli yksilöiden hyvinvoinnissa olevien ongelmien eli syrjäytyneisyyden kannalta. Syrjäy-
tyneisyys ilmenee yksilötasolla huono-osaisuuden kasautuneisuutena, jolloin aktualisoi-
tuu myös sosiaalityön tarve. (Raunio 2006, 27–28.) Moni erityislapsen vanhempi kokee
olevansa kakkosluokan kansalainen pelkästään siksi, että useimmiten erityislapsi kulut-
taa valtavasti yhteiskunnan varoja tulematta koskaan veronmaksajaksi. Moralisointia
tulee yhteiskunnasta käsin, vaikka itse vanhempi ei siihen ryhtyisikään.

Syrjäytymisen käsite liitetään usein myös marginaalisuuteen ja marginalisaatioon, jotka
ovat vähemmän kielteisiä käsitteitä kuin syrjäytyminen. Marginaalisuutta pidetään vas-
tentahtoisena tilana, joka on jossain määrin pysyvä ja jossa yksilöllä on käytettävissä
riittämättömästi elämän hallitsemiseksi välttämättömiä perusresursseja. Marginalisaatio
viittaa taas prosessiin, jossa yksilö siirtyy turvallisesta tilanteesta turvattomaan ja puut-

teellisten resurssien tilanteeseen. Tämä näkökulma painottaa siis enemmän elämänhallintaan vaikuttavia resursseja ja niiden puuttumista kuin yhteiskunnallisesta normaaliudesta poikkeamista. (Raunio 2006, 53–55.) Erityislapsen vanhemmuus itsessään on jo yhteiskunnan marginaalissa olemista. Erityislapseksi toteaminen ja erityislapsiperhe-elämään liittyvät haasteet aloittavat marginalisaatioprosessin. Kun erityislapsen vanhemmuuteen liittyy vielä lapsen väkivaltaisuus, siirrytään marginaalin marginaaliin.

Syrjäytymiseen liittyy vahvasti leimautuminen, stigmatisoituminen. Anna Kulmala (2006; 19–20; 58–60) on väitöskirjassaan tutkinut sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksestä ihmisen erityisesti leimatun identiteetin rakentumista ja toiseuden kokemuksia ihmisten omakohtaisten kertomusten kautta. Kulmalan tutkimuksessa kohderyhmänä olivat syrjäytyneet, kuten päihdeongelmaiset, mielenterveysongelmaiset ja asunnottomat. Kulmala on tutkimuksessaan katsonut identiteetin muuttuvaksi, kontekstiriippuvaiseksi ja vuorovaikutuksessa, sosiaalisesti rakentuvaksi. Hänen aineistostaan kävi selvästi ilmi, kuinka merkittävässä määrin ihminen rakentaa käsitystä itsestään suhteessa siihen, millaisia määrittäjiä hän ulkoapäin saa tai kokee saavansa. Erityislapset ja erityislasten vanhemmat tavanomaisesta poikkeavina helposti sisäistävät leimatun identiteetin.

Leimautuminen liittyy olennaisesti kategorisointiin, sillä julkiset identiteetit ja sosiaaliset kategoriat vaikuttavat huomattavasti silloin, kun kertomusta itsestä tuotetaan heikosta, alistetusta tai marginaalisesta asemasta käsin. Yleiskategoriat ja yleistävät kuvat ihmisistä eivät anna tilaa yksilöllisyydelle, vaan kategorisoinnilla kategorioissa oleva tieto niputetaan ja johonkin kategoriaan liitetyt ominaisuudet kulkevat yhdessä. Ne ikään kuin luovat järjestystä ja antaa paikan ihmisille sekä suhteuttaa niitä toisiinsa. Se on yleisinhimillinen ja yleismaailmallinen, jopa tiedostamaton, tapa järjestellä ja hallita erilaisia elämän ilmiöitä ja ihmisiä unohtaen ihmisten yksilöllisyyden. (Mt., 24; 65–67.) Erityislapsen vanhemmuus kategorisoidaan erilleen terveiden ja vammattomien lasten vanhemmuudesta. Tällöin vanhemman oma yksilöllisyys helposti unohtuu. Ihmisestä tuleekin ”sen vammaisen lapsen vanhempi” tai sen ”väkivaltaisen lapsen vanhempi”.

2.2 Lapsen väkivalta vanhempiaan kohtaan

2.2.1 Erityislapsen väkivallan määrittely

Lasten vanhempiinsa kohdistamasta väkivallasta on varsin vähän aikaisempaa empiiristä tutkimusta. Tein kirjallisuushakuja pääosin keväällä 2017 ja osin keväällä 2018. Kotimaisen tutkimuskirjallisuuden löytäminen lapsen väkivaltaisuudesta osoittautui vaikeaksi. Käytännössä kotimainen perheväkivaltatutkimus on painottunut perheväkivallan muihin muotoihin.

Raisa Maria Toivo (2018) on julkaissut historian alan tutkimuksen lapsen vanhempiinsa kohdistamasta väkivallasta ja väkivaltakulttuurista. Kyseinen tutkimus on kuitenkin tapaustutkimus 1800-luvulla tapahtuneesta isänsurmasta ja siihen liittyvästä uutisoinnista, joten oman tutkimukseni aihe ei hyötynyt tästä tutkimuksesta, mutta se osoittaa, että lapset ovat olleet vanhempiaan kohtaan vuosisatoja, eikä kyse ole tuoreesta ilmiöstä, vaikka se sosiaalisena ongelmana on vasta viimeisinä vuosikymmeninä tunnustettu. Kotimaisista tutkijoista ainoastaan Hannu Säävälä (Säävälä 2001) on psykiatrian alan väitöksessään tutkinut poikien tekemiä isänsurmia ja isään kohdistuvaa väkivaltaa nykyaikana.

Lasten vanhempiinsa kohdistamasta väkivallasta on vain vähän myös kansainvälistä tutkimusta. Se mainitaankin kaikkein vähiten tutkimuksi perheväkivallan muodoksi (Walsh & Krienert 2007, 563). Ulkomaisessa kirjallisuudessa on kiinnostuttu tästä vähän tutkitusta aiheesta vasta reilun parinkymmenen vuoden ajan ja se on pääosin tilastotietoa tällaisen väkivallan määristä ja tekijään ja uhriin liittyvistä rikostilastotiedoista (esim. Walsh & Krienert 2009; Walsh & Krienert 2007; Lyons ym. 2015) tai väkivaltaa selittäviin tai ennakoiviin tekijöihin kohdistuvaa tutkimusta (Calvete ym. 2012; Ibabe ym. 2013).

Väkivallalla tarkoitetaan yleensä toisen ihmisen kontrolloimista ja alistamista, jonka saavuttamiseksi tekijä turvautuu monenlaisiin keinoihin (Niemi-Kiesiläinen & Kainulainen 2006, 116). WHO:n (2002) määritelmän mukaan väkivaltaan liittyy fyysisen

voiman taikka vallan tahallinen käyttö tai uhkaaminen siten, että se kohdistuu ihmiseen itseensä, toiseen ihmiseen, ihmisryhmiin, yhteisöihin ja/tai valtioihin. Väkivalta voi aiheuttaa psyykkisen tai fyysisen vamman, perustarpeiden tyydyttämättä jättämisen, kehityksen häiriintymisen tai jopa kuoleman. (Noppari & Nietola 2017, 173.) Väkivalta on yleensä vallan väärinkäyttöä, jota vahvempi käyttää heikompaa kohtaan. Mutta valta-asetelma ei kuitenkaan synny pelkän fyysisen voiman kautta, vaan valtaa voi käyttää myös psyykkisellä, sosiaalisella ja taloudellisella kapasiteetilla. (Nygqvist 2006, 152.)

Suomen lainsäädännöstä puuttuu lähisuhteen ja lähisuhdeväkivallan määritelmä, joten kaikkea väkivaltaa, myös erityislapsen vanhempaansa kohdistamaa, kohdellaan samalla tavoilla riippumatta osapuolten keskinäisestä suhteesta (Kainulainen & Niemi 2017, 142). Tuomittava väkivalta määritellään oikeudellisesti rikoslaissa (19.12.1889/39), jonka 21 luvun 5 §:ssä (21.4.1995/578) määritetään pahoinpitely seuraavasti: ”Joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan, on tuomittava pahoinpitelystä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Yritys on rangaistava.” Saman luvun 6 §:ssä (13.7.2001/654) ja 7 §:ssä (21.4.1995/578) määritellään pahoinpitelyn törkeästä (6 §) ja lievästä (7§) tekemuodoista. On myös mahdollista, että väkivalta täyttää vakavamman fyysisen pahoinpitelyn seurauksena tapahtuvan rikoksen, kuten vammantuottamuksen, tapon tai murhan.

Barbara Cottrell (2001) on määritellyt lapsen vanhempiinsa kohdistuvan väkivallan. Lapsen vanhempiinsa kohdistama väkivalta on rikollinen teko toista tai molempaa vanhempaa kohtaan. Siinä lapsella on tarkoitus aiheuttaa fyysistä, psyykkistä tai taloudellista vahinkoa saavuttaakseen kontrollin ja valtaa vanhempiinsa nähden. (Cottrell 2001, Walshin & Krienertin 2007, 564 mukaan.) Mielestäni määritelmä on turhan rajattu, sillä määritelmässä edellytetään lapsen motivaatiota ja tarkoitusta väkivallan käyttöön. Väkivalta voi olla myös tahatonta. Esimerkiksi usea kehitysvammainen ei ymmärrä aiheuttavansa raivokohtauksessaan vahinkoa, eikä hän ole syyntakeinen eikä siten vastuussa teostaan. Silti teko on väkivaltaa uhrin näkökulmasta. Väkivalta tulisikin määritellä mieluummin uhrin kokemuksen mukaan (Schulman 2004, 150).

Väkivaltaa jaotellaan sen tekemisen motiivien perusteella instrumentaaliseksi ja ekspressiiviseksi väkivallaksi. Suvi Ronkaisen (2017, 26–27) mukaan instrumentaalilla

väkivallalla on tavoite tai se on keino saavuttaa jotain. Ekspressiivinen väkivalta ilmaisee tunnetta, mutta instrumentaalista väkivallalta puuttuu henkilökohtainen emotionaalinen side väkivaltaan toisin kuin ekspressiivisessä väkivallassa. Lapsen tekemää väkivaltaa voidaan jaotella myös reaktiiviseen aggressiiviseen käytökseen ja proaktiiviseen aggressioon. Reaktiivisessa aggressiossa lapsi reagoi aggressiivisella käytöksellä ympäristön ärsykkeisiin ja virikkeisiin, ja proaktiivisessa aggressiossa lapsi taas itse tarkoituksellisesti rikkoo sosiaalisia normeja, kuten kiusaa muita, ja aloittaa tappeluja. (Aronen & Lindberg 2016, 255.)

Calveten ym. (2014) tutkimuksessa lapsen väkivaltaa vanhempiaan kohtaan ennakoivat proaktiivinen aggressio, mutta ei reaktiivinen aggressio. Tämä tulos vahvistaa vanhempiinsa kohdistuvan lapsen tekemän väkivallan instrumentaalista luonnetta, joka tapahtuu usein sellaisessa perhekontekstissa, jossa on liikaa sallivuutta ja rajojen puutetta. (Calvete ym. 2014, 343; 349–350).

Kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu, että vanhempiin kohdistuvassa väkivallassa tekijä on yleisimmin 14–17-vuotias miessukupuolinen lapsi ja uhrina on yleisimmin valkoinen, biologinen, yli 40-vuotias tekijän äiti (Walsh & Krienert 2007, 563; Lyons ym. 2015, 737). Yhdysvalloissa tehdyn tutkimuksen mukaan 18 % kahden vanhemman perheistä ja 29 % yhden vanhemman perheistä kohtaa lasten vanhempiinsa kohdistamaa väkivaltaa (Walsh & Krienert 2009, 1453). Ottaen huomioon, että tulokset koskevat vain poliisille ilmoitettua väkivaltaa, ovat määrät todennäköisesti todellista vielä suurempia (Coogan 2014, e2). Luvut tuntuvat todella suurilta, mutta todennäköisesti tässä on kulttuurista eroavaisuutta. Suomessa kouluikäisillä lapsilla käytöshäiriöiden esiintyvyys on arvioitu olevan 3-8 %, ja pojilla häiriö on vähintään kaksi kertaa yleisempää kuin tytöillä. Nuorilla esiintyvyys on 5-10 %, ja pojilla on edelleen käytöshäiriöitä enemmän kuin tytöillä (suhde 2:1). (Aronen & Lindberg 2016, 254; 258). Näin ollen käytöshäiriöisiä lapsia on ainakin tuhansia jokaisessa ikävuosiluokassa ja vaikeimmiten, väkivaltaisesti oirehtivia siis pitäisi olla Suomessa todennäköisesti tätä vähemmän.

2.2.2 Väkivallan syitä selittävät tekijät

Psykologisesta näkökulmasta aggressio on osa ihmisen perusluontoa, ja sen ilmene-
mismuotojen katsotaan riippuvan sukupuolesta ja iästä (Brummer 2005, 198). Gustav
Schulman (2004, 149) määrittelee väkivaltaisen käyttäytymisen geneettisten ja sosiaali-
sen perimän, fyysisten ja sosiaalisten ympäristötekijöiden sekä ennen kaikkea yksilön
persoonallisuuden yhteisvaikutukseksi. Aggressiivisuus ja kyky aggressiiviseen käyttäy-
tymiseen ovat ihmisten myötäsyttyisiä ominaisuuksia, mutta väkivalta ja väkivaltaisuus
ovat taas sosiaalisia vuorovaikutuksellisia ilmiöitä. Tarvitaankin aina toinen, objekti,
uhri, jota kohtaan yksilö, subjekti, tekijä on aggressiivinen, jotta kyse on väkivallasta.

Toisen ihmisen satuttaminen osoittaa yleensä sitä, että muita vuorovaikutuksen keinoja
ei (enää) ole. Väkivallan tavoitteena onkin usein palauttaa yksilön narsistinen tasapaino
alkeellisella tavalla. (Sinkkonen 2008, 126.) Uhmaikä ja murrosikään kuuluva rajojen
kokeilu kuuluvat lapsen normaaliin kehitykseen. Pitkäkestoinen ja voimakas väkivaltai-
nen käyttäytyminen taas ei ole normaalia. Lapsilla on normaalisti rajoittamis- ja petty-
mystilanteissa lyhytkestoisia ja ohimeneviä käytösoireita, joita lisäävät väsymys, pro-
vokaatio ja stressi sekä erilaisten tarpeiden täyttymättä jättäminen, kuten jano ja nälkä.
Tällöin aggressio on ymmärrettävä ja asianmukainen reaktio kuormittavassa tai turvat-
tomassa tilanteessa. (Puustjärvi & Repokari 2017, 1364–1365.) Myös ihmisen puolus-
tautuminen esimerkiksi väkivallan tekijää vastaan väkivallalla on ymmärrettävä terveenä
ihmisen omaa hyvinvointia turvaavana toimintana. Tämä hyväksytään myös yhteis-
kunnallisesti hätävarjeluna, eikä siitä rangaista rikosoikeudellisesti (RL 4:4).

Lasten vanhempiinsa kohdistamaa väkivaltaa on todettu olevan kaikissa yhteiskunta-
luokissa ja kulttuureissa. Sitä ei siis ole vain sellaisissa perheissä, joiden yhteiskunnalli-
nen asema on heikko ja jotka kärsivät monista sosiaalisista ongelmista. (ks. Kennedy
ym. 2010, Cooganin 2014, e2 mukaan.) Kuitenkin joidenkin tutkimusten mukaan per-
heen köyhyys näyttäisi lisäävän vanhempiin kohdistuvaa nuorten väkivaltaa. Tätä on
perusteltu nuorten harrastustoiminnan puuttumisella ja sen myötä kasvavalla vihalla ja
turhautumisella (Cottrell & Monk 2004, 1086).

Lapsen väkivaltaisuutta ja käytöshäiriöitä voidaan selittää kasvatuksellisilla, biologisilla, lääketieteellisillä ja lapsen kohdistuvilla psykologian selitysmalleilla. Kasvatustieteellisestä näkökulmasta voitaisiin ilmiö määrittää lapsen haastavan käytöksen tai hyvän vanhemmuuden näkökulmista. Terveystieteiden ja lääketieteen puolella löytyy aikaisempaa kirjallisuutta lapsen omasta väkivaltaisuudesta ja käytöshäiriöistä lähinnä hoitollisesta, perheterapeuttisesta ja systeemisestä näkökulmasta. Psykiatrisessa näkökulmassa lapsen väkivaltaisuus nähdäänkin alkujaan tilanteeseen nähden mielekkäänä psykiatrisena ja ainoana mahdollisena oireena, joka on tilanteen kehittyessä muuttunut päälle jääneeksi oirekäyttäytymiseksi. Väkivaltaisuudesta on tullut tällöin laajemman yhteisön vuorovaikutusta, ja se on saanut funktion perhevuorovaikutuksen säätelijänä. (Sluzki 1981, Lounavaara-Rintalan, 1992, 295 mukaan; Furman & Lounavaara-Rintala 1983, Lounavaara-Rintalan 1992, 295 mukaan.)

Lapsen tekemää väkivaltaa sen pitkittyessä ja voimistuessa arvioidaan usein yksilön sairauden näkökulmasta. Käytös- ja uhmakkuushäiriöt on sisällytetty kansainväliseen ICD-10-tautiluokitukseen (ICD-10) psykiatrisina diagnooseina. Käytöshäiriöissä esiintyy pitkäaikaisia ja voimakkaita oireita, kuten kiusaamista, raivokohtauksia, tappelemista tai muita lievempiä oireita, kuten auktoriteetin vastustamista. Käytöshäiriö on pitkäaikainen ja laaja-alainen toisten oikeuksiin ja hyvinvointiin sekä yhteisön laeista, normeista ja säännöistä piittaamaton käytös. (Aronen & Lindberg 2016, 254.) Vaikeisiin käytösoireisiin kuuluu aggressiokäyttäytyminen eli fyysinen väkivalta, joka voi aiheuttaa vaaratilanteita ja herättää pelkoa (Puustjärvi & Repokari 2017, 1365). Uhmakkuushäiriö tarkoittaa lapsen pitkäkestoista ja ikätasosta poikkeavaa vastahankaista, vihamielistä ja uhmaavaa käytöstä, joka aiheuttaa toimintakyvyn heikentymistä. On otettava huomioon, että kaikki käytöshäiriöiset ja uhmakkuushäiriöt eivät ole väkivaltaisia. (Aronen & Lindberg 2016, 254.)

Väkivaltaiseen käytökseen ja käytöshäiriöön liittyy usein oheissairastavuutta, kuten neuropsykiatrisia häiriöitä, masennusoireita, päihdehäiriöitä, posttraumaattista stressihäiriötä, ahdistuneisuushäiriöitä ja epävakaata persoonallisuushäiriötä. Käytöshäiriöisillä lapsilla on todettu myös keskivertoa heikompaa älyllistä suorituskkyä sekä oppimisongelmia (kielellisen kehityksen ja lukemisen erityisongelmat). (Mt., 255; Puustjärvi & Repokari 2017, 1364).

Yksittäiset sairaudet tai tekijät eivät kuitenkaan selitä väkivaltaisuutta. Psykiatriassa väkivaltaisen käytöksen taustalla olevien käytöshäiriöiden syinä pidetään useita geneettisiä, aivojen rakenteeseen ja toimintaan sekä vuorovaikutukseen ja ympäristöön liittyviä yhteisvaikutuksia. Psykososiaalisia riskitekijöitä ovat vanhemmista erossa eläminen, ydinperheen hajoaminen, fyysinen, henkinen ja seksuaalinen hyväksikäyttö sekä heikko vanhemmuus. Myös elinympäristön köyhyys on käytöshäiriön riskitekijä ja tytöillä varhainen puberteetti. (Aronen & Lindberg 2016, 257.)

Biologiset riskitekijät käytöshäiriölle ovat sikiöaikaisen kehityksen, keskushermoston rakenteen ja toiminnan, neurofysiologian ja neurokemian, haasteet. Sekä käytöshäiriöisillä että uhmakkuushäiriöisillä on löydetty poikkeavan paljon pieniä neurologisia poikkeavuuksia, kuten motoristen, sensoristen ja integratiivisten toimintojen epäspesifejä häiriöitä. Käytöshäiriöisillä lapsilla on myös todettu serotoniinin metaboliitin 5-hydroksiindoliasetaatin (5-HIAA) puutosta, joka korreloi negatiivisesti potilaan itsensä kuvaaman, muihin henkilöihin kohdistuvan aggression määrään. Myös tiettyjen ravintoaineiden puutteet, kuten omega 3-rasvahappojen, raudan ja sinkin puute, on liitetty lasten käytöshäiriöihin. Käytöshäiriöisillä lapsilla on todettu myös aivokuoren etuosan, ohimolohkojen ja aivoturson sekä myelinisaation poikkeavuutta ohimolohkonen ja etuaivokuoren yhdistävässä radastossa. Tämä viittaa siihen, että käytöshäiriöisellä lapsella toiminnanohjauksen, muistin ja tunne-elämän integraatio eivät toimi normaalisti. Myös neurologisen kehityksen ja hahmottamisen, kielellisen ja puheen kehityksen häiriöt vaikuttavat aggression hallinnan ja sosiaalisten normien oppimiseen. Samoin tarkkaavuushäiriö ja oppimishäiriöt sekä unen puute tai huono laatu altistavat uhmakkuus- ja käytöshäiriöiden kehittymiselle. (Mt., 257–258.) Erityistä tukea tarvitsevien lasten kohdalla ei tilanne kuitenkaan välttämättä ole samanlainen kuin edellä kuvattu näkökulma. Koska kyse on erityislapsista, on selvää, että osaltaan käytökseen voivat olla syynä lapsella olevat sairaudet tai vammaisuus.

Ympäristön merkitys ja kasvatuksen vaikutus näkyy myös käytöshäiriöiden ilmaantumisessa. Lapsen kehitys aggressiiviseen suuntaan voi myös johtua siitä, että hän joutuu kehittymään välinpitämättömässä, tunnekylläisessä ja kehitystarpeita vähän huomioivassa ilmapiirissä (Brummer 2005, 205). Laiminlyödyt lapset, joilla on todettu kiintymyssuhteen häiriö ja muita ongelmia, voivat olla väkivaltaisia hoitajiaan kohtaan (Briggs & Broadhurst 2005, Ibaden ym. 2013, 531 mukaan; Stanley & Goddard (2002), Ibaden

ym. 2013, 531 mukaan). Samoin äidin emotionaalinen torjunta on todettu riskitekijäksi väkivallalle (Ibabe ym. 2013, 531).

Ihmisen normatiivinen kehitys edellyttää, että lapsella ja nuorella on kykyä tulla toimeen elämänpettymysten ja niistä nousseiden tunteiden, kuten vihan, kanssa. Tämä edellyttää normatiivista suru- ja vihatyötä. Onnistuneen surutyön ansiosta lapsi ei ole surullinen, vaan elämäänsä ja itseensä riittävän tyytyväinen. Onnistunut vihatyö tulee esille siinä, että lapsi ei ole vihainen, vaan sukupuolensa ja ikänsä mukaisella tavalla elämänhaluinen. Väkivaltaisen käytöksen voidaan ajatella syntyvän epäonnistuneen suru- ja vihatyön myötä. (Brummer 2005, 200.)

Väkivaltaiseen käytökseen on liitoksissa myös lapsen reflektiokyky. Psykologisessa normaalikehityksessä ihmiselle muodostuu vanhemman kanssa jaetun vuorovaikutuksen avulla noin kahden vuoden iässä reflektiivinen tai psykologinen itse (reflective or psychological self), jonka avulla lapsi kykenee tekemään havaintoja ja päätelmiä tunteista sekä itsessään että toisessa ihmisessä. Psykologisesti hyvin kehittynyt reflektiivinen itsekokemus on edellytys sekä adaptiivisen aggression käyttöönotolle että destrukttiivisen toiminnan, väkivallan, välttämiseksi. Aggressiivisesti käyttäytyvät lapset toimivatkin yleensä epäreflektiivisesti, eikä heille ole kehittynyt riittävän hyvää ja huoltapitävää sisäistä kokemusta toisesta, vaan heidän minänsä on pahaksi koetun toisen uhkaamana. (Mt., 200–201.)

Myös vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus vaikuttaa käytöshäiriön syntyyn. Negatiivisella vanhempi-lapsivuorovaikutussuhteella on katsottu olevan ainakin ylläpitävä vaikutus lapsen käytösongelmaan. Kielletty toiminta vahvistuu, jos lapsi saa negatiivisella käytöksellä huomiota ja myönteisen käytöksen jäädessä huomiota vaille. (Aronen & Lindberg 2016, 257.) Monet vakavimmat väkivaltaongelmat pohjautuvat varhaisiin lapsuuden kokemuksiin sekä vuorovaikutuksen ongelmiin. Jari Sinkkosen (2008) mukaan parasta väkivallan ehkäisyä onkin tarjota lapselle paljon rakkautta ja selkeitä ja ennakoitavia rajoja sisältävä kasvuympäristö. Kyse ei ole pelkästään ympäristön vaikutuksesta oppimisen näkökulmasta, vaan ennen kaikkea tunnevuorovaikutuksesta, sillä varhaisia tunnekokemuksia tarvitaan lapsen keskushermoston häiriöttömälle kehitykselle ja tunteiden hallinnalle. Saadun hoivan vaikutus aivojen kehitykseen on merkittävä, sillä orbitofrontaalisen aivokuoren kypsyminen riippuu lapsen kokemista traumaista ja

vuorovaikutuksen laadusta. Kyseinen aivoalue säätelee tarkkaavuutta ja huomiokykyä ja sitä tarvitaan erityisesti stressitilanteessa. Ilman sen kehittymistä ihminen toimii primitiivisten paniikinomaisten pelkojen pohjalta ja tulkitsee muiden käytöstä väärin ja uhkaavana. (Sinkkonen 2008, 127; 129–130.) Myös lapsen temperamentti vaikuttaa käytöshäiriöön sairastumiseen. Herkästi häiriintyvä, vaikeasti rauhoitettava lapsi, jolla on yhteen sopimaton temperamentti vanhemman temperamentin kanssa, on altis käytöshäiriön kehittymiselle epäsovivaksi jäävän hoivan kautta (Friis ym. 2006, 139).

Joidenkin tutkimusten mukaan salliva kasvatustyyli olisi yhteydessä lapsen vanhempiinsa kohdistamaan väkivaltaan ja käytöshäiriöihin. Sallivaan kasvatustyyliin sisältyy usein epäselvyys säännöistä ja rangaistuksista sekä lapsen käytöksen valvonnan puute, mikä aiheuttaa ongelmia. Lapsen vanhempiinsa kohdistamaa väkivaltaa pidetäänkin lapsen yrityksenä saavuttaa valtaa sellaisessa perhetilanteessa, jossa vanhempi näyttää avuttomuutensa ja on osoittamatta kontrollia ja hallintaa. (Calvete ym. 2014, 343; 349–350; Friis ym. 2006, 138.) Kun perheestä uupuvat rajat ja säännöllisyys ja turva, lapsi hakeutuu helposti epäsosiaaliseen seuraan saaden tältä huonoja käytösmalleja. Myös vanhemman omalla antisosiaalisella käytöksellä ja lapsen käytösongelmilla on yhteys, sillä rikollinen käyttäytyminen siirtyy helposti sukupolvelta toiselle. (Aronen & Lindberg 2016, 257.) Samoin lapsen oma päihteiden käyttö ja masennus ennustivat väkivallan lisääntymistä (Calvete ym. 2012, 755; 765). Myös se, että lapsi tulee oman ikäryhmänsä taholta kaltoinkohdeksi tai että ikäryhmässä oli malli väkivallan käytöstä tai lapsi oli jäänyt kiinni kiellettyjen toimintojen tekemisestä ja siitä oli aiheutunut riitoja vanhempien kanssa, lisää vanhempiin kohdistuvaa väkivaltaa (Cottrell & Monk 2004, 1088). Vanhemmat eivät siis suotta ole huolissaan kiusaamisen ja huonon seuran vuoksi.

Muun perheväkivallan on todettu olevan merkittävä ennustava tekijä lapsen väkivaltaisuudelle (Boxer ym. 2009; Cooganin 2014, 2 mukaan; Hong ym. 2012, Cooganin 2014, 2 mukaan.) Myös Espanjassa tehdyssä tutkimuksessa todettiin lapsen kaltoinkohtelun ja vanhempien välisen väkivallan olevan merkittävä riskitekijä lapsen vanhempiinsa kohdistamalle väkivallalle. Tämä sosiaalisen oppimiseen perustuva tekijä oli myös sukupuolistunut, sillä pojat olivat enemmän fyysisesti väkivaltaisista äitiään kohtaan, jos tämä oli tullut myös isän väkivallan kohteeksi. (Ibabe ym. 2013, 523; Lyons ym. 2015, 739.) Säävälän (2001, 124) kvantitatiivisessa tutkimuksessa etsittiin mielentilatutkimusten

perusteella syytä pojan isäänsä kohdistamaan väkivaltaan. Säävälä löysi viisi keskeistä ja mahdollisesti samanaikaisesti läsnä olevaa tekijää isään kohdistuvalle väkivallalle: pojan riippuvuus vanhemmistaan, pojan väkivaltataipumus, pojan psykoottinen sairaus, isän alistava ja väkivaltainen käytös poikaa kohtaan ja äidin suojeleminen isän väkivallalta. Myös Cottrellin ja Monkin (2004, 1083) vanhempien, lasten ja ammattilaisten kokemuksiin pohjautuvassa kvalitatiivisessa tutkimuksessa vanhempiensa väkivaltaa kokenut lapsi oli kasvun myötä vahvaksi kehittyttyään motivoitunut käyttämään fyysistä väkivaltaa vanhempiaan kohtaan kostona.

Kasvuolosuhteiden merkitystä väkivallan ilmenemiseen on perusteltu sosiaalisen oppimisen teorialla. Lapset voivat oppia sekä fyysisen että verbaalisen väkivallan käytön taktiikan vanhemmiltaan. Myös ankara kasvatus on todettu olevan yhteydessä ainakin lapsen käyttämään verbaaliseen väkivaltaan äitejä kohtaan. Vanhemman kuritusväkivalta voi myös johtaa lapsen vastaväkivallan reaktioon. Fyysisiä rangaistuksia saaneet (kuritusväkivalta) lapset käyttivät enemmän fyysistä väkivaltaa äitejä, mutta ei isää, kohtaan, kuin ilman fyysistä kuritusta kasvaneet. Kaiken kaikkiaan äidit ovat suuremmissa riskissä joutua fyysisen väkivallan kohteeksi, vaikka he käyttäisivät samanlaisia rangaistuskeinoja kuin isät. (Lyons ym. 2015, 738–739).

Tutkijat ovat eri mieltä perheväkivallan yhteydestä lasten väkivaltaisuuteen. Kuitenkaan kaikki lapset eivät käytä väkivaltaa, vaikka olisivatkin tulleet itse kaltoinkohdeiksi. Osassa tutkimuksissa onkin todettu, ettei ole osoitettu lapsiin kohdistuvan väkivallan selvää myötävaikutusta lasten vanhempiensa kohdistuvalle väkivallalle. (Gallagher 2008, Cooganin 2014, 3 mukaan). Mahdollisen perheväkivallan merkitystä lapsen vanhempiensa kohdistuvassa väkivallan ainoan syynä olisikin tarkkaan harkittava, mikä tulee huomioida myös interventioiden yhteydessä (Holt 2016, 495–496).

Aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu myös yksinhuoltajana olevan tai perheestä lähes yksinomaan vastuussa olevan äidin kohtaavan enemmän väkivaltaa lapsiltaan kuin kahden vanhemman perheessä elävät äidit. Tätä on selitetty sillä, että nuori poika on oppinut sosiaalisesti, että voi kontrolloida ja dominoida äitiä ja tytöt taas pitävät äitiään heikkona ja voimattomana. Näissä perheissä isän rooli oli vahva ja uhkaava. Äitiin kohdistuvaa väkivaltaa on myös perusteltu sillä, että äidit ovat enemmän läsnä lasten elämässä. (Cottrell & Monk 2004, 1082.)

Lapsen vanhempiinsa kohdistuva väkivalta esiintyy usein yhtäaikaaisesti lapsen sairauksien kanssa. Lapsen mielenterveyden häiriöt, kuten skitsofrenia, kaksisuuntainen mielialahäiriö, ADHD, kiintymyssuhdehäiriö, käytöshäiriö ja oppimishäiriöt sekä lapsen päihteiden käyttö. Vaikka yhteys näiden sairauksien ja väkivallan välillä on epäselvä, näillä lapsilla on usein ongelmia tunteiden säätelyn, impulssikontrollin ja ihmissuhdetaitojen kanssa, jotka voivat myös selittää konflikteja vanhempien ja lasten välillä ja niihin liittyviä väkivaltaisia purkauksia. (Cottrell & Monk 2004, 1087.) On otettava myös huomioon, että vanhempiansa väkivaltaisesti kohtelevilla lapsilla on enemmän käytösongelmia kuin muilla lapsilla, ja käytösongelmat tulevat esille useilla elämäalueilla (koti, koulu, harrastukset). Tutkimukset osoittavatkin, että lapsen vanhempiinsa kohdistuvan väkivallan alkusyynä eivät ole pelkästään perhevuorovaikutuksen ongelmat, vaan se on yhteydessä myös käytöshäiriöihin ja tunne-elämän häiriöihin. Lisäksi lapsen kielteinen itsetunto ja itseensä kohdistuva viha sekä itsensä rankaiseminen on todettu olevan yhteydessä lapsen vanhempiinsa kohdistuvaan väkivaltaan. (Ibabe ym. 2014, 59–60.)

Huomionarvoista on, että aikaisemman tutkimuksen fokus on kohdistunut pääosin niin sanottuihin terveisiin lapsiin (esim. Cottrell & Monk 2004). Kyseessä on yleensä tilanne, jossa tekijänä on aikuinen lapsi tai vielä kotona asuva pääosin terve nuori, joka käyttää väkivaltaa tai sen uhkaa vanhempansa taloudellisten syiden vuoksi kiristää rahaa (Calvete ym. 2012, 755; Kivelä ym. 1992, Ikääntyneisiin kohdistuvat rikokset... 2001, 13 mukaan; Perttu 1999, Ikääntyneisiin kohdistuvat rikokset... 2001, 13 mukaan). Kyse ei ole siis erityistä tukea tarvitsevien lasten väkivaltaisuutta koskevasta kirjallisuudesta. Tarkastelun ulkopuolelle ovat jääneet myös lastensa väkivallan kohteeksi joutuvien vanhempien omat kokemukset, jotka olivat omassa tutkimuksessani suurimman mielenkiinnon kohteena.

On otettava huomioon, että erityislapsilla varhainen vuorovaikutus on usein voinut häiriintyä tarvittavien sairaalahoitojen, lapsen sairauksien ja kommunikaatio-ongelmien vuoksi. Lisäksi monilla väkivaltaisesti käyttäytyvillä erityislapsilla on synnynnäisesti keskushermostomuutoksia tai kehitysvamma. Pelkän vanhemmuuden ja kasvatuksen näkökulma ei ole riittävä arvioitaessa lapsen, erityisesti erityislapsen, väkivaltaisuutta, mutta biologisia selityksiäkään ei voida jättää tarkastelun ulkopuolelle. Erityislasten väkivalta on todennäköisesti monen asian summa.

2.3 Väkivallasta selviytyminen

2.3.1 Ruumiillisuus ja uhriutuminen väkivaltailmiössä

Vaikka väkivalta olisi tahatonta, en usko, että ihminen voi olla väkivallan kohteena ja olla saamatta siitä seurauksia. Väkivallan uhriksi joutuminen altistaa psyykkiselle traumatisoitumiselle, ja erityisesti lähisuhdeväkivalta on toistuva traumatisoiva tekijä, joka voi aiheuttaa jopa pysyviä persoonallisuuden muutoksia (Pohjoisvirta 2014, 11). Per Isdalin (2014) näkemyksen mukaisesti ihminen ei vain kestä väkivaltaa, vaan hän traumatisoituu (Isdal 2014, Nyqvistin 2017 mukaan). Traumatisoituminen perheväkivallasta harvoin tapahtuu yksittäisestä väkivallanteosta, vaan sen aiheuttavat toistuvat ja kasautuvat väkivallan kokemukset (Nyqvist 2006, 157). Jokainen uusi väkivallan teko on itsessään uusi trauma sekä uhrille että tekijälle, eikä tekijä yleensä kykene jälkikäteen käsittämään tekonsa syytä. Tämä lisää kognitiivista lukkiutumista, yllykekontrollin pettämisalttiutta ja johtaa väkivalta- ja traumatisoitumiskierteen eskaloitumiseen. Väkivaltaa käyttänyt käyttää sitä todennäköisesti uudelleen. (Schulman 2004, 150–153.)

Traumatisoitumisen monitasoisia seurauksia ovat huomio- ja keskittymiskyvyn muutokset ja muistikatkokset, tunteiden ja impulssien säätelyn muutokset, muutokset minäkäsityksessä, muutokset suhteessa toisiin, somatisointi ja merkitysjärjestelmien muutos, kuten epätoivo. Lisäksi traumatisoituneiden havaitseminen tekijää kohtaan voi muuttua, esimerkiksi tekijän ihannoimiseen. Traumaattiset muistot tallentuvat osin myös kehon muistiin, josta ne eivät ole aina palautettavissa sanalliseksi. (Pohjoisvirta 2014, 12.) Tämän vuoksi väkivallan tutkimuksessa tulee aina huomioida ruumiillisuus.

Myös psyykkisellä väkivallalla on suuria vaikutuksia uhriin ja tekijään. Emotionaalinen väkivalta hyväksikäyttää ja vääristää osapuolten tunnesiteitä sekä kykyä tuntea ja osallistua emotionaaliseen vuorovaikutukseen. Henkinen väkivalta vääristää ihmisen kokemusta itsestään ja ympäristöstään sekä voi heikentää hänen tuntemustensa ja ajatusten suhdetta todellisuuteen. (Ronkainen 2017, 24.)

Tutkittavassa ilmiössä on kyse myös ruumiillisuudesta, sillä vanhempien kehoihin tulee mustelmia, haavoja ja ruhjeita. Ruumiillisuutta on sosiaalityön aikaisemmassa tutki-

muksessa käsitellyt muun muassa Sanna Väyrynen (2007) ja Merja Laitinen (2004). Väyrynen (2007) huumeita käyttäviä naisia koskevassa väitöskirjassaan toteaa ruumiillisuudessa yhdistyvän ainutkertaisuuden ja sosiaalisuuden, sillä ihminen näyttäytyy samanaikaisesti erityisenä ja sosiaalisena toimijana. Ihminen ruumiillistuu maailmaan, on siihen ja muihin olentoihin suhteessa ruumiinsa kautta tajunnallisesti, kehollisesti ja situationaalisesti. Kehollisesti ihminen ruumiillistuu maailmaan sukupuolensa kautta aistivana, elävänä ja olemassa olevana olentona. Tajunnallisuus tekee ihmisen elämälle mielellisyyden ja se saa ihmisestä inhimillisesti kokevan henkisen ja psyykkisen kokonaisuuden. Ruumiin aistihavaintojen kautta tehdään tulkintoja maailmasta ja muista. (Väyrynen 2007, 50–51; Rauhala 1983, 24–37, Väyrynen 2007, 50–51 mukaan.)

Laitinen (2004, 172–173) kuvasi lapsena seksuaalisesti hyväksikäytettyjen uhrikokemusta tutkivassa väitöskirjassaan uhrin ja tekijän häpeästä ja syyllisyyden tunteista aiheutuvaa ruumiiseen kätkeytyä tuskallista tunne-elämystä, joka täyttää sekä ruumiin että mielen. Lähisuhteisiin liittyvä väkivalta tulee ilmi sekä ruumiillisesti että psyykkisesti riippumatta sen välittömästä ilmenemismuodosta. Väkivallan traumatisoiva vaikutus on liitoksissa väkivallan subjektiiviseen kokemiseen. (Nyqvist 2006, 153.)

Tutkimassani ilmiössä on mielestäni kyse uhriutumisen. Uhriutuminen on johdettu englanninkielisestä victimization-sanasta. Uhriutua-verbi ei kuitenkaan kuvaa tietoista ja aktiivista tekemistä kuten victimize. Uhriutumisessa on kyse passiivisesta tapahtumisesta, uhriksi joutumisesta. Uhrin osallisuuden mielikuvaa uhriutumisen vahvistaa se, että sanaa käytetään myös siitä, mitä uhrille voi seurata rikoksen kohteeksi joutumisesta. Kyse on vakavan rikoksen, kuten pitkään jatkuneen väkivallan, yhteydessä alkanut psykologinen prosessi, jonka tuloksena ihminen alkaa nähdä itsensä voimattomana uhrina. (Piehl 2008.) Tässä tutkimuksessa käytän uhriutumisen tätä jälkimmäistä merkitystä, enkä siis pelkästään uhriksi joutumista.

Väkivallan uhrin kokemuksista voi olla hankalampaa saada tietoa kuin sen tekemisestä, sillä uhrin asemaan asettuminen saattaa olla monille vaikeaa sen kielteisten merkitysten, kuten voimattomuuden, passiivisuuden ja heikkouden, vuoksi (Honkatukia (2017, 330). Leo Nyqvistin (2001) tutkimuksessa naisten parisuhdeväkivallasta uhriutuminen tapahtuu etenemällä siten, että naiset tuntevat syyllisyyttä väkivallasta ja kokevat toisinaan provosoineensa sitä ja tuntevat jopa ansainneensa alistavan ja väkivaltaisen kohtelun.

Hänen mukaansa auttamiskurssit jopa tukevat tällaista ajattelua. Auttamisinstituutioissa tavallinen naisen, uhrin vastuuttaminen miehen, tekijän tekemästä väkivallasta vähentää tekijän vastuuta ja vaikeuttaa uhrin asemaa. (Nyqvist 2001, 116.) Vanhempien uhrikokemuksia lastensa väkivallasta en löytänyt kotimaisesta kirjallisuudesta. Tutkimustiedon vähäisyyden vuoksi aiheen käsittely väkivallan kohteena olevien vanhempien uhriuden näkökulmasta on siten tärkeää.

2.3.2 Vanhempien selviytymiskeinot ja voimaantuminen

Moni erityislapsen vanhempi on haluamattaan jatkuvasti tilanteissa, joissa he joutuvat väkivallan kohteeksi. Käytöshäiriöillä onkin taipumus pysyä samanlaisena vuodesta toiseen (Friis ym. 2006, 138). Väkivalta ei voi olla vaikuttamatta vanhemman omaan hyvinvointiin, identiteettiin ja psyykeeseen muun muassa traumatisoitumisen kautta. Mikä auttaa vanhempia selviytymään tämänkaltaisessa vaikeassa elämäntilanteessa? Useissa tutkimuksissa elämäntilanteen sijasta käytetään selviytymistä tai englanninkielistä käsitettä coping, joka suomennetaan selviytyminen ja elämäntilanteen hallinta. Nämä käsitteet perustuvat stressiteorioihin, joissa elämää kuormittavia tekijöitä pidetään yksilöiden ja ympäristön välisinä voimavarojen menetystä uhkaavina tilanteina ja tapahtumina. (Mt., 21.) Valitsin tässä tutkielmassa käyttööni selviytymissanon, joka toimii laajana määritelmänä.

Selviytymiseen liittyy olennaisesti ihmisen selviytymiskeinot tasapainotilaan pääsemiseksi. Selviytymiskeinot jaetaan Lazaruksen ja Folkmanin (1984) mukaan ongelmasuuntautuneisiin ja tilannesuuntautuneisiin keinoihin, mutta yksilö voi käyttää molempia samanaikaisesti. Ongelmasuuntautuneet menetelmät auttavat yksilöä hallitsemaan ja muuttamaan kuormittavia elämäntilanteitaan, esimerkiksi sosiaalisen tuen avulla. Ongelmasuuntautuneet keinot ovat ongelmanratkaisu- ja päätöksentekoa, vastuunottoa, tiedon ja neuvojen etsintää sekä tavoitteiden asetantaa ja ohjeiden noudattamista. Tunteisiin suuntautuneiden menetelmien avulla taas yksilöt pyrkivät selviytymään tasapainotilaan käsittelemällä tilanteiden aiheuttamia tunteita. Näitä keinoja ovat muun muassa tunteiden tiedostaminen ja säätelyä, elämäntilanteiden aiheuttamien emotionaalisten seurausten hallinta, asioiden tarkasteleminen uudesta näkökulmasta tai tilanteen merkitysten muuttaminen. (Mt., 21–22; Atkinson ym. 1996, 497–499.)

Naisten kokemuksia parisuhdeväkivallasta tutkinut Auli Ojuri (2004, 134–156) totesi naisten käyttävän lukuisia tunne- ja ongelmasuuntautuneita selviytymiskeinoja. Tunnesuuntautuneita selviytymiskeinoja olivat väkivallan selittäminen, sivuuttaminen, minimointi, etäännyttäminen, itsensä syyllistäminen, itsensä kontrollointi väkivallan välttämiseksi, positiivinen uudelleenarviointi, rationalisointi ja välttämiskäyttäytyminen. Ongelmasuuntautuneita keinoja olivat tiedon hankinta, rajojen asettaminen ja pakeneminen. Hänen aineistossaan todellinen selviytyminen tapahtui vasta väkivaltaisesta parisuhteesta irtautuessa.

Selviytymiseen liittyy olennaisesti ihmisen voimavarat ja voimaantuminen. Sosiaalityön kansainväliset eettiset periaatteet (IFSW 2012) edellyttävät sosiaalityöntekijöitä kiinnittämään huomiota yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen vahvuuksiin ja voimavaroihin ja edistämään näiden tahojen osallistumista ja voimaantumista. Voimaantuminen (empowerment) on arvokas viitekehys sosiaalityön käytännön asiakastyöhön syrjäytymisen poistamisessa ja selviytymisessä. Sen lähtökohdat ovat asiakkaan itsemääräämisoikeudessa. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (22.9.2000/812) 8 §:n mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan. Asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Sama koskee hänen sosiaalihuoltoonsa liittyviä muita toimenpiteitä. Asiakasta koskeva asia on käsiteltävä ja ratkaistava siten, että ensisijaisesti otetaan huomioon asiakkaan etu. Itsemääräämisoikeutta kunnioittava asiakastyö mahdollistaa voimaantumisen.

Juha Siitosen (1999) mukaan voimaantuminen (empowerment) on ihmisestä itsestään lähteävä prosessi, eikä voimaa voi antaa toiselle. Sisäisen voimantunteen rakentuminen on aina yksilöllinen prosessi, mutta se syntyy kuitenkin vain vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. (Siitonen 1999, 161–164.) Tämän vuoksi psykososiaalisen tuen saamisella on suuri merkitys selviytymiselle, jos asiakkaan selviytymiskeinot eivät riitä elämäntilanteen käsittelyyn. Asiakasta ikään kuin kannustetaan tunnistamaan omia vahvuuksiaan ja tarpeitaan sekä ratkaisemaan elämäntilanteeseen liittyviä kysymyksiä ottamalla vahvuuksiaan käyttöön (Friis ym 2006, 23). Sosiaalityöntekijän tehtävänä on voimaantumisen mahdollistamisen kautta lisätä asiakkaiden voimavaroja, jotta nämä

voivat toteuttaa tavoitteensa ja kansalaisyhteisönsä omassa elinympäristössään sekä lisätä elämäntilanteensa (Raunio 2006, 44; Frankenhaeuser 2014, 69). Voimaantumista pidetäänkin yleensä sekä prosessina että tuloksena.

Selviytymiseen liittyvän elämäntilanteen kohdalla esitetään usein Aron Antonovskyn (1987) salutogeeninen lähestymistapa, jossa ydinkäsitteenä on koherenssin tunne arjenhallinnassa. Koherenssilla tarkoitetaan elämän suunnan antavaa yleistä positiivista tunnetta. Koherenssissa on kolme osatekijää: ymmärrettävyys, hallittavuus ja mielekkyys. Koherenssiin on lisätty myöhemmin vielä neljäs tunne, yleinen tyytyväisyys. Elämäntilanteen kannalta on tärkeää, että ihminen kokee elämänsä ymmärrettäväksi. Hallittavuudella tarkoitetaan omaan elämään ja ympäristöön vaikuttamiskykyä. Mielekkyys merkitsee sitä, että ihminen on tyytyväinen elämäänsä ja arkeensa. Tyytyväinen ihminen tuntee itsensä onnelliseksi, tasapainoiseksi ja hänen elämällään on tarkoitus. Arjenhallintaa pidetään myös luottamuksena elämään eli tunnetta elämän hallittavuudesta ja mielekkydestä. Perheen arjenhallintaa kuvataan perheen ja yhteiskunnan kohtaamisen paikaksi, jossa on sisäinen ja ulkoinen osa. Sisäinen osa sisältää yksilön kyvyn hallita ja käsitellä sisäsyntyisiä ongelmia ja tehdä selviytymissuunnitelmia. Ulkoinen taas sisältää kyvyn ottaa vastaan muiden tarjoamaa apua. (Friis ym. 2006, 23–24.) Molempia tarvitaan myös väkivallasta selviytymisessä.

2.3.3 Palvelujärjestelmän apu väkivaltaan

Koska väkivalta on hyvin traumatisoivaa, harva selviää yksin sisäisten selviytymiskeinojensa varassa. Elämäntilanteen varmistamiseksi ja selviytymiseksi tarvitaan yleensä ulkopuolista apua. Väkivallasta selviytymiseen liittyy avun hakeminen väkivallan loputtamiseksi ja väkivallan seurauksista toipuminen ja eheytyminen. Väkivaltaan liittyvät yleiset viralliset auttamisväylät ovat psykososiaaliset, terveydenhuollolliset ja oikeudelliset auttamistahot. Psykososiaaliseen tahoon kuuluvat kunnan sosiaalitoimi, turvakodit, perheneuvolat ja kirkon perheasioiden neuvottelukeskukset. Terveydenhuollollinen taho sisältää yksityisen ja julkisen terveydenhuollon tuottajat. Oikeudelliseen auttamistahoon kuuluvat poliisi, lakimies ja oikeuslaitos. (Kaittila 2017, 90.)

Uhrien oikeudellista auttamispolkua määrittelee rikoslaki, esitutkintalaki (22.7.2011/805) ja laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (11.7.1997/689). Uhrien oikeuksia koskevassa EU-direktiivissä (2012/29/EU) määritellään rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevat vähimmäisvaatimukset EU:n alueella. Myös Euroopan neuvoston yleissopimus (2011) naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta eli Istanbulin sopimus määrittelee väkivaltaan liittyviä toimenpiteitä ja palveluja väkivallan tukipalvelujen uhreille. Suomen lainsäädäntöä on tarkistettu viime vuosina kansainvälisen sääntelyn vuoksi ja lähisuhdeväkivaltaan liittyviä muutoksia on tehty muun muassa sosiaalihuoltolakiin, lastensuojelulakiin (13.4.2007/417), rikoslakiin ja joihin asetuksiin. Lisäksi säädettiin laki valtion varoista maksettavasta korvauksesta turvakotipalvelun tuottajalle (30.12.2014/1354). Uudistukset koskivat osin tukipalvelujen järjestämistä ja pääosin oikeudellisen prosessin turvaamista lähisuhdeväkivaltaa kohdanneille. (Noppi & Nietola 2017, 175–176.)

Lapsen tekemää väkivaltaa harvoin saatetaan oikeusprosessiin samalla tavalla kuin parisuhdeväkivaltaa ja lapsen hyväksikäyttöä (Charles 1986, Walshin & Krienertin 2007, 564 mukaan). Uskon tämän Suomessa olevan hyvin harvinaista, vaikka angloamerikkalaisissa maissa nuoria voidaankin tuomita nuorisotuomioistuimissa (ks. Cottrell & Monk 2004, 1089). Oikeudellisen tien käyttämistä on kritisoitu (Miles & Condry 2015, 1094–1095), sillä se ainoana apukeinona ei auta lasta pääsemään väkivallan käytöstä eroon. Erityislasten kohdalla harva vanhempi hakeutuu todennäköisesti oikeudellisen auttamistahon puoleen, vaan perhe hakee apua psykososiaalisista tukipalveluista ja terveydenhuollosta. Tukimuodot määrittyvät sosiaalihuollon puolelta sosiaalihuoltolain (erityisesti kasvatus- ja perheneuvonta ja perhetyö), lastensuojelulain, vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (23.6.1977/519) ja kehitysvammaisten erityishuoltolain (23.6.1977/519) nojalla. Yksityinen ja julkinen terveydenhuolto huolehtii väkivallan ruumiillisten jälkien hoidon. Terveystieteiden lain (30.12.2010/1326) mukainen lastenpsykiatrisen ja -neurologisen hoito ja vanhemman oma terapiasuhde tai muu tukimuoto ovat oleellisessa asemassa väkivaltatilanteisiin avun saamisessa erityislapsiperheissä.

Väkivallasta selviytyminen sisältää usein ajatuksen siitä, että väkivalta tulisi saada loppumaan. Erityislasten kohdalla tämä edellyttää, että lapsi ei enää käyttäisi väkivaltaa. Huomioitava on, että myös väkivaltaa käyttävä lapsi tarvitsee apua. Schulman (2004,

149–150) katsoo, että tärkein tekijä väkivaltaisen käyttäytymisen hillitsemiseksi ovat yksilön omat kyvyt ja kehitykselliset saavutukset eli kyky hallita tunteitaan ja yllykkeitään sekä sisäistää normit ja moraalisäädökset sekä kyvyt kestää sisäisiä tai ulkoisia paineita. Lisäksi edellytyksenä on, että henkilöllä on arvostelukykyä ja tilanne- ja suhteellisuudentajua. Nämä kaikki eivät ole synnynnäisiä vaan opittuja ja omaksuttuja ihmillisiä taitoja ja kehityksellisiä saavutuksia. Näitä taitoja voidaan siis opettaa. Lastenkasvatuksen tärkeimpiä tehtäviä onkin auttaa lasta hallitsemaan tunteitaan (Sinkkonen 2008, 128).

Juuri lapsen vanhempiinsa kohdistamaan väkivaltaan on kehitetty vasta vähän interventioita. Kansainvälisesti on käytössä muutamia interventiomalleja, kuten Yhdysvalloissa käytössä oleva Step-Up -niminen 21-viikkoinen restoratiivinen interventio-ohjelma ja Isossa-Britanniassa käytössä oleva Wish for a Brighter Future -interventioprojekti, jossa keskitytään kiintymyssuhteen kehittämiseen ja trauman hoitamiseen. (Holt 2016, 494–495.) Israelissa on kehitetty lyhytkestoinen interventio Non Violent Resistant -ohjelma (NVR), jossa tarjotaan kasvokkain ja puhelimitse terapeutista ja psykoedukatiivista tukea vanhemmille. Ohjelma perustuu lapsen väkivaltaan tehtävään kognitiivis-behavioraaliseen vastatoimeen. Tästä ohjelmasta on hyviä kokemuksia vanhempien voimaantumisen ja siihen sitoutumisesta. Lisäksi sen myötä lasten aggressiivinen käytös on merkittävästi vähentynyt ja positiivinen käytös lisääntynyt. Ohjelma on myös käyttöön otettu sovellettuna Irlannissa. (Coogan 2014, 3-5; Coogan & Lauster 2014, 3; Lauster 2014, 214). Tutkimusten mukaan vanhempiin kohtaan väkivaltaiset lapset voivat hyötyä myös kognitiivis-behavioraalista yksilöpsykoterapiasta (Ibabe ym. 2014, 61).

Väkivaltaa vähentävien interventioiden valinnassa vaikuttaa väkivallan luonne. Reaktiivinen (affektiivinen) väkivalta tapahtuu reaktiona (virhetulkintana) koettuun tai todelliseen uhkaan, jolloin väkivallanteko tai sillä uhkaaminen tapahtuu kiihtyneen suuttumuksen tai pelon vallassa. Tällöin väkivallan funktiona on kielteisen tunteen purkaminen. Tällä tavalla reagoivat tekijät voivat hyötyä kognitiivisen käyttäytymisterapian sovelluksista, kuten ART-terapiasta (Aggression replacement training), joissa opetellaan erottamaan toisistaan tunteet, ajatukset ja teot sekä opetellaan sosiaalisia taitoja ja löytämään sosiaalisiin ja stressitilanteisiin rakentavampia ratkaisukeinoja väkivallan sijaan.

Mikäli taas tekijällä on itsellä traumatausta, voivat traumaterapeuttiset hoidot olla perusteltuja. (Aronen & Lindberg 2016, 263.)

Proaktiivisen (instrumentaalisen) väkivallan tarkoituksena on jonkin muun päämäärän, kuten rahan tai vallan, saavuttaminen eikä tekoon välttämättä liity tunnelatausta. Tekijä usein kokee aggressiivisen käyttäytymisen oikeutetuksi välineeksi ainakin itselleen tai viiteryhmälleen. Tällöin negatiivisten tunnereaktioiden säätely tai sosiaaliset taidot eivät ole interventioiden kohteena, sillä tekijältä ei tällöin puutu kykyä hallita aggressiivista käytöstään vaan motivaatio siihen. Interventioissa fokukseen tulee motivoida tekijöitä pidättäytymään väkivallasta pitkällä aikavälillä toteutuvan oman edun vuoksi. Tällaiset lapset ovat myös usein kasvaneet aggressiivisten ja epäsosiaalisten roolimallien piirissä, jolloin interventiot voidaan kohdistaa roolimallien muuttamiseen tai vaihtamiseen, esimerkiksi sijoituksella. Näiden tekijöiden kohdalla väkivallan vähentämiseen vaikuttavat selkeät seuraamukset epäsosiaalisista teoista ja asianmukainen valvonta. Nämä interventiot eivät kuulu terveydenhuollolle, vaan ne ovat enemmän lastensuojelun, erityiskasvatuksen ja oikeudellisten toimijoiden tehtävänä. (Mt., 263.)

Normien, arvojen ja moraalikäsitusten sisäistäminen ovat osa sosiaalisaatiota, jonka lopputuloksena on sosiaalinen ja yhteiskuntakelpoinen yksilö. Tällöin yksilö kykenee erottamaan oikean väärästä ja hyvän pahasta sekä toimimaan sen mukaisesti. Yhteiskunnan etu ja erityisesti väkivaltaisten lasten ja nuorten oma etu vaativat aktiivista puutumista, sillä väkivaltaisen henkilön oma toiminta on johtamassa hänen syrjäytymisensä yhteiskunnan marginaaliin. Varsinkin yhteiskunnan marginaalissa oleviin nuoriin kohdistuvassa kasvatuksessa on keskeistä saada nuoret suuntautumaan yhteiskunnan arvoihin ja normeihin. Non Fighting Generation ry:ssä onkin kehitetty väkivaltaisten nuorten ryhmäohjausta ja ohjaamisessa käytettävää kommunikointi- ja vuorovaikutustyyliä, konfrontaatiota, jonka tarkoituksena on, että nuori kohtaa itsensä ihmisenä ja käyttäytymisensä ongelmallisuuden ja siitä syntyvän muutostarpeen. (Purjo 2008, 24; 27–28; 30.)

Friisin ym. (2006, 140) mukaan käytöshäiriöisen lapsen yksilöhoito ei yleensä auta, mutta ryhmähoidosta on apua. Lastenpsykiatriseen ryhmähoitoon sisältyvät lastenryhmät, vanhempainryhmät ja verkostoterapia. Perheterapiaa voidaan käyttää, mikäli perheessä on vuorovaikutussuhteisiin ja perherakenteisiin liittyviä ongelmia. Myös riittävä

psykososiaalinen tuki koulussa koulunkäyntiavustajan tai pienluokan muodoissa on tarpeen.

Terveydenhuollossa hoitomuodoiksi väkivaltaa sisältäviin käytöshäiriöihin ovat muotoutuneet sosiaaliseen oppimisteoriaan perustuva vanhemmuustaitojen ohjaus ja muut käytösongelmien hoitoon kohdennetut perhe- ja verkostointerventiot. Näitä ovat muun muassa kiintymyssuhdeteoriaan pohjautuvat vanhemmuustaitojen ohjaus ja multidimensionaalinen perheterapia. (Aronen & Lindberg 2016, 254.) Strukturoitu vanhempainohjaus vahvistaa vanhempien pystyvyyden tunnetta, vähentää vanhempien stressiä ja lapsen käytösoireita ja edistää vuorovaikutusta ja vanhempia näkemään lapsensa aiempaa positiivisemmin. Oleellista on myös vanhemman vanhemmuudesta olevien omien negatiivisten käsitysten muuttuminen. (Vuori ym. 2015, 1563–1665.) Tutkittuja menetelmiä käytöshäiriön hoitoon ovat multidimensionaalinen perheterapia (MDFT), Ihmeelliset vuodet -menetelmä, Voimaperheet-menetelmä, dialektinen käyttäytymisterapia (DKT-A) ja mentalisaatiopohjainen terapia (MBT) (Mykkänen 2017, 28–29). Hoidossa tärkeää on myös lapsen sosiaalisten taitojen harjoittelu, joka auttaa osaa lapsista. (Aronen & Lindberg 2016, 254.) Myös lääkehoito tulee käytettäväksi psykososiaalisen hoidon rinnalla käytöshäiriöissä. Se voi auttaa lasta impulsiivien ja aggressioiden hallinnassa sekä lisätä lapsen kykyä hyötyä psykososiaalisesta hoidosta. Lääkehoitoa ei kuitenkaan tulisi kuitenkaan aloittaa tai jatkaa ilman samanaikaista psykososiaalista interventiota. (Mt., 260.)

Lasten käytöshäiriöt usein lieventyvät, kun tunteiden ja käyttäytymisen säätelyn taidot kehittyvät. Häiriön jatkuminen on sitä todennäköisempää, mitä varhemmin oireilu on alkanut ja mitä voimakkaampia oireet ovat. Käytöshäiriön ennusteeseen voidaan siis vaikuttaa sitä paremmin, mitä varhaisemmassa vaiheessa perheelle saadaan vaikuttavaa tukea ja hoitoa. (Puustjärvi & Repokari 2017, 1369.) Väkivaltariskin arvioimiseksi nuorten, 12–18-vuotiaiden, kohdalla käytetään strukturoitua kliinistä väkivaltariskin SAVRY-riskinarviointimenetelmää (Structured assessment of violence risk in youth), mutta menetelmä ei ole varma ja nuoren kehittyessä arvionti tulee toistaa aika ajoin (Aronen & Lindberg 2016, 262–263). Mikäli riittävää muutosta hoidollisin keinoin ei saada aikaiseksi, Eeva Arosen ja Nina Lindbergin (2016) mukaan pitkäaikainen sijoitus tukea antavaan sijaiskotiin voi olla tarpeellinen, jotta lapsen epäsosiaalinen kierre saadaan katkaistuksi ja tervettä kehitystä tuetuksi. He toteavat kuitenkin, että sijoitusten

pitkäaikaishyödyistä ei ole tutkimusnäyttöä suomalaisilla aineistoilla. Uhmakkuus- ja käytöshäiriön tunnistaminen varhain on myös sosiaalityöllisestä näkökulmasta tärkeää, sillä varhain lapsuudessa alkava pysyvä uhmakkuus- ja käytöshäiriö on todettu olevan yhteydessä nuoruus- ja aikuisiällä tapahtuvaan rikolliseen toimintaan, asosiaalisuuteen, päihdekäyttöön ja muihin psyykkisiin häiriöihin, itsetuhoisuuteen ja psykososiaaliseen huono-osaisuuteen. (Aronen & Lindberg 2016, 254; 260). Väkivaltaa käyttävä lapsi voi ilman puuttumista tulla aikuisenakin olemaan yhteiskunnan marginaalissa.

Vanhempien selviytymiselle erityislasten väkivallasta palvelujärjestelmä ja ammattilaisten antama tuki on tärkeitä. Väkivallan uhreille ja tekijöille suunnatut palvelut ovat yleisesti pitkälti kolmannen sektorin palveluita, kuten vertaistukea tai väkivaltaprojekteja, ilman julkisten palveluiden kattavaa palveluverkkoa. Palvelut näyttäytyvät vähäisinä ja suorastaan sattumanvaraisina niin tekijän kuin uhrin näkökulmasta (Ellonen 2015, 74). Ammattilaisen pitäisi pystyä antamaan asiantuntevaa apua väkivaltaan. Työntekijöiden oman asennoitumisen pohdinta on ammatillisesti todella tärkeää. Onko väkivallalla sijaa omassa maailmankuvassa? Jos ei ole, ei sen mahdollisuutta kykene tai halua myöskään nähdä ympäristössään tai asiakkaan elämässä. Mitä kauemmas väkivallantekijä asettuu stereotyyppisestä ajatuksesta syrjäytyneestä, päihde- ja mielenterveysongelmaisesta väkivallan tekijästä tai seksuaalisesta hyväksikäyttäjäksi, sitä vaativammaksi tulee uhrin todistelutehtävä, jotta ammattilainenkin uskoo kulttuurisen lukutaidon normaalin sijasta. Tähän vaikuttaa myös aikaisempi kokemustieto väkivallasta ja stereotyyppiset odotukset ja tulkinnat esimerkiksi toimivasta perheestä, uhrista ja asiakkuudesta. Pahimmillaan ammattilaisten tekemä ohittaminen voivat aiheuttaa institutionaalisten käytäntöjen kautta yksilön oikeuksien loukkaamista, kun kokemukset väkivallasta eivät tule kohdatuksi. Ammattilaisten lukkiuttavat tulkinnat voivat pahimmillaan vahvistaa lyödyksi ja ulos suljetuksi tulemisen kokemusta, jolloin palvelujärjestelmä kohtaamisineen auttamisen sijasta haavoittaa ihmistä. (Hurtig ym. 2014, 266–271.) Sosiaalityötä tekevien tulisikin pohtia omaa suhdettaan väkivaltaan ja arvioida onko hänen maailmassaan sijaa väkivallan mahdollisuudelle. Ilman tätä reflektiota on vaara, että asiakas ei tule kuulluksi eikä interventioita väkivaltaan tehdä.

3 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

3.1 Tutkimustehtävä

Tutkimukseni tehtävänä on luoda kuva vanhempien kokemasta erityislasten vanhempiinsa kohdistamasta väkivallasta. Väkivaltaisen erityislapsen vanhemmat elävät erittäin vaikeassa elämäntilanteessa. Pyrin selvittämään sitä, millaisia ajatuksia ja tunteita vanhemmilla on erityislapsen väkivaltaisuudesta. Oleellista on, millaiseksi vanhemmat kokevat erityislapsen väkivallan, mitä merkityksiä ja vaikutuksia se saa heidän elämäänsä, erityisesti sen kohdistuessa vanhempaan itseensä. Mietin, miten väkivalta vaikuttaa heidän elämäänsä, minäkuvaansa, identiteettiinsä ja omaan hyvinvointiinsa, ja ovatko tällaiset vanhemmat traumatisoituneita. Oleellista on myös se, millaiseksi sosiaalisesti ongelmaksi tämä ilmiö määrittyy. Määrittyykö se lastensuojelulliseksi ongelmaksi, vanhemmuuden puutteeksi eli kasvatukselliseksi ongelmaksi vai vanhempien uhriutumisen ongelmaksi eli kokeeko vanhempi jäävänsä uhrin asemaan?

Lisäksi tutkimuksellani pyritään selventämään vanhempien selviytymistä väkivallasta. Selviytymiseen liittyy vanhempien toiminta väkivaltatilanteissa sekä sitä ennen ja sen jälkeen. Kykenevätkö vanhemmat pidättäytymään vastaamasta lapsen väkivaltaan väkivallalla (kuritusväkivalta)? Ja jos he eivät kykene, miten he kokevat käyttämänsä väkivallan? Mielenkiintoni kohteena on löytää myös tietoa siitä, mitkä tekijät auttavat ja mitkä heikentävät vanhempia selviytymään väkivallasta ja sen uhasta päivästä toiseen. Mitä tukea ja palveluita perheet ovat saaneet väkivaltaisuuteen ja mitä yhteiskunnan interventioita perheisiin on kohdistettu?

Tutkimuskysymykseni olivat aluksi seuraavat:

1. Miten vanhemmat kokevat erityistä tukea tarvitsevien lasten vanhempiinsa kohdistaman väkivallan ja millaisia merkityksiä tämä väkivalta saa heidän elämässään?
2. Mitä tukea ja palveluita perheet ovat saaneet ja olisivat toivoneet erityislapsen väkivaltaisuuteen ja sen vaikutuksiin? Miten he selviytyvät väkivallasta?

Lopullisen tutkimusprosessin kuluessa aihe rajautui ja tarkentui vanhempien kokemukseen erityislasten vanhempiinsa kohdistamasta väkivallasta ja siitä selviytymisestä. Perheen tukipalvelut asettuivatkin analyysin myötä osaksi vanhempien selviytymistä.

3.2 Kokemuksen tutkiminen

3.2.1 Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa

Fenomenologia ja hermeneutiikka ja tutkimuksen sensitiivisyys määräävät millaisiksi ihmis- ja tietokäsitys sekä tutkijan rooli ja eettiset kysymykset asettuvat tutkimuksessa. Fenomenologis-hermeneuttisen menetelmän mahdollistama kokemuskäsitelmä on käyttökelpoinen valinta tässä asetelmassa. Siinä tutkittava todellisuus on subjektiivinen ja moninainen. Kieli toimii välineenä sanoittamaan kokemusta. Tutkimuksen kohteena ovat subjektiiviset merkitykset. Aineisto on väylänä kokemukseen. Tutkittava on kokeva subjekti, kun taas tutkija on ymmärtävä kanssakokija. Keskeisenä teoriana toimii menetelmä- ja analyysiteoria. Argumentointi tulee olemaan elämyksellistä ja tulkitsevaa. Tutkimuksen tuloksina ovat väkivaltaisten erityislasten vanhempien ymmärtäminen ja heidän äänensä kuuluvaksi saaminen. Tutkimus on luotettava, mikäli se sen tuotokset vastaavat tutkittavien näkemysten kanssa. (Juhila 2014.)

Valitsemani fenomenologis-hermeneuttinen metodi vaatii tutkijalta jatkuvaa perusteiden pohtimista tutkimuksen eri vaiheissa esiintyvien ongelmien yhteydessä. Tutkimuksen perustana olevia filosofisia ongelmia ovat ihmiskäsitys ja tiedonkäsitys. Ihmiskäsitys tarkoittaa sitä, millainen ihminen on tutkimuskohteena. Tiedonkäsitys vastaa kysymykseen: miten tuollaisesta kohteesta voidaan saada tietoa ja millaista se on luonteeltaan. Keskeistä fenomenologis-hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä ovat tutkimuksen teon kannalta kokemuksen, merkityksen ja yhteisöllisyyden käsitteet ja tiedonkäsityksessä taas ymmärtäminen ja tulkinta. (Laine 2001, 26.)

Fenomenologiassa tutkitaan kokemuksia, jotka käsitetään laajasti ihmisen kokemuksellisenä suhteena omaan todellisuuteensa eli maailmaan, jossa hän elää. Kokemuksen ajatteluaan syntyvän vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa. Fenomenologiassa tutkitaan-

kin ihmisen suhdetta omaan elämäntodellisuuteensa, eikä ihmistä voi ymmärtää irrallaan tuosta suhteesta. Ihmisen suhde maailmaan on intentionaalinen eli kaikki merkitsee meille jotakin. Todellisuus näyttäytyy havaitsijan pyrkimysten, kiinnostusten ja uskomusten valossa. Oleellista onkin kysyä, millaisten merkitysten pohjalta toimimme. Maailma, jossa elämme, näyttäytyy meille merkityksinä. Koska kokemus muodostuu merkitysten mukaan, merkitykset ovat fenomenologisen tutkimuksen varsinainen kohde. Tutkimuksen tuloksena saadaankin selvitys kokemuksen mahdollisimman monista erilaisista merkitysaspekteista ja niiden luonteesta. (Laine 2001, 26–28.) Tutkimuksessani erityislasten vanhempien kokemuksia väkivallasta pyritäänkin avaamaan väkivallan ja sen täyttämän elämän merkitysten tutkimisen kautta.

Tämä fenomenologinen merkitysteoria tarkoittaa myös sitä, että ihmisyksilö nähdään perustaltaan yhteisöllisenä. Merkitykset eivät ole meissä synnynnäisesti, vaan niiden lähteenä on yhteisö, johon kasvamme ja kasvatetaan. Merkitykset ovatkin intersubjektiiivisia eli subjektien välisiä ja subjekteja yhdistäviä. Olemme kulttuuriolentoja, ja meillä on erilainen elämämaailma ja todellisuus eläessämme erilaisissa kulttuuripiireissä. Yhteisön jäsenenä ammennamme yhteisön merkityspereinteestä yhteisiä merkityksiä. Tämä takia jokainen yksilön kokemusten tutkimus paljastaa myös jotain yleistä. Toisaalta hermeneuttisen kiinnostuksen kohteena on myös jokaisen yksilön erilaisuus ja ainutlaatuisuus. (Mt., 28.)

Hermeneutiikka tarkoittaa ymmärtämisen ja tulkinnan teoriaa, jolla pyritään etsimään tulkinnalle sääntöjä, joita noudattaen voidaan puhua vääristä tai oikeammista tulkinnoista. Fenomenologiseen tutkimukseen hermeneutiikkaa tarvitaan juuri tulkinnan tarpeen vuoksi. Haastateltavan sanoista tutkija pyrkii löytämään mahdollisimman oikean tulkinnan. Kokemus välittyy vain puheen ja ilmeiden ja eleiden kautta, jotka ovat hermeneuttisen tutkimuksen kohteina. Puheilmaitut sisältävät siis yhteisöllisen elämän merkityksiä, joita voidaan lähestyä vain ymmärtämällä ja tulkitsemalla, jota tapahtuu arkielämässä automaattisesti ja jatkuvasti. (Mt., 29.)

Toimimme luontaisen ymmärryksemme varassa, jota kutsutaan hermeneutiikassa esiymmärrykseksi. Kyse on tutkijan luontaisesta tavasta ymmärtää tutkimuskohde jonkinlaisena jo ennen tutkimusta. Fenomenologis-hermeneuttisella tutkimuksella on kaksitasoinen rakenne, jossa perustason muodostaa tutkittavan koettu elämä esiymmärryksi-

neen, ja toisella tasolla itse tutkimus joka kohdistuu ensimmäiseen tasoon. Haastateltava kuvaa kokemuksiaan, ja tutkija pyrkii refleктоimaan, tematisoimaan ja käsitteellistämään perustason merkityksiä. (Laine 2001, 30.)

Fenomenologisen tutkimuksen periaatteena on, että ilmiötä tarkastellaan itsenään ja ilmiön olemusta osana elämismaailmaa. Ilmiö ja sen olemus erottuvat toisistaan tiedostamisella, joka tapahtuu tutkimusprosessissa. Ilmiötä koskeva ennakkotieto, esioletusten tiedostaminen ja sen jälkeen esimerkiksi haastatteluin saatu tieto jäsenyivät kehämäisesti. Kehämäisessä spiraalissa ilmiön olemus saa muotonsa tuottaen uudella tavalla jäsenyntyttä tietoa analyysiin perustuvina kuvauksina ja tulkintoina. Hermeneuttisessa kehässä sulkeistetaan tietoa pois esioletuksista vapautumiseksi (reduktio), jolla nähdään ilmiö omassa ilmenemisessään. Saksalainen filosofi ja fenomenologian perustaja Edmund Husserlin mukaan kaikki tieto perustuu esiteoreettiseen kokemukseen, ja tämä esiteoreettisen kokemuksen maailma on elämismaailmamme. Palautuminen kokemuksen maailmaan on samalla palautumista elämismaailmaan, joka muodostaa pohjan kaikelle tietämiselle ja tieteelliselle määrittelylle. Elämismaailma muodostaa juuri sen kehyksen, jossa todellisuutta koskeva tietomme on tietoa ja toisaalta elämismaailman käytännölliset intressit ohjaavat tietoa. Elämismaailma voidaan ajatella olevan tutkijan tarkastelemaksi sosiaalisesti konstruoiduksi arkielämäksi. (Judén-Tupakka 2007, 62–63.) Tässä on yhteys myös sosiaaliseen konstruktionismiin, jossa tieto nähdään rakentuvan sosiaalisesti eli yhteisöllisesti.

Hermeneutiikan keskeinen idea on merkityksien etsiminen. Sosiaalinen todellisuus ja kulttuuri ovat merkitysten läpäisemiä ja niiden tutkiminen on esiintyvien ilmiöiden merkitysten etsintää. Todellisuuden ajatellaan olevan olemassa ihmisten ajatusten ja ihmisten tekojen tuottamissa merkityksissä, ja ilman näiden tavoittamista ei voida ymmärtää todellisuutta. (Mt., 63–64.) Tutkimuksessani hyödynsin näitä fenomenologisia vaikutteita puheilmaston analysoinnin osalta, mutta hyödyntänyt esimerkiksi havainnointia eleiden tai muunkaan osalta.

Sellaista tietoa, joka olisi totuus kaikkina aikoina ja kaikissa yhteiskunnissa, ei ole, vaan tieto on kontekstisidonnaista. Tutkijan on käsitettävä haastateltava sellaisena, jota pitää ymmärtää. Tutkijan eläytyminen ja omistautuminen on edellytys ymmärtämiselle. Haastattelun tulokset ovat riippuvaisia luottamuksesta haastateltavan ja tutkijan välillä, haas-

tattelijan empatia- ja ymmärryskyvystä ilman tuomitsemista. Vaaditaan läsnäoloa sekä avointa ja rehellistä vuorovaikutusta, mikä vaihtelee persoonakohtaisesti. (Siekkinen 2001, 49–51.) Nämä edellytykset asettivat minulle tutkijana paljon vaatimuksia.

3.2.2 Tutkijan paikan ymmärtäminen

Tutkijan on tiedostettava esiyymmärryksensä, aikaisempi tietonsa aiheesta sekä omat kokemuksensa ja roolinsa tutkimuksessa. Jotta tutkimuksen myötä saataisiin tuotettua uutta tietoa, hermeneuttisen kehässä reduktoidaan tietoa pois, jotta vapaudutaan esioleluksista ja jotta voitaisiin suhtautua avoimesti haastatteluissa saatuun tietoon ja sen analysointiin. (Laine 2001, 31.)

Fenomenologisessa tutkimuksessa oleellista tutkijalle on pohtia omaa suhdetta tutkittavaan aiheeseen (Virtanen 2006, 167). Tutkijan tulee asettaa itselleen kysymys: kuinka voin laajentaa omaa subjektiivista perspektiiviäni niin, että voisin ymmärtää toisen ilmaisujen omalaatuisuutta, sitä mitä en välittömästi pysty toisen tarkoittamassa merkityksessä ymmärtämään, koska esiyymmärrykseni pyrkii tulkitsemaan toisen puheen minun omien lähtökohtieni mukaisesti? (Laine 2001, 32.)

Tutkittava merkitysmaailma on yleensä tutkijalla jollain tavalla tuttu, koska elämme yleensä samassa kulttuuripiirissä. Tämänkaltaisen esituttuus onkin merkitysten ymmärtämisen edellytys. Merkitysten ymmärtämisen lähtökohtana onkin se, mikä on yhteistä ja tuttua sekä tulkitsijalle että tulkittavalle. (Mt., 30–31.) Olen itse osa erityislasten vanhempien yhteisöä Leijonaemot ry:n kautta, joten uskon pystyneeni löytämään haettuja merkityksiä. Esituttuus erityislapsiperheiden elämään voikin auttaa minua tulkitsemaan haastateltavilta saatavaa tietoa. Riskinä on tietysti, että jos olen liian sisällä yhteisössä, voivat merkitykset olla itsestään selvyyksiä, jolloin ne voivat jäädä tavoittamatta. Väki-valtaa kokeneet erityislasten vanhemmat asettuvat marginaalin marginaaliin. Heidän kokemuksensa ei välttämättä avaudu niin sanotulle tavalliselle erityislapsen vanhemmalle ilman sensitiivistä, empaattista ja avointa suhtautumista.

Kun tutkitaan kokemusta, on tutkijan tiedostettava omat kokemuksensa, jotta voi pitää ne erossa tutkittavista kokemuksista (Perttula 2005, 134). Ennen tutkimuksen alkua pohdin suhdettani perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan: ”Olen itse ollut myös erityislapsen vanhempi, joten minulla on omaa kokemusta siitä, mitä elämä on erityislapsen vanhempana. Uskon, että tämä kokemus voi auttaa haastateltavien kokemusten ymmärtämisessä. Minulla ei ole kuitenkaan kokemusta erityislapsen väkivaltaisuudesta lainkaan. Myöskään terveet lapseni eivät ole olleet väkivaltaisia minua kohtaan, enkä ole aikuisiällä kokenut tulleeeni muunlaisen perheväkivallan kohteeksi, mistä voin olla kiitollinen. Oman lapsuuteni aikakauteen kuului silloin laillinen lasten kurittaminen fyysisesti, josta sain osani tukkapöllyjen muodossa. Jälkikäteen aikuisen ymmärryksellä koen tukistamiset, kuritusväkivallan käytön epäoikeudenmukaiseksi vallan käytöksi, jolla vahvistetaan ja varmistetaan lapsen ja aikuisen epätasa-arvoinen asema. Kehoani ei ole kuitenkaan koskaan elämäni aikana käsitelty mustelmille eikä minun ole tarvinnut pelätä seuraavaa aggressiivista raivokohtausta kenenkään taholta.”

Tämä oli tutkimuksen alussa suhteeni perheväkivaltaan. Haastateltavien kertomuksia kuunnellessani minun tuli tiedostaa tämä oma suhteeni väkivaltaan ja pysyä avoimena kertojan kokemuksille, jotta nämä vanhemmat tulivat kuulluksi. On mahdollista, että ymmärsin jotain väärin, koska minulla ei ole omaa kokemusta aiheesta. Tähän oman ja tutkittavien kokemusten eroavuuteen tuli palattua tutkimuksen edetessä. Riitta Granfelt (2009, 175) katsookin, että tutkija ei pääse eroon itsestään, tunteistaan, kokemuksistaan eikä arvoistaan, joita informantit omine tarinoineen koskettavat ja kyseenalaistavat.

Tutkimuksessa on oltava kriittisyyden ja reflektion vaiheita. Tutkijan on oltava itsekritiinen ja kyseenalaistaa aina tulkintansa. Reflektiolla tutkija tulee tietoiseksi omista tutkimukseen liittyvistä lähtökohdistaan. Tutkijan on laajennettava omaa perspektiiviään ottamalla etäisyyttä spontaanisti nousevaan tulkintaan, joka tulee kyseenalaistaa, jotta kyse ei ole vain tutkijan omista lähtökohdista syntynyt kuvitelma siitä, mitä haastateltava tarkoittaa ilmaisullaan. Vasta tästä alkaa tien etsiminen toisen ”toiseuteen”. Tutkijan tehtävänä on löytää toisen oma, erityislaatuinen suhde johonkin asiaan. (Laine 2001, 32.)

Oma esiyymmärrykseni ennen haastatteluja aiheesta oli muodostunut pohjoisamerikkalaisten tilastollisten artikkelien ylimalkaisesta lukemisesta. Suuremman esiyymmärryksen

aikaansaajana olivat keskustelut erityislasten väkivaltaa kohdanneiden vanhempien kanssa ennen tutkimuksen alkua sekä Erityisen äiti -niminen teatterimonologinäytös. Käsityksenäni oli, että useimmiten väkivaltainen erityislapsi on ADHD:ta sairastava, kehitysvammainen, puhevammainen tai autistinen lapsi. Nämä lapset eivät välttämättä miellä väkivaltaisuutensa merkitystä ja seurauksia, vaan kyse on niin sanotusta tahattomasta väkivallasta. Näiden lasten väkivallassa ei ole kyse niin sanotusta normaalin lapsen käytöshäiriöstä, jota voitaisiin hoitaa esimerkiksi lastenpsykiatrisella avulla.

Keskustelujen perusteella moni vanhempi on haluamattaan jatkuvasti tilanteissa, joissa he joutuvat väkivallan kohteeksi. Vanhemmat kertoivat, että eivät voi tehdä väkivaltaisuudelle kovinkaan paljon muuta kuin kestää, yrittää rajoittaa sitä tai luovuttaa lapsi muualle. Alkulähtökohtanani oli, että näkökulma on vanhempien uhriutumisenäkökulmassa, mutta pidin todennäköisenä, että hyvän vanhemmuuden näkökulma on vahvasti sidoksissa väkivaltatilanteisiin, eikä lastensuojelullisiltakaan arvioinneilta voi aiheen piirissä vältyä. Tiedossani oli myös, että monella vanhemmalla oli huoli, miten lapsen hoito tulevaisuudessa onnistuu, kun lapsen kasvaessa omat voimat eivät enää riitä väkivaltaisen lapsen kiinnipitoon. Osa erityislapsista elääkin väkivaltaisuuden takia suuremman osan arjestaan palveluasumisen piirissä kodin ulkopuolella. Esiymmärrykseni aiheesta sisälsi myös sen, että vanhemmat kokevat asian todella vaikeaksi ja häpeävät tuoda lapsen väkivaltaisuutta esille edes erityislasten vanhempien vertaistuen parissa. Tämä tekee väkivallasta tabunluonteisen ja vaikeuttaa siitä selviytymistä.

Lapsen väkivaltaan kohdistuvaa fyysistä kuritusväkivaltaa en näiltä vanhemmilta ollut kuullut käytettävän ennen tutkimushaastatteluja. Fyysisen kuritusväkivallan yleisyyteen (äideistä 44 %) (Ellonen 2012, 83) nojaten uskoin olevan myös niitä vanhempia, jotka käyttävät kuritusväkivaltaa, mutta eivät uskalla ilmaista sitä keskusteluissa ääneen. Päädyin rajaamaan tämän aiheen tarkempien tutkimuskysymysten ulkopuolelle, mutta olin avoin sen käsittelylle, mikäli se tulisi aineistossa esille.

Alustavien erityislasten vanhempien kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta interventioiden osalta esiymmärrykseni oli niiden riittämättömyys. Väkiältä niin sanotun normaalin lapsen toimesta johtaisi nopeasti lastensuojelulliseen ja lastenpsykiatriseen puutumiseen, mutta erityislasten kohdalla ei ollut välttämättä toimita samalla tavalla. Erityi-

sesti kehitysvammaisten ja autististen erityislasten kohdalla interventiot ja tukipalvelut olivat olleet vähäisiä, pääosin lyhytaikaishoitoa ja palveluasumista kodin ulkopuolella.

Tutkijana asettauduin muuhun rooliin kuin tavallisesti. Olisi ollut helppoa valua tutkijan roolista asianajajan rooliin ja lähteä selvittämään asiakkaan asemaan ja palveluja ja ratkomaan ongelmia niiden kautta. Tiedostin tämän riskin ja pyrin haastatteluissa kuuntelemaan vain vanhemman kokemusta. Tarkoitukseni ei ollut auttaa haastateltavaa tekemään elämässään muutosta, vaan löytää tietoa. Yhden haastateltavan kohdalla kuitenkin tein hänen kanssaan yhteisymmärryksessä lastensuojeluilmoituksen perheen tilannetta auttaakseni.

3.3 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimuksessani noudatin seuraavia eettisiä perusasioita: Kaikilla haastateltavilla oli oikeus olla vastaamatta haastattelukysymyksiin tai keskeyttää haastattelu missä tahansa vaiheessa haastattelun aikana ilman, että sillä olisi jotain seurauksia heille. Tutkittavien haastattelunauhoitteet tullaan hävittämään heti tutkielman hyväksymisen jälkeen. Tulen säilyttämään haastatteluista kertyvät aineistot tekstimuodossa, samoin kuin tietoisien suostumuksen lomakkeet (liite 2), siihen saakka, kunnes tutkielmani on hyväksytty. Tämän jälkeen aineisto hävitetään tietoturvallisesti. Aineisto on anonymisoitu siten, että olen jättänyt aineistositaateista tunnistemerkinnät kokonaan pois, jotta haastateltavien useammasta sitaatista ei voida muodostaa tunnistettavaa kokonaisuutta. Korostin yksityisyyden suojaa myös sillä, että erityislasten nimet muutettiin kaikki kirjaimiksi N, sisarusten nimet kirjaimiksi S, kaupungin nimet kirjaimiksi K ja yliopistollisten sairaaloiden lyhenteet ”yliopistolliseksi sairaalaksi”.

Tutkimuksessani on sensitiivinen ote, jossa eettiset kysymykset ovat vahvasti läsnä. Sensitiivisyydellä tarkoitetaan yleensä sensitiivistä aihetta tai kokemusta, sensitiivistä kohderyhmää ja sensitiivistä tutkimusta, jossa tutkimus aiheuttaa olennaisen uhan tai riskin siihen osallistuville. Sensitiivisellä aiheella tarkoitetaan yleensä arkaa ja häpeää aiheuttavaa aihetta taikka, että kyse on perhe-elämän yksityisyyden piiriin kuuluvasta aiheesta. Sensitiivisellä kohderyhmällä on yleensä kaventunut toimijuus ja subjektius.

Sensitiivinen tutkimus taas tarkoittaa yleensä sensitiivisen aiheen ja/tai sensitiivisen kohderyhmän tutkimista. (Kallinen ym. 2015, 15–18.)

Tutkimukseni asettuu vahvasti perheen yksityisyyden suojan alueelle, johon liittyy paljon arkaluontoisuutta. Arkaluontoisen aiheen tutkiminen voi sisältää osallistujiin kohdistuvia riskejä, henkilökohtaisten asioiden paljastumista, vaikeiden, hävettävien ja haavoittavien asioiden, kuten väkivallasta, kertomista (Hämäläinen ym. 2014, 54). Nämä toteutuvat erityislapsiperheissä. Pidän myös kohderyhmääni haavoittuvassa asemassa olevana yhteiskunnallisen heikon asemansa takia. Erityislusten vanhemmat ovat jo vaikean elämäntilanteensa vuoksi haavoittuvassa asemassa, samoin kuin väkivallan uhrin. Haastateltavissani yhdistyi sekä erityislapsen vanhemmuus että väkivallan uhrina oleminen.

Tutkijan on kiinnitettävä huomio myös hienotunteisuuteen käyttämänsä kielen ja käsitteiden sekä eettisen kirjoittamisen osalta (Mt., 56). Pyrin korostamaan, että haastattelut tapahtuivat turvallisesti ja luottamuksellisessa suhteessa. Koska haastattelu olisi voinut avata haavoja uudestaan, pyrin tekemään kunkin haastattelun siten, että haastateltavalla on aikaa ja tilaa puhua. Haastattelu olikin usealle ensimmäinen kerta, kun haastateltava oli voinut puhua asiasta avoimesti ja tullut kuulluksi. Usea haastateltava itki haastattelun aikana, minkä koen luottamuksen osoituksena.

Moraalisia jännitteitä sisältäviä perheaiheita tutkivalta tutkijalta odotetaan eettistä pohdintaa ja ymmärrystä sekä osaamista reagoida ristiriitaisten perhesuhteiden tutkimisen esiin nostamiin jännitteisiin ja ongelmiin (Pösö 2008, 98, Hämäläisen ym. 2014, 53–55, mukaan.) Pyrin parhaani mukaan pitämään etiikan mielessä aina haastateltavien hankinnasta kirjoittamiseen.

Tutkittavien ja tutkijan välille ei myöskään saa muodostua riippuvuussuhdetta, joka voisi vaikuttaa tietojen antamisen vapaaehtoisuuteen (Eskola & Suoranta 1998, 55, Hämäläisen ym. 2014, 55, mukaan). Lähetin haastattelukutsuja (infokirje, liite 1) neljän järjestön, Leijonaemot ry:n, Autismi- ja Aspergerliitto ry:n, ADHD-liiton ja Kehitysvammaisten tukiliiton, kautta. Tutkimuslupia eivät nämä tahot vaatineet, koska he vain tiedottivat haastattelukutsusta yleistiedotuksensa yhteydessä. Toimin itse haastattelujen aikaan Leijonaemot ry:n hallituksen puheenjohtajana, minkä ymmärrän voineen vaikut-

taa aineiston keruuseen ja tutkimustulosten luotettavuuteen. Uskon, että se, että tunsin osan jo haastateltavista etukäteen, mahdollisti toisaalta luottamuksellisemman haastatteluilmapiirin. Yllättävää kyllä usea haastateltava totesi olleen helpompi puhua puhelimitse näkemättä haastattelijaa ja tämän ilmeitä kuin, että haastattelu olisi ollut kasvotusten. Tässä on varmaankin kyse samasta ilmiöstä kuin mitä tapahtuu sosiaalisessa mediassa anonyyminä kirjoittelussa.

Toisaalta se, että olen vanhempien kanssa muutoinkin tekemisissä, toimi mahdollisesti joillekin haastateltaville jarruna. Minulle ei välttämättä kerrottu aivan kaikkea esimerkiksi omasta väkivaltaisesta käyttäytymisestä, jotta yhdistyksessä yhdessä toimiminen myös jälkikäteen olisi mielekästä. On huomioitava, että haastattelussa päästään kiinni vain niihin asioihin, joista haastateltava haluaa kertoa (Siekinen 2001, 56.) Tämän vuoksi korostin haastattelun vapaaehtoisuutta. Hain haastateltavia pelkästään vapaaehtoisuuteen perustuen. Haastatteluun ei velvoitettu eikä siitä maksettu palkkiota.

Eettisesti minun oli arvioitava myös sitä, että haastatteluissa tulisi ilmi sellaista, joka vaatisi tutkijan intervention tekemistä. Hämäläinen ym. (2014, 62–63) tarkoittavat tällaisella interventiolla sitä, että tutkijalle tulee tarve puuttua tilanteeseen sen perusteella, mitä hän havaitsee. Tällainen tilanne voi tulla esimerkiksi silloin, jos haastattelun kuluessa kävisi ilmi lapsen kaltoinkohtelua, mikä edellyttäisi tutkijalta lastensuojeluilmoituksen tekemistä. Tutkijat eivät kuulu lastensuojelulain (LsL 25 §) mukaisiin ilmoitusvelvollisiin, mutta lain mukaan kuka tahansa kansalainen voi tehdä lastensuojeluilmoituksen. Hämäläinen ym. (2014) katsovat, että tilanteissa, joissa suojelun tarve on ilmeinen, aineistonkeruuseen liittyvä luvattu luottamuksellisuus ja anonyymiteetti kumoutuvat. He kuitenkin toteavat myös, että anonyymiteetti on yksi eettinen avainkysymys. (Hämäläinen ym. 2014, 56; 62–63.) Itse ratkaisin tilanteen niin, että sovimme asiasta vanhemman kanssa yhdessä.

3.4 Tutkimuksen aineisto ja haastattelujen toteutus

Tutkimusaineistoni koostuu yhdeksän erityislapsen vanhemman yksilohaastattelusta ja yhdestä ryhmähaastattelusta, johon osallistui viisi erityislasten vanhempaa. Haastateltavanani oli molemman sukupuolen edustajia, mutta suurin osa heistä oli äitejä. Kaikilla

haastateltavista oli henkilökohtaisesti kokemusta väkivaltaisesta erityislapsesta. Haastateltaviin valikoitui sellaisia vanhempia, joiden lapset ovat tai olivat olleet fyysisesti väkivaltaisia. Suurin osa väkivallan tekijöistä on miehiä (Ronkainen 2017, 29). Myös tässä aineistossa haastateltavien väkivaltaiset erityislapset olivat lähes kaikki poikia. Poikien suurta osuutta väkivallassa on selitetty testosteronilla, jolla on yhteys ärhäkkyteen ja monenlaisiin antisosiaalisen käytöksen muotoihin. Pojat ovat myös kilpailuhenkisempiä, toiminnalla itsensä ilmaisevia ja vähemmän verbaalisempia. Pojat ovat myös psyykkisesti tyttöjä haavoittuvampia, ja heidän on todettu kärsivän enemmän perheongelmista kuin tyttöjen. (Sinkkonen 2008, 127.)

Haastattelut nauhoitettiin, jonka jälkeen ne litteroitiin tekstimuotoon. Käytin litteroinnissa ulkopuolista apua haasteltavien suostumuksella. Haastattelunauhoja oli yhteensä 13 tuntia ja 59 minuuttia, joista kertyi yhteensä 174 sivullista tekstiä (A4, fonttiCalibri, fonttikoko 11 ja riviväli 1). Lyhin yksilöhaastattelu kesti 56 minuuttia ja pisin tunnin ja 47 minuuttia. Ryhmähaastattelu kesti tunnin ja 50 minuuttia. Haastatteluiden määrän ja laadun osalta uskon saturaatiopisteen saavutetun.

Kokemukselliseen kerrontaan päästään parhaiten esittämällä konkreettisia, kokemuksellisia, havainnollisen todellisuuden kuvailemiseen houkuttelevia kysymyksiä ja välttämällä abstrakteja, käsitteellisiä kysymyksiä. Käsitteet eivät ole omien kokemusten reflektiossa syntyneitä, vaan yhteisöstä peräisin olevia. Kokemus on taas aina omakohtainen, vaikka käsitys ei välttämättä ole. (Laine 2001, 36.) Tämän ymmärrettyäni vaihdoin alun perin alustamani strukturoidut kysymykset temahaastattelurunkoon (liite 3).

Pyrin temahaastatteluissa pääsemään mahdollisimman syvälle vanhempien kokemukseen aiheesta. Haastatteluissa fenomenologinen avoin asenne näkyi erityisesti kysymysten avoimuudessa ja ei-ohjailevuudessa (Laine 2001, 35). Syvähaastattelu, toisella nimellä avoin haastattelu, oli tutkimuksessani parhain käytettävä menetelmä aineiston keräämiseen. Tiukan ajankäytön takia käytin mahdollisimman avoimena pidettävää temahaastattelua. Pyrin välttämään suljettujen kysymysten käyttöä ja pitämään haastattelun keskustelunomaisena tapahtuma, kuten syvähaastattelussa. Esitin kysymyksiä satunnaisessa järjestyksessä ja jätin joitakin teema-alueita vähemmälle huomiolle tapauskohtaisesti. Oleellisinta olikin pyrkiä haastateltavalle ajan antamiseen ja aktiiviseen

kuuntelemiseen ja haastattelukysymysten laajentamiseen haastateltavan vastausten mukaan.

Teemahaastattelun rakenne oli hyödyllinen, jotta haastattelut kuitenkin pysyvät aiheessa ja pituudeltaan hallittavina. Kati Kallinen, Henna Pirskanen ja Susanna Rautio (2015) katsovatkin, että teemahaastattelu soveltuu hyvin arkaluontoisten aiheiden tutkimukseen ja sensitiivisen kohderyhmän tutkimiseen, sillä se mahdollistaa vapaamuotoisen keskustelun ja etenemisen tutkittavan ehdoilla. (Kallinen ym. 2015, 50–51.)

3.5 Aineiston analyysi

Fenomenologisessa tutkimuksessa on myös tärkeää tiedostaa aikaisempaan kirjallisuuden perehtymisen vuoksi tutuiksi tulleet tutkimuskohdetta ennakolta selittävät teoreettiset mallit, jotka voivat ohjata koko tutkimusprosessia ja koko omaa todellisuuden käsittämisen tapamme. Näiden syrjään saamiseksi tarvitaan reflektiota. Fenomenologisessa tutkimuksessa ei siis käytetä teoreettista viitekehystä siten, että tutkimusta ohjaisi tietoisesti jokin teoreettinen malli, vaan sellainen toimisi jopa esteenä. (Laine 2001, 33.)

Ilmiötä onkin lähestyttävä avoimin silmin ja mielin ja teoriat on hylättävä aineiston keuruun ja analysoinnin ajaksi (Alasuutari 2011, 262). Fenomenologinen tutkimus ei kuitenkaan ole teorialontta, vaan teoria näkyy juuri filosofisina lähtökohtina, kuten käsityksissä kokemuksesta ja merkityksestä. Aineiston tulkinnan jälkeen aikaisemmat tutkimukset ja teoriat pannaan myös vuoropuheluun tulosten kanssa. (Laine 2001, 33–34.) Olin tehnyt aineistohakuja ennen haastatteluja. Haastattelujen yhteydessä teoriapohja ei ollut esteenä, sillä olin ehtinyt tutustua vain vähän aikaisempaan kirjallisuuteen. Lopulta päätin olla tutustumatta hakemaani aineistoon ennen analyysivaiheita, jotta analyysistä tulisi mahdollisimman aineistolähtöinen.

Juhilan (2014) mukaan monesti laadullisessa tutkimuksessa korostuu menetelmiin ja analyysitapoihin liittyvät teoriat, jolloin substanssiteoriat ja formaalit teoriat menettävät merkitystään, kun taas laadullisen tutkimuksen aineistot ja niiden analysoiminen nousevat päärooliin. Substanssiteoriat voivat toimia tuolloin keskustelukumppanina tutkimuk-

sen analyysissä tai johtopäätöksissä taikka ne voivat puuttua kokonaan. Aineiston ja sen analyysin merkitystä korostavaa tutkimusta kuvataan aineistolähtöisyyden eli induktiivisen tutkimuksen käsitteellä. Onkin parempi puhua analyysilähtöisyydestä, jolloin menetelmien ja analyysitapojen teoreettisuus ja tutkimusta jäsentävä rooli tulevat paremmin esille.

Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen metodikysymykset kietoutuvat aina tiukasti taustalla oleviin filosofisiin oletuksiin. Metodilla tarkoitetaan tässä ajattelutapaa ja tutkimusotetta, eikä teknistä aineiston käsittelytapaa. Siitä ei voida esittää tarkkaa kuvausta, vaan se saa sovellettavan muotonsa kulloisenkin tutkimuksen monien eri tekijöiden, kuten tutkijan, tutkittavan ja tilanteen, tuloksena. (Laine 2001, 31.) Tämän vuoksi jokainen tutkimus on ainutlaatuinen, niin myös omani. Olen pyrkinyt esitiedostamaan myös eettiset ongelmat, jotka tutkimukseeni liittyy sen sensitiivisen aiheen ja kohde-ryhmän takia sekä oman asemani takia luottamustehtävässäni Leijonaemot ry:ssä.

Fenomenologisen tutkimuksen periaatteena on, että ilmiötä tarkastellaan itsenään ja ilmiön olemusta osana elämismaailmaa. Ilmiötä koskeva ennakkotieto, esioletusten tiedostaminen ja sen jälkeen esimerkiksi haastatteluun saatu tieto jäsentyvät kehämäisesti. Spiraalissa ilmiön olemus saa muotonsa tuottaen uudella tavalla jäsentynyttä tietoa muun muassa analyysiin perustuvilla kuvauksilla ja tulkinnoilla. Hermeneuttisessa kehässä sulkeistetaan tietoa pois esioletuksista vapautumiseksi. Hermeneutiikan keskeinen idea on taas merkityksien etsiminen. Sosiaalinen todellisuus on merkitysten läpäisemää ja niiden tutkiminen on esiintyvien ilmiöiden merkitysten etsintää. Hermeneutiikan keskeiset käsitteet ovat tulkinta ja spiraalimaisesti etenevä ymmärtäminen. Ymmärtäminen taas on tulkintaa, joka etenee kielen ilmaisuista sosiaaliseen todellisuuteen. Todellisuuden ajatellaan olevan olemassa ihmisten ajatusten ja ihmisten tekojen tuottamissa merkityksissä, ja ilman näiden tavoittamista ei voida ymmärtää todellisuutta. Fenomenologia sopii juuri vähän tutkittujen aiheiden menetelmäksi. (Judén-Tupakka 2007, 62–65.) Tutkimuksessani päädyin siihen, että hyödynsin fenomenologisia vaikutteita tekstin analysoinnin osalta, mutta en esimerkiksi havainnointia.

Tutustuminen aineistoon alkoi jo haastatteluissa, jolloin tein merkintöjä muistiinpanoihin. Sen lisäksi luin aineistoa sen litteroinnin jälkeen ja käytin hyödykseni päiväkirjaa, taulukkolaskentaohjelmaa ja muistilappuja pilkkoessani tekstejä pienempiin osiin ja

etsiessäni kertomuksista samanlaisuuksia ja eroavaisuuksia. Analyysivaiheessa sain etäisyyttä aineistoon puolen vuoden henkilökohtaisista syistä tapahtuneen tauon vuoksi.

Käytin lopullisen analyysin tekoon aineistolähtöistä kvalitatiivista sisällönanalyysia. Hankittu aineisto kuvaa tutkittavaa ilmiötä. Analyysin avulla luodaan selkeä, sanallinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä, kun aineisto järjestetään tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota, jotta siitä voidaan tehdä selkeitä ja luotettavia johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. Aineistolähtöisen laadullisen eli induktiivisen aineiston analyysi on kolmivaiheinen prosessi, johon sisältyy aineiston redusointi eli pelkistäminen, aineiston klusterointi eli ryhmittely ja abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108.)

Aineistolähtöisessä analyysissa pyritään luomaan tutkimusaineistosta teorettinen kokonaisuus. Aikaisemmat havainnot, tiedot tai teoriat tutkittavasta ilmiöstä eivät saisi vaikuttaa analyysin toteuttamiseen tai lopputulokseen. (Mt., 95.) Koska aikaisemmin omaksumiani oppeja on vaikea sulkea pois, analyysissa on ollut pyrkimys mahdollisimman lähelle aineistolähtöistä analyysia. Taulukossa 1. kuvataan esimerkkinä aineistolähtöinen sisällönanalyysi siitä, miten pelkistetyt ilmaukset luokittuivat alakategorioihin ja alakategoriat yläkategorioihin ja lopulta yhdistävään luokkaan Väkivaltatilanteita ennaltaehkäisevä toiminta.

TAULUKKO 1. Esimerkki alakategorian muodostamisesta pelkistetyistä lausumista.

Pelkistetyt ilmaukset	Alakategoria
Rutiinien ylläpito Tarkka arkistruktuuri Toistuva arkistruktuuri Lapsen muutoksiin valmistaminen	Ajoittaminen
Vaarallisten esineiden poisittäminen lapsen ulottuvilta Erityislapseen kohdistuva jatkuva huomio Valvonta Vaihtoehtoisten keinojen käyttö kommunikaatiossa Lapsen ymmärtäminen Riskien kartoitus Ympäristön muokkaus lapselle sopivaksi Toisen aikuisen läsnäolon vaatimus	Riskien pienentäminen
Lapsen mielialan tunnistaminen Väkivaltariskin tunnistus lapsen kehonkielestä Lapsen rauhoittaminen ennalta Lapsen stressitason tunnistaminen Lapsen stressin vähentämispyrkimykset	Lapsen lukeminen ja rauhoittaminen
Vaikeista asioista puhumisen välttely Lapsen kohtaamisen välttely Kotona olemisen välttely Lapsen huomion suuntaaminen muualle Lapsen toimintaan reagoimattomuus Kodin ja tuttujen paikkojen ulkopuolella liikkumisen välttely	Väkivaltaa aiheuttavien tilanteiden ja tekijöiden välttely
Tulevaan väkivaltaan varautuminen Jatkuva varuillaan oleminen Jatkuva valppaus Lapsen jatkuvaan huomionhakuun vastaaminen Yleisestä turvallisuudesta huolehtiminen Yksin lapsen kanssa jäämisen välttely	Väkivaltaan varautuminen

Alakategorioiden luomisen jälkeen ne yhdistettiin yläkategorioiksi (taulukko 2) ja yläkategoriat yhdistäväksi luokaksi (taulukko 3).

TAULUKKO 2. Esimerkki yläkategorioiden muodostamisesta

Alakategoriat	Yläkategoria
Ajoittaminen	Ennakointi
Riskien pienentäminen	
Lapsen lukeminen ja rauhoittaminen	
Väkivaltaa aiheuttavien tilanteiden ja tekijöiden välttely	
Väkivaltaan varautuminen	

TAULUKKO 3. Esimerkki yläkategorioiden yhdistämisestä

Yläkategoriat	Yhdistävä luokka
Ennakointi	Väkivaltatilanteita ennaltaehkäisevä toiminta
Lapsen lääkitseminen	
Lapsen vaikuttamiskeinot	
Kodinulkopuolinen hoito ja asuminen	

4 Erityislasten väkivaltaan liittyvät tekijät

4.1 Väkivaltaa kuvaavat tekijät

Erityislapsen tekemään väkivaltaan liittyvät tekijät luokittuivat väkivaltaa kuvaaviin tekijöihin, väkivallan seurauksiin, väkivaltaa selittäviin tekijöihin sekä vanhempien väkivaltaan asennoitumiseen. Haastatteluissa vanhemmat ovat kuvanneet erityislasten väkivaltaa monipuolisesti. Aineistosta väkivaltaa kuvaaviksi tekijöiksi luokittuivat väkivallan muodot, väkivallan kohteet, väkivallan määrä, väkivallan alkuaikajankohda ja väkivallan esiintymispaikka.

4.1.1 Väkivallan muodot

Väkivaltaa yleisesti tyypitellään sen mukaan, onko se fyysistä, psyykkistä, seksuaalista, hengellistä tai taloudellista. Nämä kuvaavat suoraa, ihmisiin tai ihmisryhmiin kohdistuvaa väkivaltaa keinon perusteella ja niillä on kaikilla omanlainen dynamiikka ja tapa satuttaa uhria ja aiheuttaa tälle seurauksia. (Ronkainen 2017, 23.) Väkivallan muodoiksi aineistossa luokittuivat henkinen väkivalta, fyysiseen koskemattomuuteen kohdistuva väkivalta, esineisiin kohdistuva väkivalta ja väkivaltaiset yritykset.

Myös henkisellä väkivallalla voidaan vahingoittaa toisen terveyttä, vaikka sen vuoksi rikosoikeudellinen prosessi on harvinainen (Kainulainen & Niemi 2017, 143). Vanhempien kertomuksissa henkistä väkivaltaa olivat ruma kielenkäyttö, nimittely, raivoaminen, väkivallalla uhkaaminen, uhkailu itsensä vahingoittamisesta ja muut uhkailut. Usea vanhempi koki erityisesti lapsen itseensä kohdistuvan fyysisen väkivallan tai hengen uhan hyvin vakavaksi. Erityislasten tekemät tappouhkaukset kohdistuivat myös perheen muihin henkilöihin tai perheen ulkopuolisiin tahoihin. Usea vanhempi koki erityislapsen tekemät uhkailut jopa vakavammaksi kuin erityislapsen tekemän fyysisen väkivallan.

Fyysiseen koskemattomuuteen kohdistuva väkivalta oli hyvin moninaista ja sen eri muodot toistuivat useissa perheissä. Fyysisen väkivallan muotoja olivat päälle käymi-

nen, tavaroilla/ruoalla toista heittäminen, hiuksista vetäminen, raapiminen, käsivarsiin tarraaminen, kasvojen nyppiminen, nipisteleminen, läpsiminen, puristaminen, läimiminen, lyöminen, hakkaaminen, mukilointi, mätkiminen, päällä lyöminen, pureminen, potkiminen, muiden muulla tavoin satuttaminen ja itsensä vahingoittaminen. Vanhempiin kohdistui myös paljon vahingoittamisyritystilanteita, jopa veitsellä lyöntiyrityksiä, joissa vanhemmat ovat saaneet estettyä henkilövahingot kokonaan tai pahempien vahinkojen syntyminen.

Esineisiin kohdistuvan väkivallan muotoja olivat kodin ja paikkojen hajottaminen, tavaroiden ja vaatteiden hajottaminen ja vanhemman silmälasien repiminen ja rikkominen. Myös esineisiin kohdistuva väkivalta aiheuttaa vanhemmille paljon mielipahaa ja turvattomuutta.

4.1.2 Väkivallan kohteet

Väkivallan kohteena ovat vanhempien mukaan useimmiten juuri vanhemmat. Lisäksi haastatteluaineistosta kävi ilmi, että väkivalta kohdistuu tyypillisesti äitiin. Tämä noudattelee perheväkivallasta saatuja tutkimustuloksia (ks. Cottrell & Monk 2004, 1081). Perheväkivallan uhrina on tutkimusten mukaan ensisijaisesti nainen. Naisten on arvioitu olevan uhrina 90 prosentissa parisuhdeväkivaltatapauksissa (Heiskanen ym. 2004, 18–19.)

Aineiston perusteella erityislapsen väkivallan kohteeksi joutuvat myös isä-/äitipuolet ja erityislapsen sisarukset sekä muut lapset päivähoitosa/koulussa/pihalla/väkivaltatilanteissa. Väkivaltaa kohdistuu myös aikuisiin lapsen hoitopaikassa/koulussa, ammatillisiin tukihenkilöihin ja henkilökohtaisiin avustajiin koulussa ja vapaa-ajalla. Myös erityislapsen tilapäisen tai vakinaisen asumisyksikön muut asukkaat ja työntekijät voivat joutua väkivallan kohteeksi. Erityisesti erityislasta kiinnipitävät henkilöt ja fyysisesti lähimpänä olevat ihmiset voivat tulla väkivallan uhriksi. Näyttää siis siltä, että tämän aineiston perusteella erityislapsen väkivalta ei ole täysin sukupuolistunut ongelma, vaikka se tyypillisesti kohdistuukin juuri äiteihin. Aineis-

ton perusteella yleensä molemmat vanhemmat saavat väkivallasta osansa sekä tilanteissa olevat sivulliset.

4.1.3 Väkivallan määrä

Erityislusten vanhempien kokemukset väkivallan määrästä jaottui kestoon ja tiheyteen, jotka erosivat toisistaan paljon. Vaihtelua väkivallan määrässä oli yksilöittäin, mutta myös yksilön kohdalla oli ajallista vaihtuvuutta. Useat vanhemmat totesivat, että väkivallan tiheys ja määrä eivät ole ennustettavissa. Myös määrä ja tiheys voivat vaihdella aaltomaisesti. Lapsilla on parempia ja huonompia vaiheita.

Haastateltavien mukaan väkivallan kesto useimmiten vaihteli muutamista kymmenistä sekunneista muutama minuutteihin. Joidenkin lasten kohdalla erityisesti kiinnipitoa vaativat väkivaltilanteet kestivät puolesta tunnista jopa tunteihin.

Väkivallan tiheys vaihteli aineistossa. Useiden erityislusten kohdalla väkivalta oli kuitenkin päivittäistä ja kokonaan väkivallattomat päivät olivat harvinaisia. Väkivaltaa oli haastateluaineiston mukaan perheissä useita kertoja päivässä. Montaa vanhempaa rasitti väkivallan jatkuva toistuminen, sillä hyvä vaihe pystyi kestämään vain pari minuuttia, jonka jälkeen tuli uusi väkivaltilanne päälle.

”Siis mä, että [väkivaltilanteita oli] useita kertoja jo yleensä ennen kuin mä sain lapsen aamulla taksiin. Vaatteiden pukeminen oli probleemi, kouluun lähtö oli probleemi, aamiaisen syönti oli usein probleemi tavallaan sillä lailla. Että siis todellakin useita kertoja päivässä.”

Vain muutaman erityislapsen kohdalla väkivalta oli satunnaista tai oli loppunut kokonaan. Huomionarvoista oli usean vanhemman kokemus siitä, että väkivaltaa on enemmän, mitä enemmän erityislapsi on kotona, mikä tuntuu luonnolliselta.

4.1.4 Väkivallan alkuaikojen kohta

Väkivallan alkuaikojen kohdat erosivat vanhempien kertomuksissa. Aineistossa oli kuitenkin yhteistä se, että erityislapsen poikkeava käytös ja väkivaltaisuus olivat tulleet esille ennen kouluikää päiväkodissa ja viimeistään esikoulussa.

Useat vanhemmat totesivat, että erityislapsi oli ollut poikkeava käytökseltään jo vauvaiässä ja väkivaltaista käyttäytymistä ilmeni jo hyvin pienenä. Usein vanhemmat olivat havahtuneet väkivaltaiseen käytökseen siinä vaiheessa, kun uhmaikä olisi pitänyt mennä ohi ja väkivaltaisuus ei enää sopinut ikätasoiseen käytökseen. Väkivaltaisuus oli myös usealla erityislapsella pahentunut esikoulussa.

4.1.5 Väkivallan esiintymispaikka

Erityislasten tekemää väkivaltaa esiintyy erityisesti kotona ja kotipihalla sekä sukulaisien luona. Perhettä ja kotia pidetään yleisesti yksilöiden turvapaikkana ja intiiminä alueena, johon yhteiskunnan ei odoteta puuttuvan. Tämän vuoksi kodin seinien sisällä tapahtuva väkivalta voi jatkua vuosia siihen kenenkään puuttumatta. (Nygqvist 2001, 13.)

Erityislapset ovat väkivaltaisia myös julkisilla paikoilla, kuten kaupoissa. Vanhemmat kuitenkin totesivat, että julkisilla paikoilla väkivalta on vähäisempää kuin kotona. Vanhemmat kertoivat, että väkivaltaa esiintyy myös koulussa ja päivähoitossa sekä tilapäishoitopaikoissa ja asumisyksiköissä eli tilanteissa, joissa vanhemmat eivät ole läsnä.

4.2 Väkivallan seuraukset ja vaikutukset

4.2.1 Fyysiset seuraukset

Haastatteluissa vanhemmat ovat kuvanneet erityislasten väkivallan seurauksia ja vaikutuksia moniulotteisesti. Niitä olivat fyysiset ja henkiset seuraukset, vaikutukset perhe-elämään ja perheen sosiaaliseen elämään sekä taloudelliseen tilanteeseen.

Vanhemmille väkivallasta tulleet fyysiset seuraukset olivat lievästä naarmuista aina luunmurtumiin. Seurauksia olivat muun muassa naarmut, haavat, hiusten repiminen irti päästä, kivut, säryt, ruhjeet, puremajäljet, mustelmat, vaurioituneet jäsenet ja luun murtumat. Useimmiten seuraukset olivat kuitenkin lieviä, ei-lääkärikäyntiä vaatineita seura-

uksia. Väkivallan seuraukset vakavoituivat kuitenkin lapsen koon kasvaessa. Isokokoinen, aikuisen mitoissa oleva erityislapsi voi väkivallalla aiheuttaa muun muassa lyömälä ja potkimalla suuria vammoja.

Väkivaltatilanteesta yli pääseminen voi vaatia vanhemmalta omaa työstämistä sekä fyysisesti että psyykkisesti. Vanhemmat voivat olla fyysisesti väsyneitä kiinnipidon vuoksi ja heillä voi olla vaikeuksia rauhoittaa itseään ja kehoaan väkivaltatilanteen jälkeen.

V: ”Ne kokemukset voi olla niin stressaavia ja uuvuttavia, että se kestää sitten aika kauan, kunnes mä olen päässyt siitä yli.”

H: ”Elikkä siis tarkoitatko sä just, että pääsee henkisesti siitä yli sit siitä väkivaltatilanteesta?”

V: ”Sekä että, myös fyysisesti, että on sellaisen kohtausten jälkeen myös monta päivää väsyneempi, kun se vaikuttaa koko kehoon, että sitten, kun joutuu monta...puolisen tunnin pitämään kiinni, väsähtää aika paljon, sitten lihaksiin sattuu. --- kun se tilanne on päällä ja se on niin stressaavaa ja uuvuttavaa ja se vaikuttaa koko kehoon, kun pitää myös fyysisesti urakoida, kun pitää niin ison lapsen pitää kiinni, että sitten sen tuntee kuin koko kehossa, että on fyysisesti olo raskas ja myös henkisesti.”

Monen vanhemman kohdalla huomionarvoinen väkivaltaisuuden pitkäaikainen seuraus on stressi sekä fyysisen ja henkisen palautumisen puute. Erityislapsen kanssa stressin määrää ei välttämättä pysty säätämään.

”Ja sit varmasti se mikä tuntu, niin enhän mä mitään palautunu. Eihän mun kropalla ollu mitään semmosta palautumisaikaa, koska kuitenkin tavallaan duunit vie aina oman juttunsa, ja sit tavallaan mun pitäis vapaa-aikana palautua sieltä työnteosta. Mut mullahan se varmaan meni enempi toisin päin. Mut eihän se toki se töissä palautuminen, mä en todellakaan usko, että se vastaa sitä, että palautuu... Mun mielestä ihminen tarvitsee aikaa palautua myös työelämästä.”

Stressillä ja palautumisen puutteella on vanhempien terveydelle sekä fyysisiä että psyykkisiä vaikutuksia. Vanhemmat toivatkin haastatteluissa usein esille omaan hyvinvointiin liittyviä ongelmia, kuten sairauksia ja ylipainoa.

4.2.2 Henkiset seuraukset

Erityislapsen väkivallalla on vanhempiin väistämättä henkisiä seurauksia. Väkiältä vaikuttaa negatiivisesti vanhempien mielialaan. Heillä on itkuisuutta, herkkyyttä, ahdistus-

ta, masennusta, toivottomuutta, väsymystä, uupumusta ja pitkäaikaisia katkeruuden tunteita.

V: ”--- Mut sanotaan, et mä en nauttinu siitä ajasta, minkä mä vietin perheeni kanssa. Se oli enemmänkin pakollinen paha. Tavallaan se vaikutti toki siihen mun mielialaan, että olisin ollut mieluummin jossain muualla.”

H: ”Miten sä ite aattelet ton vielä, että mitä semmosia henkisiä seurauksia sulle on tullu just täst väkivallasta?”

V: ”Onhan siinä ite jotenkin hirveen paljon herkempi. Että kun ajattelee joskus jotain verrokkiperhettä, niin on miettiny, että tietääköhän noi oikeesti, että mitä elämä voi joskus olla, en mä tiiä ymmärräks sä mitä mä tällä ajattelen, mut tiiäkö sillä tavalla, että tietääköhän ne oikeesti, että miltä tuntuu, ku lapsi oirehtii niin pahasti tai miltä tuntuu se hetki, kun oma lapsi lyö tai semmonen vähän niinku katkeruus välillä.”

Etenkin väsymystä kuvattiin usein jatkuvaksi tai kokonaisvaltaiseksi. Osalla oli selkeästi myös traumatisoitumisen oireita, mikä näkyi erityisesti ajatusten jäämistä kiinni väkivaltatilanteisiin. Väkivallalla oli heikentävä vaikutus vanhempien uniin ja nukkumiseen. Myös jatkuva varuillaan ja varpaillaan olo ja stressi vaikuttavat vanhempien henkiseen hyvinvointiin. Vanhemmat pohtivat myös väkivallan negatiivista vaikutusta omaan työkykyyn.

H: ”Koetko, että sä oisit missään vaiheessa traumatisoitunut siitä väkivallasta?”

V: ” --- siis kyllä se on jälkensä jättäny --- Siis edelleenkin jos niinku joku et ajatukset palaa, niin palaahan ne. Ja jotenkin mä vaan ajattelen, et se nyt vaan ilmeisesti kuuluu mun elämään ja sillä lailla. Mut siis siinä mielessä kyllä. Joo oli vastaus. --- Siinä mielessä en missään tapauksessa oo oikeasti päässy yli, tai mitä se nyt tarkoittaa. Henkisesti oon ja toimintakykyinen oon ja muuta sellasta. Ne on vähän määrittelykysymyksiä.”

”Tai en mä ihan varma oo, oonks mä aina ollu työkykyinen. Töissä mä oon ollu, mutta en toki oo ihan varma, että oonko mä oikeesti ollu työkykyinen ihan jokasena päivänä. Mutta mä oon kuitenkin kokenu, että mä tarviin sitä enempi.”

Aineistoni perusteella väkivallalla oli negatiivista vaikutusta myös erityislasten vanhempien itsetuntoon ja omakuvaan. Ihmiset ovat riippuvaisia toisilta saadusta palautteesta ja vuorovaikutuksesta. Kokemus itsestä ja minuus edellyttävät syntyäkseen ja kehittyäkseen myös toisia ihmisiä ja vuorovaikutusta. (Ronkainen 2017, 24.) Väkivalta ei voi olla vaikuttamatta itsetuntoon ja kokemukseen itsestä. Vanhemmat kertoivatkin paljon syyllistymisen tunteista ja itsetuntoon liittyvistä negatiivisista vaikutuksista.

”Kyl se tavallaan se väkivalta ja sen uhka, ni kyl ne aina on selkeesti uhkia. Ja vaikka sen yläpuolelle kuinka yrittäs henkisesti nousta, niin ei se sillee mee, et siihen kokonaan pystyis. Kyl mä ite koen, että se on vaikuttanu siihen... En mä nyt tiedä, onko se itsevarmuus oikee sana, mut siihen mitä mä tunnen ittestäni. Siihen se on vaikuttanu kyllä.”

”Kyllähän semmosen kans oppii elämään sillä lailla, että jossain määrin sitä asiaa pystyy käsittelemään sillä, et sitä mieltii, et tää nyt varmaan johtuu siitä ja et mun on nyt vaan annettava tän olla tavallaan omassa mielessä. Ni osittain sitä pystyy kiertämään, mutta tavallaan mä luulen, että kaikki se mikä tonne aivoihin menee, ni kyllä se siellä on. --- Niinku mieleen. Sillee tavallaan, että mua kohti on hyökätty, ja mun mieli toki puolustautuu sillä jollain lailla. Mut kyl mä luulen, että se sinne mun aivoihin jää tavallaan se hyökkäysjälki siitä, että mä en ole ok. Että se sinne jossain määrin jää pyörimään semmonen. Ja mä pystyn sitten jonkun verran just vähän niinku neutralisoimaan ajattelemalla sitä asiaa rationaalisesti, et N. ei ymmärrä sitä ja --- osa ihan just varmaan johtuu siitä tavallaan siitä --- poikkeamista ja muusta sellasesta. Sille ei kukaan pysty, eikä se oo kenenkään vika, mutta se kuitenkin vahingoittaa jollain lailla mun mielestä mua aina, kun muhun käy joku käsiks.”

Väkivallan psyykkisistä vakavista seurauksista kertoo myös se, että usea vanhempi toteasi tarpeen keskusteluun tai terapiaan. Vanhemmilla oli itsensä hyväksymisen vaikeutta. Oma kehonkuva koettiin kielteiseksi.

”Sit kyl mä huomasin, et kyl se vaikutti muhun itteeni ja se vaikutti muhun, siihen miten mä suhtaudun esimerkiks mun kroppaani. Tavallaan se tilanne et joku käy muhun käsiks, ni se oli mulle uutta. Ja must tuntuu, et se on vaikuttanu mun kehonkuvaanki negatiivisesti, ja mun on tavallaan vaikeempi hyväksyä itteeni. Ja sit henkisesti toki enempi. Mun on vaikee vaan hyväksyä sitä, et mä en pystyny kontrolloimaan sitä tilannetta ja mä en pystyny pitämään huolta lapsistani sillä lailla, mikä mun mielestä, ei edes täydellisesti, vaan mikä mun mielestä ois ollu edes vähimmäistaso. Mä en siihen pystyny.”

”Mutta kyllä mä sen koin sillä lailla, että se on myös aina hyökkäys mun kroppaa vastaan. Tavallaan se viesti siitä väkivallasta mun mielestä uhrille on tavallaan se, tai miten mä ainakin koin, että sä et ole ok. Eli tavallaan kun mun fyysistä hyvinvointia uhataan konkreettisesti, niin se tavallaan kertoo mulle, et mun kroppakaan ei ole ok.”

Voisi ajatella, että lapsen tekemä väkivalta ei satuttaisi siinä suhteessa kuin aikuisen. Kuitenkin myös erityislasten vanhempiinsa kohdistamalla väkivallalla näyttää olevan ruumiilliset jäljet, jotka vaikuttavat myös henkiseen hyvinvointiin.

”--- osa ihan just varmaan johtuu siitä tavallaan siitä aivopoikkeamista ja muusta sellasesta. Sille ei kukaan pysty, eikä se oo kenenkään vika, mutta se kuitenkin vahingoittaa jollain lailla mun mielestä mua aina, kun muhun käy joku käsiks.”

Osa vanhemmista koki, että he eivät ota tahatonta väkivaltaa henkilökohtaisesti, mutta osalle se kuitenkin aiheuttaa seurauksia. Väkivallalla on traumatisoiva vaikutus, olkoon syy mikä tahansa.

Usea vanhempi mainitsi myös henkisen väkivallan, kuten huutamisen ja nimittelyn. Lisäksi yksi vanhempi kertoi lapsensa kieltäneen vanhemman tämän vanhemmaksi, mikä tuntui vanhemmasta hyvin pahalta.

”Mut se ei oo meillä ollu semmonen sillä lailla paha se aggressiivisuus niinkun tämmönen toisia vahingoittavana tekona. Mutta tää huuto on aivan jotain järkyttävää.”

Myös henkisellä väkivallalla oli vakavia henkisiä seurauksia. Henkisen väkivallan vanhemmat kertoivat olevan pahempaa kuin fyysisen. Väkivalta ja vuorovaikutus ovat kietoutuneita toisiinsa. Sekä emotionaalinen että henkinen väkivalta edellyttävät ihmisten välistä vuorovaikutusta eli tärkeänä pidettyä suhdetta toiseen. Läheisen suhteen vuoksi väkivalta osuu usein hyvin arkaan paikkaan. (Ronkainen 2017, 24.)

4.2.3 Vaikutus perhe-elämään

Väkivallalla on selkeät vaikutuksensa erityislasten perheisiin ja sen jäseniin, perheen toimintaan ja vanhemmuuteen. Vanhemmat kuvasivat sisaruksille tulleita vaikutuksia monella tapaa. Sisaruksille oli tullut pelkoja ja unio ongelmia. Erityislapsen väkivaltaisilla raivokohtauksilla on vaikutus kodin ilmapiiriin, sillä hankalissa tilanteissa myös vanhemmilta voi mennä maltti, mikä voi ahdistaa myös sisaruksia. Vanhemmat tunnistivat myös sisarusten häpeävän erityislasta. Sisarukset usein myös välttelevät erityislasta ja tämän kanssa julkista liikkumista. Vanhempien mukaan sisarukset kokevat erityislapsen rasittavaksi, jopa kärsivät erityislapsen ja tämän rajoitteiden vuoksi, eivätkä sisarukset ymmärrä erityislasten käytöstä.

”Hän [erityislapsen sisarus] sanoo, että hän pelkää niitä tilanteita [erityislapsen raivokohtauksia], tai että ne tuntuu kamalilta, kun kaikki huutaa. Ja joskus on pakko N:llekin huutaa, että oikeesti kun se huuto on niin kovaa, että hän ei kuuntele mitään, niin täytyy korottaa omaakin ääntään. Mä teen sitä tosi harvoin, mut miehellä tosiaan pinna on kireempi, niin hän ehkä huutaa sitten helpommin N:lle. Niin sillon sitten tää [sisarus] ahdistuu kyllä siitä. Molemmat ne huutaa.”

”Monesti on ollu sillä tavalla, että esimerkiks lähtö on viivästyny jonkun raivokohtauksen takia, kun ei oo saatu vaatteita päälle tai muuta, niin se on hirveen kurjaa sitten sisaruksille, jotka odottaa, että päästään jonnekin, mikä ollaan sovittu ja ollaan niinku puhuttu siitä jo etukäteen. Niin sanoo kanssa, että miks aina tarvii sitten jättää menemättä tai tarviiko meiän aina sitten ottaa N:ää mukaan tai miks se aina pilaa meiltä kaiken.”

Sisaruksilla voi olla myös toiveita erityislapsen kotoa pois muutosta. Usea vanhempi oli huomannut, että sisarus ylikompensoi käytöstään liiallisella kiltteydellä väkivaltaisen erityislapsen rinnalla. Vanhemmat olivat myös huolissaan siitä, että erityislapsi antaa väkivaltaisena huonon käytösmallin sisaruksille.

”Raaimmat [sisarusten] kommentit on ehkä että miks meillä on N., tai voisko N:n pistää jonnekin muualle. Että N. käy aina kerran kuukaudessa omaishoidon lomituksessa, sellasessa ryhmälomituksessa, niin he odottaa kyllä sitä viikonloppua aina ja välillä tarkastelee, että koskas se nyt olikaan. --- Kyllä monesti sisarukset ihan huutaakin hänelle, että lopeta tai voitko jättää rauhaan tai älä koske tai älä tuu tai älä härnä, et mee pois, että mä toivon, ettei, ettet sä oliskaan tässä. Tai sitten veli joskus huutaa, että miks sun pitää olla tommonen vammanen, että miks sun pitää käyttäytyä tolla tavalla.”

Vanhempien väliseen suhteeseen erityislapsen väkivalta vaikuttaa erityisesti väsymyksen ja parisuhteeseen tulevan rasituksen kautta. Oleellinen kielteinen vaikutus se, että vanhemmilla ei ole keskinäistä aikaa. Yksi syy tähän on, että väkivaltaisen erityislapsen hoito on niin sitovaa, eikä sopivia lastenhoitajia ole saatavilla. Vanhemmat kokivat, että heille tuli riitoja ja eropohdintoja, osalle jopa ero. Osa oli huomannut, että erityislapsen vuoroasuminen mahdollisti myös vuorottaisen vapaan erityislapsen raskaasta hoidosta. Osa oli palannut eron jälkeen yhteen erityislapsen hoidon järjestämisen helpottamiseksi.

H: ”N:n väkivaltaisuus vaikuttaa siihen teidän perheen suhteisiin, ihan sun ja sun miehen suhteeseen ja sitten ihan näitten sisarusten ja teidän tai sun väliseen suhteeseen?”

V: ”Ehkä sillä tavalla, että ollaan tosi väsyneitä molemmat tähän tilanteeseen. Niin se sitten on kaikilta pois. --- Ja se on tietysti sillä tavalla inhoitavaa, että meillä vanhemmilla tai aviopuolisoilla niin ei meillä juurikaan oo yhteistä aikaa. Et se, että otat jonkun ulkopuolisen tänne hoitamaan N:ää, niin siinä on aina ne riskinsä, että se täytyy aina olla semmonen ihminen, oikeesti joka tietää, mihin hän on tulossa, että ei voi pyytää MLL:ltä jotain hoitajaa, että voitko nyt tulla illaks, että päästään käymään vaikka ravintolassa syömässä.”

Kodin turvattomaksi kokeminen on merkittävä perhe-elämään liittyvä väkivallan vaikutus. Jotkut vanhemmat pakenivat kodin turvattomuutta työpaikalle, jossa he eivät joudu väkivallan kohteeksi.

”Ja tavallaan se, että mä koin, että mun turvapaikka on työpaikalla. Tavallaan se koti oli mulle vuosia aika ahdistava paikka. Mä aina sanoinkin, että mä rakastan mun työhuoneen rauhaa. Kukaan ei heitelly mua siellä tavaroilla eikä muilla.”

Väkivallalla oli myös selkeä vaikutus perheenä toimimiseen. Erityislapsen harrastustoiminta ei onnistu normaalilla ikätasoisella tasolla, koska lapsi tarvitsee väkivaltariskin takia valvontaa. Moni vanhempi oli todennut perheenä yhdessä toimimisen ja erityisesti liikkumisen mahdottomaksi tai ainakin hyvin rasittavaksi väkivaltaisuuden alkamisen myötä. Tämä oli johtanut asioiden tekemisen välttelyyn.

”Se on just tilanne periaatteessa tällä hetkellä, että hänellä on ollu jotain [harrastuksia], tai siis ollaan kokeiltu jotain, mut nekin on aika paljon jouduttu nyt pistää jäihin, koska ei pysty. Siellä tulee niitä raivokohtauksia ja muita.”

”Ja sitten vaikuttihan se [väkivalta] paljon siihen tekemiseen. Tavallaan silloin ennen kun N:n väkivaltaisuus tuli, niin mehän tehtiin kaikennäköisiä asioita. Me käytiin retkillä ja me käytiin siellä ja täällä ja tehtiin yhdessä, askarreltiin lasten kanssa. Ne oli siis tosi pieniä silloin. Ja just tavallaan sisarus tykkäs puuhailla kaikkea sellasta.”

Usea perhe olikin jakautunut kahtia. Toinen vanhempi oli jäänyt kotiin erityislapsen kanssa ja toinen liikkui sisarusten kanssa. Perhe on voinut katsoa parhaimmaksi, että erityislapsi ei osallistu lomamatkoihin. Tällöin muu perhe on myös saanut lomaa myös väkivallasta ja sen välttelystä.

”Ja sit tavallaan sisaruksen kanssa oltiin paljon sillee vuorotellen, et toinen jäi kotiin N:n kanssa ja sitten toinen lähti. Mut et tavallaan me ei oltu perheenä enää yhdessä. Henkisesti ainakaan. Ja meil ei oo ollu mitään tavallaan semmosia, et, ”Kiva ku oli viikonloppu” ja ”Olipas kiva kun syötiin kaikki yhdessä”. Ne oli vaan enempi ja vähempi kaoottista aikaa, ja en mä usko, että kukaan niistä erityisesti nautti.”

”Sellasii kauhistuneita katseita, et miten voit jättää yhen lapsen sitten pois lomalta.” Mutta kun ei se ois ollu hänelle mikään loma. Se ois ollu hänelle kauhistus ja rangaistus, ja hän sai ite tämmösen hänen mielestään täydellisen loman, että hän oli mun vanhempien kanssa koko loman ... tää meidän tavislapsi siellä lomallakin sano, että ihanaa kun ei koko ajan tartte kuunnella sitä huutoo ja että voidaan mennä mihin tahansa ravintolaan. Ku usein me joudutaan ravintola aina valitsemaan just tän N:n valikoivan ruokavalion takia N:n mukaan ja tekemään asioita tosi paljon hänen mu-

kaansa. Ni siellä just huomaa, kuinka paljon me tehdäänkään asioita tän Asperger-lapsen takia just tän väkivaltasuuden vähenemisen tai jumien vähentämisen takia jatkuvasti arjessa, mitä me ei tulla ite ajatelleeksaan.”

Perhe-elämävaikutuksiin luokittui selkeästi myös vanhemmuuteen tulevat vaikutukset, jotka liittyivät hyvin vahvasti sisarusten hoitoon ja kasvatukseen. Erityisesti väkivaltaisen erityislapsen hoito ja valvonta vie vanhempien koko huomion. Vanhemmat kokivatkin, että sisarukset jäävät huomiota vaille. Vanhemmat olivat myös väsyneitä ja purkivat helposti väsymyksen terveisiin sisaruksiin. Vanhemmat kokivat, että heillä ei ole aikaa ja voimia sisaruksille. Myös pakeneminen työpaikalle voi tehdä konkreettisen poissaolon perheestä ja sisarusten vanhemmuudesta. Vanhemmilla oli myös huolia väkivallan monenlaisista vaikutuksista sisaruksiin. Vanhemmat kokivat, että he kuitenkin pyrkivät suojelemaan sisaruksia ja takaamaan sisarusten turvallisuutta, muun muassa minimoimalla sisaruksiin kohdistuvan väkivallan. Sisarusten suojeleminen näkyi myös pois muuttaneiden sisarusten suojelemisessa väkivallalta ja sen näkemiseltä sekä siihen liittyvältä tiedolta. Vanhemmat näyttivät toisaalta haluavan suojella myös erityislasta sisarusten moitteilta tai syyllistämiseltä.

”Sitten ollaan tietysti niin paljon kun vaan niinku pystytään, koska N. ei sillä tavalla oo vahtimatta missään, niin aina pyritään siihen, että sisarukset ei joudu siitä kärsii. Et se tietysti tarkoittaa paljon rajottamista, mutta se on, siinä menee se mun raja, että muut sisarukset ei sais fyysisesti kärsiä siitä. Et se on sit jotain aika pientä, mitä he on joutunu kärsimään tai et jotain lyöntejä on, mut yleensä on aika hyvin saanu ne tai mentyä läpi, tai anteeks väliin. Ja isovelji on sen kokonen, että kun hän uhkaa väkivallalla takasin N:ää, että tuu vaan tänne, jos uskallat, että mä vedän sua pian turpaan, niin sitten N. jotenkin siinä, se ei uskalla käydä käsiks. --- ehkä enemmänkin just N:n ja isosiskon väliin joutuu puuttumaan ja niinku takaamaan sitte isosiskolle rauhan.”

”---Toimitaan niin äärivoimilla kun pystytään, että pystytään takaamaan se turvallinen tilanne [sisaruksille] kotona. Joka sitten taas on aika kohutuutonta välillä.”

”Mä oon halunnut myös vähän jotenkin suojella tai miksikä sitä nyt pitäisi sanoa, mutta mä en haluaisi syyttää N:ää ikään kuin siitä, että kyllä mä muuten, mutta kun tuo N. niin mä en tahtoisi sellaista. En mä tiedä, miten ne nyt sit asiasta ajattelee, mut en mä haluaisi, et sisarukset rupeaa ajattelemaan, että muuten kaikki oisi tosi hyvin, mutta N:n takia on sellaista, kun on, vaikka kyllähän, niinhän se tavallaan on, mutta ei se oo sillein N:n syytä, kun se ei voi sille mitään, et hän on semmoinen kuin on.”

Vanhemmuuteen liittyviin vaikutuksiin sisältyi se, että vanhemmat kokivat, että erityislapsen vanhemmuuden toteuttaminen on hyvin vaikeaa. Väkivalta tekee erityislapsen vanhemmuudesta entistä vaikeampaa.

Suvi Ronkaisen (2017) mukaan väkivallalla on oma dynamiikkansa, jossa oleellisia ovat väkivallan seuraukset eli mitä tapahtuu väkivaltaisen tilanteen jälkeen. Väkivallan tekemisellä tapahtuu ihmisten välisiä jakoja, muutetaan vuorovaikutussuhteita ja valtasemia sekä muokataan ihmisten toimijuuksia. Väkivalta muuttaa sekä uhreja, tekijöitä ja heidän suhteitaan että koettua sosiaalista tilaa. (Ronkainen 2017, 22.) Usein väkivalta perheessä muuttaa perheen vuorovaikutusta siten, että ei voida puhua yksilötasoisena ongelmana tai suhdetasolla tekijän ja uhrin välillä. Väkivaltainen vuorovaikutus voi alkaa hallita perheen sisäisiä vuorovaikutusmuotoja. (Nyqvist 2006, 156.) Samalla tavoin, kuin parisuhdeväkivallassa parisuhde yhteiskunnallisena instituutiona ja tunnesiteenä muodostavat erityisen kontekstin suhteessa tapahtuvalle väkivallalle (Ronkainen 2017, 32), voidaan ajatella, että myös vanhemmuus, kasvatus ja vanhempilapsisuhteet toimivat vastaavanlaisina konteksteina.

4.2.4 Vaikutus perheen sosiaaliseen elämään

Erityislapsen väkivaltaisuuden vaikutus perheen sosiaaliseen elämään näkyy ulkopuolisten ihmisten kohtaamisen haasteina, normaalin toimimisen estymisenä ja elämän rajoittumisena. Ulkopuolisten kohtaamisen haasteet ilmenevät ulkopuolisten ymmärtämättömyytenä ja paheksuntana. Ulkopuoliset ihmiset eivät muun muassa ymmärrä lasta erityislapseksi ja voivat paheksua lapsen toimintaa ja käytöstä. Ymmärtämättömyys näkyy erityisesti lapsen kasvaessa isommaksi. Pienemmältä lapselta suvaitaan enemmän huonoa käytöstä, jopa väkivaltaista käytöstä, kuin isommalta.

”Niin ei hän varmasti löis sitä toista lasta, hän alkaa heitellä niitä tavaroita. Niin sitten ne toiset tavis-herrantertut-lasten äidit on ihan kauhuissaan, että miten järkyttävä tilanne, mikä toi kauhee lapsi on. Tolla lailla käyttäytyy.”

”Aikasemmin silloin kun lapsi oli pienempi, niin kaikki tavislasten vanhemmat on ymmärtäväisempiä sille, koska niitten omatkin lapset kiukuttelee. Mutta kun lapsi kasvaa ja sitten se niiltä tavislapsilta se jää pois ja meillä edelleen jatkuu, niin ei ne tajua sitä ollenkaan”

Väkivalta aiheutti myös sen, että osa ihmisistä karttaa erityislapsiperheen kohtaamista. Vanhemmat myös ymmärtävät tämän, sillä vanhemmat eivät usein itsekään halua altistaa ulkopuolisia väkivallan näkemiselle. Ulkopuolisten kohtaamisessa vanhempia voi pelottaa myös uhka ulkopuolisiin ihmisiin kohdistuvasta väkivallasta. Tähän vaikuttaa lapsen käytöksen arvaamattomuus.

”Me ei siis pystytty pitämään sitä väkivaltasuutta kurissa edes silloin kun oli vieraita tai muita. Niin kyllä mä jotenkin huomasin, että ihmiset karttaa. Tavallaan mukavampi käydä semmosissa paikois, missä ei oo tollasia. Ja sit en mä yhtään arvostele niitä ihmisiä. Varmaan toimis iteki samallailla. Kuitenkin kaikilla on rajallinen määrä aikaa, ja miettii et miten sen viettää, viettäkö sen sillai, et on mukavaa vai sillai, et on ikävää, niin ei se nyt hirveen vaikee valinta oo.”

”On se hirveesti vaikuttanu, varsinkin kun hän vähän isommaks tuli. --- Ja kun hän ei tykkää olla tungoksessa, hän on aika tarkkaa siitä omasta, pienestä reviiiristään, niin mennä johonkin missä on paljon ihmisiä niin pelkää sitä, että hän yhtäkkiä mottasee jotakuta toista siinä, tai potkasee. Kyllä se rajottaa että ei tuu mentyä tämmösiin tilanteisiin eikä sellasiin kauppoihin, missä on paljon ahtaita käytäviä tai hajoavia esineitä.”

Käytöksen arvaamattomuuden vuoksi monella vanhemmalla on tarve jatkuvan valvonnan tekemiselle ja riskien kartoittamiselle. Tämä tarve on erityisesti kodin ulkopuolella liikuttaessa, mutta myös kotona ulkopuolisten käydessä vierailulla. Usein tähän tarvitaan avuksi toista aikuista ihmistä.

”Se rajottaa tosi paljon, mitä me voidaan esimerkiks tehdä tai minne voi mennä tai millä kokoonpanolla me voidaan mennä, se täytyy aina tehdä sellanen niinku riskien kartotus ensin. Et onko meidän järkevää lähtee johonkin tapahtumaan tai tilaisuuteen. Onko se semmonen tilaisuus, että siellä pysyy tilanne hallinnassa? Jos ei oo, millä tavalla sieltä pääsee poistumaan, pääseekö sieltä poistumaan ja jos meitä siellä esimerkiks koko perhe, niin aikasemmin oli sillä tavalla, että kun nää sisarukset oli niin pieniä kanssa, niin mulla oli aina pakko olla, jos ei puoliso päässy tulemaan, niin joku toinen ihminen, aikuinen ihminen, joka pysty jäämään sisarusten kanssa esimerkiks siihen tilaan. Ku mä jouduin lähtemään pois.”

”Esimerkiks jos me nyt tutustuttais johonki semmoseen perheeseen, missä ois vaikka samanikäisiä lapsia. Niinhän normaalit ihmiset tekee, siis tavalliset ihmiset. Ajatellaan, että lapset leikkii yhdessä ja aikuiset saa jutella kahvipöydässä. Ei meillä. Ei koskaan, vaan sitä leikkiä on valvottava. Oltava vähintään kuulolla koko ajan, koska jos siellä tulee se semmonen tilanne, ku N. haluaa tietää, miten leikki menee, mitä siinä tapahtuu. Hän haluaa ohjata sitä, ja no eihän kaikki aina suostu siihen. Sitten sieltä tulee se riita ---”

Väkivallan myötä sukulaistapaamiset vähenevät, ystäväpiiri kapeutuu, ja ystävät etään-tyvät. Perheenä muiden perheiden tapaamiset ja kyläilyt ovat vähissä. Myös lasten kaverisynttäreitä ei pidetä ja lasten kavereita jätetään muutenkin kutsumatta kotiin. Uusia ystäviäkin voi tulla, mutta usein ne rajoittuvat muihin erityislapsiperheisiin.

”Mutta siis kyllähän se on, kyllähän varmaan jotkut välttelee meitä tai siis oon huomannukin, että ei oo sitte sillä lailla sosiaalisesti, ihmiset on varmaan välttely tai osa ystäväistä tai tolla lailla niin ei oo sitte... On niinku tavallaan etäännytty osasta ystäväpiiriä ---.”

Kyösti Raunion (2006, 32) mukaan kasautuneetkaan hyvinvoinnin ongelmat eivät sellaisenaan tarkoita syrjäytymistä, vaan huono-osaisuus edellyttää ongelmia yksilöiden suhteissa ympäröivään yhteisöön ja yhteiskuntaan, jolloin yksilö joutuu sivuun yhteiskunnassa normaalista osallistumisesta useilla yksikön hyvinvoinnille tärkeillä eri elämänaalueilla. Erityislapsiperheiden osallisuus ja osallistuminen vaikeutuu, kun tilaisuuksiin ei uskalleta osallistua tai niistä lähdetään etuajassa pois lapsen väkivaltaisuuden vuoksi. Normaalin toimimisen rajoittaminen näkyy kodin ulkopuolisen liikkumisen rajoittamisena, jopa kaupassakäynnin välttelyä. Elämä ja oleminen rajoittuvat kotiin ja mökille, jossa on tuttu ympäristö. Elämän rajoittuminen ilmenee myös sosiaalisena eristäytymisenä. Perheet liukuvat pikku hiljaa lähemmäs syrjäytymistä.

”Hänen kanssaan ei oikein voinu mennä mihinkään, että kauppareissulla, kyllähän sitä yritettiin ja reenattiin, että kauppareissut menis nopeesti ja jouhevasti, että menis hyvin, että hän ei sitte kaupassa rupee riehumaan ja heittelemään tavaroita ja heittäytyyn lattialle ja niin pois päin, mutta tavallaan se eristi - mitä se ehkä eniten teki, niin se eristi meitä tavallaan muusta maailmasta ja osasta ystäviä ja sukulaisia ja sillä lailla me oltiin sitte tyyliin omissa, aika lailla omissa oloissa, että ei hänen kanssaan oikeen mihinkään pystynyt lähtemään, että ei hänen kanssa voi mennä esi-merkiksi elokuviin.”

Vanhemmat pohtivat, että sosiaalisen elämän rajoittumiseen vaikuttaa se, että arjen pyörittäminen vie paljon voimia eivätkä he halua kotiin ulkopuolisia ihmisiä. Vanhemmat kertoivat syyksi myös erityislapsen käytöksestä johtuvan häpeän. Eristäytymiseen näyttää vaikuttavan sekä ulkopuolisten välttely että vanhempien oma valinta.

”Ei meillä käy hirveesti kylässä ihmisiä, jos mä nään jotain kavereita tai muita, niin mä meen muualle, siis me nähdään jossain. Ja se on yleensä niin, että puoliso on aina kotona, tai jos puoliso menee, niin minä oon kotona. Ja se, että ehkä jollain tavalla siitä käytöksestä kanssa kokee häpeätä niin, että ollaan kavereitten kanssa paljon juteltu, että ku se sosiaalinen rinki supistuu tosi pieneen.”

Elämän rajoittuminen kotiin ei kuitenkaan estä välttämättä ulkopuolisten kanssa törmäystä, sillä väkivallan äänet kantautuvat myös naapuriin, vaikuttavat naapurisuhteisiin ja johtavat jopa poliisin soittamiseen paikalle.

4.2.5 Vaikutus perheen taloudelliseen tilanteeseen

Perheen taloudelliseen tilanteeseen väkivaltaisuus vaikuttaa tulojen menetyksen ja menojen kasvun kautta. Perheen tulot jäävät usein pienemmäksi kuin normaalisti, koska usea vanhempi on jäänyt väkivaltaisen erityislapsen täysipäiväiseksi omaishoitajaksi jääden näin palkkatyön ulkopuolelle.

Väkivaltainen erityislapsi saa väkivaltilanteissa ja raivokohtauksissaan usein aikaan henkilö- ja esinevahinkoja. Henkilövahinkojen vuoksi tarvittavat lääkärinkäynnit aiheuttavat ylimääräisiä kustannuksia. Erityislapsi voi lisäksi rikkoa kodin tavaroita ja sisustusta, joiden korjaaminen tai korvaaminen uusilla aiheuttaa lisäkustannuksia.

4.3 Väkivaltaa selittävät tekijät

4.3.1 Lapsen sairaudet ja niihin liittyvä oireilu

Honkatukia (2017, 332) tuo esille, kuinka väkivaltaan suhtautumisen yleinen kiristyminen on lisännyt yksilölähtöisiä selityksiä yhteiskunnallisten selitysten kustannuksella. Haastatteluissa vanhemmat selittivät lapsen väkivaltaa monilla eri tekijöillä. Haastattelujen perusteella väkivaltaa selittävät tekijät luokittuivat lapsen sairauksiin ja niihin liittyviin oireiluihin sekä väkivaltaa laukaiseviin tekijöihin. Yleisimmät selitykset koskivat lapsen omaa sairautta ja siihen liittyvää oireilua. Erityislapsen sairauksiin perustuvat väkivaltaa selittävät tekijät voidaan luokitella yksilöllisiksi selityksiksi.

Lapsen sairaudet ja oireilut luokittuivat aineiston perusteella kehitysvammaan ja muihin kehityksen häiriöihin, autismin kirjon häiriöihin, tarkkaavaisuushäiriöihin, impulsiivi-

suuteen, aistisäätelyn ongelmiin, käytös- ja tunnehäiriöihin, impulsiivisuuteen, ymmärtämisen ja hahmottamisen vaikeuksiin, lapsen mielialaongelmiin ja itsetuhoisuuteen, sosiaalisten tilanteiden ongelmiin, koulunkäyntiongelmiin ja lapsen toimintakyvyn ongelmiin.

Haastateltujen vanhempien lapsilla oli osalla todettu kehitysvamma tai muita henkisen kehityksen häiriöitä tai niitä oli epäilty, mutta diagnoosia ei ollut vielä saatu. Osalla oli kehitysvamman taustalla selkeä aivojen rakennepoikkeavuus. Todella moni haastateltava taas korosti, että erityislapsen akateemisissa taidoissa ei ole mitään ongelmia, vaan ongelmat ovat muissa taidoissa. Joillakin lapsista oli todettu autismi tai joku muu autismin kirjon häiriö, kuten Aspergerin oireyhtymä. Yhtenä suurena ryhmänä haastateltujen vanhempien lapsista oli tarkkaavaisuus- ja keskittymisvaikeuksista kärsivät lapset. Usealla oli tarkkaavaisuus- ja ylivilkkaushäiriön (ADHD) diagnoosi ja sen oireita ja osalla tarkkaavaisuushäiriön (ADD) diagnoosi ja sen oireita. Erittelin erilliseen luokkaan impulsiivisuuden, koska osalla lapsista esiintyi impulsiivisuutta ilman tarkkaavaisuushäiriöitä. Impulsiivisuus ilmenee vanhempien mukaan lapsilla rauhattomuutena, nopeana reagoimisena, kokonaisvaltaisena reagoimisena ja nopeatempoisena temperamenttina.

Käytös- ja tunnehäiriöiden ongelmia oli todettu monilla lapsilla perussairauksien ohella. Käytös- ja tunnehäiriöt ilmenevät tunnesäätelyn heikkouksina, kuten vihan tunteiden hallinnan haasteina ja esimerkiksi vanhempien kuoleman toiveina. Joillakin lapsista on selkeitä vaikeuksia lukea ja tulkita toisen ihmisen ilmeitä ja eleitä. Näillä lapsilla on selkeästi tunnetaitojen oppimisen tarve. Käytös- ja tunnehäiriöt näkyvät myös kyvyttömyytenä kontrolloida omia tunteita ja reaktioita, mikä johtaa hallitsemattomaan toimintaan. Ongelmat näkyvät omaehtoisuutena ja uhmakkuutena, raivokohtauksina, voimakkaana huomionhakuisuutena, esimerkiksi pelleilyllä tai villiintymisenä, ja kielteisenä toimintana, kuten väkivaltaisena käytöksenä ja ulosteilla sotkemisenä. Epäsopiva käytös näkyy myös vieraiden ihmisten läsnä ollessa. Käytös- ja tunnehäiriöongelmiin luokituitivat myös yhteistyökyvyttömyys toimia muiden lasten ja aikuisten kanssa, lapsen karkailu ja jatkuva valvonnan tarve.

Lapsen sairauksiin ja oireiluun luokitui myös aistisäätelyn ongelmat, jotka ilmenevät ärsykeherkkyytenä ja aistien yli- tai aliherkkyyksinä. Osalla erityislapsista oli myös selkeitä ymmärtämisen ongelmia, puheen tuoton ja ymmärtämisen ongelmia sekä vai-

keuksia ymmärtää annettuja ohjeita. Ymmärtämisen ongelmat tulevat esille muun muassa abstraktien asioiden ymmärtämisen vaikeuksina. Joillakin on myös hahmottamisvaikeuksia, kuten vaikeutta hahmottaa kellonaikoja.

Lapsen mielialaongelmat ja itsetuhoisuus näkyivät mielialan vaihteluina ja itsetuhoisina ajatuksina ja käytöksenä. Erityislapsilla on omia kuolemantoiveita. He ilmaisevat myös itsetuhoisia uhkauksia. Usea erityislapsi kohdistaa konkreettista väkivaltaa myös itseään kohtaan eikä vain vanhempiaan kohtaan. Tämä tapahtuu muun muassa oman päänsä lyömisellä seinää, esineitä tai omia käsiä vasten.

Sosiaalisten tilanteiden ongelmat näkyivät erityislapsen sosiaalisena eristäytymisenä ja ystävien puutteena. Lisäksi monilla erityislapsella on jumiutumistaipumusta, mikä näkyy erityisesti sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. Koulunkäyntiongelmien ilmenivät kouluhaluttomuutena. Osa erityislapsista oli ollut väkivaltaisissa koulussa, ja koulusta oli myös erotettu tämän vuoksi.

Erityislasten toimintakyvyn ongelmat ovat moninaisia, mutta monia yhdisti suuri avun tarve päivittäisissä toimissa, kuten pukeutumisessa ja syömisessä. Monella erityislapsella oli myös ongelmia motoriikassa, mikä vaikuttaa päivittäisissä toimissa selviytymiseen. Toimintakyvyn haasteet tulivat monella lapsella esille vaikeuksina siirtymätilanteissa. Lasten sairaudet ja niistä johtuva oireilu olivat lähes kaikilla olleet pitkäaikaisia ja jatkuvia. Jotkin perheet olivat joutuneet elämään pitkäänkin epätietoisuudessa, kun lapsen sairautta ei ollut voitu diagnosoida vuosienkaan kestäneiden oireilujen aikana. Myös sairauksien hoidossa käytetyt lääkitykset aiheuttivat joillekin lapsille väkivaltaisuutta. Tämä oli näkynyt usean lapsen kohdalla lääkekokeiluina, joiden aikana väkivaltaisuutta oli ilmennyt tai se oli lisääntynyt.

4.3.2 Väkivaltaa laukaisevat tekijät

Vanhemmat tunnistavat väkivaltaan laukaisevia tekijöitä, jotka toimivat vanhemmille selkeästi väkivaltaa selittävinä tekijöinä. Niistä nousevat ikään kuin syyt yksittäisille väkivaltatilanteille. Olen jaotellut laukaisevat tekijät vielä ulkoisiin laukaiseviin tekijöi-

hin ja sisäisiin laukaiseviin tekijöihin. Väkivaltaa ulkoisina laukaisevina tekijöinä erityislapsilla ovat ymmärtämisen, itseilmaisun ja kommunikoinnin ongelmatilanteet, muutokset, arkipäiväisten toimien tekemisen pakko, kilpailuviettä lisäävä toiminta, lapsen rajoittaminen ja oman tahdon toteutumattomuus sekä ohjaukseen ja vanhemmuuteen liittyvät ongelmat.

Ymmärtämisen, itseilmaisun ja kommunikoinnin ongelmatilanteet ovat ulkoisia väkivaltaa laukaisevia tekijöitä. Kyse voi olla vaikeiden ja erityislapselle epämiellyttävien asioiden puheeksiottamisesta tai liian monimutkaisen kielen käyttämisestä. Erityislasten käsityskyky voi olla hyvin rajoitettu. Itse tilanne voi olla erityislapselle liian haastava käsittää. Erityislapsilla voi olla myös kyvyttömyyttä nähdä asioita toisen näkökulmasta, mikä aiheuttaa ongelmia sosiaalisissa tilanteissa. Erityislapset voivat tehdä myös toisen ihmisen toiminnasta tai olemuksesta vääriä ja kielteisiä tulkintoja. Kyse voi olla myös selkeistä kommunikaatiovaikeuksista, kuten molemminpuolisesta ymmärretyksi tulemisen vaikeuksista, väärinymmärryksistä ja kommunikaatiokatkoksista. Myös erityislapsen itseilmaisuun liittyvä ongelmat, kuten kyvyttömyys ilmaista kielellisesti itseään, aiheuttavat kommunikaatiovaikeuksia.

Muutokset tavanomaisesta tai suunnitellusta ovat hyvin tyypillinen väkivaltaisuuteen laukaiseva tekijä. Muutokset voivat tapahtua kotona tai koulussa. Ne voivat olla isoja elämänmuutoksia tai sitten hyvin pieniä ja aikuisen näkökulmasta mitättömiä siirtymiä toiminnasta toiseen, kuten uloslähteminen tai pukeutuminen.

”Se raivari tulee aikuiselle, tai tavalliselle ihmiselle hänen kokemusmaailmastaan katsottuna, niin tosiaan täysin mitättömästi asiasta tai jostain ihan typerästä asiasta. --- Mut mitä nyt vertaa, ni se voi tulla siitä, että ostaa vääränmerkkistä paahtoleipää tai suunnitelma muuttuu. Tai että joutuu esimerkiksi, on syksy ja joutuu laittamaan kesävaatteiden sijaan talvivaatteita, tai että on kevät ja joutuu talvivaatteita vaihtamaan kevyempiin vaatteisiin. Tän tyyppisistä asioista se... --- siis se on mitätön se syy, mutta mä tiedän, että siitä... Siis mun mielestä mitätön. Eihän se hänelle oo mitätön, hänellehän se on todella iso asia sit ku tulee joku muutos siinä arjessa.”

Väkivaltaa laukaisevat ulkoisista syistä myös arkipäiväisten toimien tekeminen ja niihin liittyvät pakkotilanteet. Näitä voivat olla läksyjen tekemisen, kouluun menon tai viemisen ja kotitöiden tekemisen pakko. Laukaisevia tilanteita voivat myös olla syömistilanteet sekä vaipan vaihdot ja pesut.

Vanhempien kertomuksista löytyi laukaisevina tekijöinä myös kilpailuviettä lisäävää toimintaa. Näitä olivat muun muassa pelitilanteet, (tietokone)pelaaminen, tietyt harrastukset tai sisarusten tekemä ärsyttäminen.

”Kyllähän hän silloin alun perin halus sitä itse harrastaa, mut se kuitenkin kääntyi siihen, et se oli liian vaativaa jo pitkään. Niin usein tuli näis jalkapalloon liittyvis tilanteissa, et sit hän oli kotona sit ihan hermona jotenkin ja sitte tuli semmosta, että et jos hän vaikka ei ollu saanu peliaikaa tai muuta, niin sitten hän suuttu ja kävi niinku vähän, käy silleen vähän päälle.”

”Hänellä on ollu jotain [harrastuksia], tai siis ollaan kokeiltu jotain, mut nekin on aika paljon jouduttu nyt pistää jäihin, koska ei pysty. Siellä tulee niitä raivokohtauksia ja muita, et ollaan sitten jotenkin ajateltu, että odotetaan päivää seuraavaa.--- sieltä ollaan aika moneen kertaan lähdetty sillä tavalla karmit kaulassa, että oon ajateltu, että ei oo tällä hetkellä kypsä vielä ainakaan sellaseen toimintaan. Että pystyis hallitsee, että joku tekee jonkun liikkeen siellä pelikentällä, että ottaa häneltä pallon vaikka pois ja tönäsee siinä samalla, siis vaikka se ihan pelissä on sallittua, niin sehän laukasee ihan saman tien semmosen reaktion, että siinä lähetään haastaa sit ketä tahansa.”

Vanhemmat esittivät myös jonkin verran vanhemmuuteen liittyviä selityksiä. Lähinnä nämä havainnot koskivat ammattilaisten tuomia epäilyjä mahdollisesti vanhemmuuteen liittyvistä syistä. Perhe nähdään auttamisnäkökulmasta usein sekä syynä että ratkaisuna yksilötasolla esiintyviin väkivaltaongelmiin. Väkivalta voidaan nähdä vuorovaikutus- ja kommunikaatio-ongelmana ja siten osana perheongelmaa taikka väkivaltaongelmana, jossa on tekijä ja uhri. (Nyqvist 2001, 13–14.) Aineistosta kävi ilmi, että vanhempien keinottomuutta oli epäilty ja väkivallan syitä oli etsitty juuri vanhemmuuden puutteista. Vanhemmat eivät kuitenkaan tuoneet selkeästi esille sellaisia huomioita, että vanhemmuus tai sen puutteet olisi lopulta todettu syypääksi väkivaltaisudelle, vaikkakin he usein itse syyllistivät itseään siitä, etteivät he kyenneet estämään väkivaltaa. Usean kohdalla oli kuitenkin jopa poissuljettu vuorovaikutuksen ongelmat syypäänä väkivallalle. Väkivaltaisesti käyttäytyvien erityislapsen kohdalla näyttäisi painottuvan enemmän yksilölliset tekijät väkivallalle.

Kasvatukselliset teot, kuten rajoittaminen, jolloin erityislapsen oma tahto ei toteudu, voivat myös laukaista väkivaltaa. Vanhemmat kertoivat muun muassa pelaamisen tai addiktion kohteen rajoittamiset johtivat väkivaltatilanteisiin, samoin erityislapsille an-

nettavat erilaiset kiellot. Myös puutteellinen, heikko tai epälooginen ohjaus voivat laukaista lapsen tekemää väkivaltaa.

”Ja se rajottaminen voi johtaa siihen aggressioon, mutta toisaalta sitten taas kun hänellä on ihan selvät rajat, ja häntä ei päästä sellaseen tilanteeseen, jossa hän sais määrätä, että miten tämä maailma pyörii, niin hän on erittäin tyytyväinen siinä tilanteessa. Kun on se ulkopuolelta tuleva ohjaus, että jos on heikko tai semmonen, ehkä väärä termi heikko, mutta siis ku hän tarvii hirveen vahvan aikuisen ohjauksen. Semmosen päämäärätietosen aikuisen ohjauksen, joka ei lähde mihinkään kaupankäynteihin, tai mihinkään, aikuinen asettaa rajat. Ja siltikin näitä aggressioita voi tulla, ihan siitä pettymyksestä omaan toimintaansa. Mutta se, että niitä aggressiivisuuksia voi tulla myöskin sitä aikuista vastaan, jos aikuinen periaattees antaa N:lle ne ohjat ja sitten jossain vaiheessa toteekin, että ei onnistu se tai tää.”

Erityislapsen väkivaltaan johtavia sisäisiä laukaisevia tekijöitä ovat erityislapsen stressitason korkeus, tunteiden hallinnan ongelmat sekä itsehallinnan puute. Vanhemmat tunnistavat erityislapsen stressitason vaikutuksen väkivaltaisuuteen vaikuttavana tekijänä. Erityislapsen korkea stressitaso voi laukaista väkivaltaa. Tämä on aiemman tutkimuksen kanssa vastaavansuuntainen tulos (Calvete ym 2014, 348.)

”Yleensä se edellyttää, et se stressitaso on jo silleen vähän korkeempi. Et esimerkiks nyt ku meil on tietosesti madallettu kaikki stressi minimiin, koulussa, koska meil on tullu siis läksyjentekotilanteis näit myös näit läpsimisiä ja tämmösiä, niin sit siinä sen takia niin me ollaan vähennetty sitä ja sit mä huomaan et nyt esimerkiks viimeks kun hän yritti mulle jotain selittää, niin hän ei sit ruvennutkaan mua läpsimään, mikä oli ihan hyvä juttu.”

”Sit on niitä, että jos hän on suuttunut jostain, et kokee vaikka epäoikeudenmukaisesti, silloin kun hän pelas jalkapalloo, ---, niin se oli itse asiassa aivan liian stressaava ja aivan liian vaativa harrastus hänelle.”

Osana väkivaltaan johtavaa prosessia on hallitsematon tunnereaktio, voimakkaat tunnetilat, mielensä pahoittaminen ja suuttumuksen tunteet. Väkivaltaa käyttävillä erityislapsilla on vanhempien mukaan tunteiden käsittelyn ja hallinnan ongelmia, joten väkivallan muotoa voisi kutsua ekspressiiviseksi ja reaktiiviseksi. Erityislapsi oli usein kyvytön käsittelemään ja hallitsemaan voimakkaita tunteita ja tunnetilojaan, eikä kyennyt rauhoittamaan itseään. Osalla lapsista on myös haasteita tunteiden tartumisesta ja siirtymisestä ympäristöstä. Erityisesti turhautuminen ja omaan toimintaan pettyminen laukaisevat väkivaltaa erityislapsissa. Oleellisia ovat erityislapsen itsesäätelyn puute ja itsehallinnan menetys, jota kuvataan usein hermojen menetyksenä.

H: Miten hän sun mielestä hahmottaa sun mielestä seurausta satuttamiselle?

V: Kyllä hän tietää sen, mutta kun tunteet vetää yli, niin siinä kohtaa sillä ei oo merkitystä.

H: Onks se, että hän ei kykene hillitsemään itseään siinä tilanteessa?

V: Ei, kun tunteet menee yli, hän ei enää hallitse sitä tilannetta, sitten hän vaan tekee jotain äkkiä. Jotain kiellettyä tai jotain semmosta, tietää että ei pitäis, ei sais, selkeästi se käytös tulee päälle, kun tunteet menee yli.”

”Esimerkiks kotona ja koulussa ollaan huomattu paljon, et hänellä on semmonen päänsisäinen ajatus, miten asiat kuuluisi mennä ja jos esimerkiksi hän kirjottaa jotain äidinkielen tehtävää tai muuta, ja ne kirjaimet ei oo sen näkösiä kuin hän on ajatellut, että ne kuuluis olla, niin silloin voi lyödä se aggressio päälle ja tavarat lentää ja kynät lentää ja paperit lentää ja sitte yleensä nyrkit hieluu ja käy päälle. Et tää nyt on ehkä yleisin. Tai sitten joku vaate tuntuu huonolle ja hän ei saa sitä kunnolla korjattuu tai joku muu ei pysty korjaa sitä, niin hän ei pysty sitte hillitsee itse.”

Ronkaisen (2017) mukaan väkivaltatilanteiden piirteet ja motiivit ovat osa väkivallan tapahtumaa, mutta eivät sitä selittäviä tekijöitä. Myöskään evoluutiopsykologialla tai perintötekijöillä ei voida selittää väkivaltaa ilmiönä. Evoluutiopsykologisesti ajateltuna väkivallan tekemisen mahdollisuus on kaikissa ihmisissä. Ihmiset eivät muutu fysiologisesti, kun väkivalta lisääntyy yhteiskunnassa. Ronkaisen mielestä, että väkivallan oikeuttamisen, selittämisen, ymmärtämisen ja välttämisen tavat ovat kulttuurisesti ja sosiaalisesti säädeltyjä, eikä väkivallan todennäköisyyttä eri tilanteissa voi selittää yksittäisillä ihmisillä vaan väkivaltaan kannustavilla, sen mahdollistavilla ja väkivaltaista toimintatapaa kannattelevilla yhteiskunnallisilla ja kulttuurisilla syillä. (Ronkainen 2017, 34–35.) Erityislasten vanhempien haastattelujen perusteella vanhemmat näkevät väkivaltatilanteisiin liittyvät syyt, laukaisevat tekijät ja lapsen sairauksiin ja oireiluun sekä itsesäätelyyn ja tunteidenhallintaan liittyvät yksilölliset syyt väkivallan selittäjinä.

4.4 Vanhempien antamat merkitykset erityislasten väkivallalle

4.4.1 Väkivallan epätoivottavaksi kokeminen

Aineiston avulla pyrin selvittämään sitä, millaisena vanhemmat pitävät erityislapsen väkivaltaa ja millaisia merkityksiä he antavat sille. Väkivaltaan liittyvät vanhempien

merkitykset luokittuivat väkivallan epätoivottavaksi kokemiseen, väkivallan tarkoituksellisuuteen ja tahattomuuteen, väkivallan normaalistumiseen ja vähättelyyn ja väkivallan hyväksyttävyyteen. Ojurin tutkimuksessa (2004) osa näistä, väkivallan vähättely ja normalisointi, oli jaoteltu tunnesuuntautuneisiin selviytymiskeinoihin. Tässä analyysissä ne kertoivat mielestäni enemmän väkivaltaan liittyvästä merkityksistä ja kuvasivat vanhempien kokemusta juuri lastensa väkivallasta, mutta ne voivat toki toimia myös osana vanhempien selviytymisstrategiaa.

Väkivallan epätoivottavaksi kokeminen näkyi kielteisissä tunnekokemuksissa, jotka kuvasivat pahaa oloa. Vanhemmat kertoivat kokevansa väkivallan hirveänä ja kamalana ja ahdistavana. Vanhemmat kertoivat inhoavansa erityislusten tekemää väkivaltaa. He kokivat väkivallan vastenmieliseksi, ja se toi turvattomuutta.

”Mut siis väkivalta on mun mielestä ahdistavaa. Mä en tykkää kattoo edes mitään telkkariohjelmia, mis mäiskitään ja räiskitään. Ne ahdistaa mua. Ja sit jotenkin se voima, millä se tuli mun elämäni.”

”Joo, siis mä koen sen hyvin ahdistavana ja jossain määrin loukkaavana ja muuta sillä lailla. Ehkä mä sanon, että se väkivalta toi semmosen ahd... Jossain määrin myös ehkä turvattomuuden, mut ehkä enempi ahdistusta. Ja nimenomaan mä koen sen ahdistavana, että mä kuitenkin koin, että mä en pysty kävelemään siitä ulos.”

Väkivallan nähtiin myös tuovan elämään negatiivisen lisän jo muutenkin raskaassa erityislapsen hoitotilanteessa. Väkivallan koettiin usein olevan vaikeinta erityislapsen kanssa elämisessä.

”Kyllä se on siihen negatiivisesti vaikuttanu, koska ei se oo mikään positiivinen asia, kun muutenkin on semmonen tyyppi, joka vaatii jatkuvan vahtimisen, valvomisen ja on tommonen joka on sosiaalinen, hänen kanssaan täytyy koko ajan... Siis hänhän haluaa kuittauksen kaikkeen. Täytyy keskittyä ihan koko ajan häneen. Jos siinä tulee vielä jotain väkivaltajutua niin ei ne sitä helpommaks tee. Kyllä se on aika kuormittavaa ---.”

”No kyl pahinta on se väkivaltaisuus. Mut kyl mä sit oon huomannut, että silloin, kun on sen kanssa semmoinen raskaampi jakso, niin silloin mä ajattelen, että kyl tää menisi, kun hän vaan ei kävisi päälle. Ja sitten, kun sen päälle käymisen osalta on rauhallisempaa, niin sitten mä olen aivan loopen uupunut siihen, miten paljon hän sotkee, et en tiedä sit, jos se sotkeminenkin jäisi pois, niin mikä sit olisi se, mistä mä ajattelisin, et kyllähän tässä muuten, mutta kun...ainahan on joku, mikä on pahin, mutta pahin niistä pahimmista on se päälle käyminen tai se väkivaltaisuus.”

4.4.2 Väkivallan tarkoituksellisuus ja tahattomuus

Erityislapsen väkivaltaan suhtautumiseen näyttää vaikuttavan lasten väkivallan tarkoituksellisuus ja vallankäyttö. Vanhempien näkemykset väkivaltaan vaihtelivat myös väkivallan tarkoituksellisuuden eli vallankäytön ja tahattomuuden näkökulmasta. Vanhemmat kokivat joidenkin lasten kohdalla joissakin tilanteissa väkivallan olevan instrumentaalista, vallankäyttöä. Tämä näkyi esimerkiksi niin, että erityislapset pystyivät käyttämään väkivaltaa ohjailu-, määräily-, kostamis- ja kiristystarkoituksessa. Tällöin vanhemmat tunnistivat sen olevan suunnitelmallisempaa väkivaltaa. Osa vanhemmista mielsi erityislapsen käytöksen olevan puolustautumista, joka voidaan myös katsoa olevan tarkoituksellista.

”Enemmän ehkä se, että hän ei pysty sitä vaikuttamaan, et ei hän tietosesti tee. Mut kyllä siinä on ollu havaittavissa tätäkin, että koska hän ei pidä ihmisistä, tuntemattomista ihmisistä ja muista, niin kyllä hän ehkä jossain määrin tietosestikin sitten tekee sitä, ettei tarttis lähteä johonkin tilanteisiin, mitkä ei oo hänelle mieluisia, niin hän sitten... Mutta me ollaan sitten valittu näissä ite sitten, että kyllä me aikuiset sitten loppuviimeks pääte-tään, että mihin mennään ja mitä tehdään, vaikka hän kuinka raivoaiskin. Et tavallaan estetty häneltä se, että hän käyttäisi sitä jatkuvasti. Yrittää kyllä.”

”Se johtuu osittain ympäristöstä, että käytös oli vähän sellainen, että piti-hän puolustautua.”

Usea vanhempi totesi, että erityislapsen vallankäyttönä tehtyyn väkivaltaan suhtautuminen eroaisi ja sitä ei suvaittaisi samassa määrin kuin tahatonta. Vanhemmat totesivat, että vallankäyttönä tehtyyn väkivaltaan liittyisi enemmän kärsimystä ja tunteita kuin tahattomaan ja se aiheuttaisi suuttumusta ja vihan tunteita. Vallankäyttöön liittyviin selityksiin sisältyi myös se ajatus, että lapsi ymmärtää väkivallan olevan kiellettyä, kun taas tahattomuusselityksiin sisältyi ajatus, että lapsi on syynä tekemistään. Suurin osa vanhemmista totesi, että erityislapsen väkivalta on tahatonta, eikä sillä ole tarkoituksellisuutta ja pahaan tarkoitusta. Vanhempien mielestä erityislapsi ei ymmärrä tekevänsä väkivaltaa.

”Se on ollu mulla kyllä aina, että muistan nuorena, että ainakin omasta mielestä ollu aina vahva oikeustaju tai että mä en oo ikinä tykänny siitä, että ketään kiusataan tai muuta tällä tavalla, että sikäli mä en tiedä, onks se hirveesti muuttanu minun suhtautumista väkivaltaan, että se on ollu aina vastenmielistä kaikissa muodoissaan, sekä henkinen väkivalta että fyy-

sinen väkivalta ketä tahansa kohtaan, niin mun mielestä se on todella inhottavaa ja vastenmielistä ollu ja on toki edelleen, mutta nyt tavallaan semmonen on tullu tässä, et mitä ei aikasemmin ollu nähny eikä ymmärtänyt, että on tällasia ihmisiä niinku N., jotka ei pysty, he ei ymmärrä eikä hallitse itseensä, että en tiedä... Tavallaan se on laajentanut omaa ajatusmaailmaa ja maailmankuvaa, että maailmassa on tietysti sellasta väkivaltaa joittenkin ihmisten taholta, jotka ei vaan ymmärrä yksinkertaisesti, heillä ei vaan älyllinen kapasiteetti riitä siihen.”

Erityislapsen väkivalta koetaan harkitsemattomaksi, hallitsemattomaksi tunnereaktioksi ja pahan olon oirehtimisena, jopa primitiivisenä kommunikaatiotapana. Väkivalta tapahtuu ikään kuin vahingossa ja on lapsen oman turhauman ja pahan olon purkautumiskeino. Tätä voisi nimittää reaktiiviseksi tai ekspressiiviseksi väkivallaksi. Erityislapsen väkivallan nähdään olevan reaktiivista, ja vanhempi on vain sivullinen uhri lapsen reaktiolle. Vanhemmat kokevat, että erityislapsi ei voi väkivallalle mitään ja eikä tämä ymmärrä eikä osaa säädellä voimiaan. Lapsi on keinoton toimimaan toisin.

”Mut jotenkin silleen, että mä en koe, että ne kohdistus henkilökohtaisesti muhun. Mä oon siinä tilanteessa ja rajotan ja ne kohdistuu siihen henkilöön, joka siinä rajottaa. Ja sitte taas kun N. on äärimmäisen ihana välillä, niin hän on myöskin ylitsevuotava siinä hellydessä ja sen osottamisessa. Niin jotenkin mä koitan vaan blokata ne pois. Et se ei oo niinku, et se ei oo henkilökohtasta, et se ei oo joku varsinaisesti niinku perheväkivalta tai muu, et se kohdistus johonkin tiettyyn henkilöön tai joku kiusais mua tai kävis mun kimppuun sen takia, että minä olen minä. Vaan että se oirehtii sitä pahaa oloonsa.”

Erityislapsen tekemä väkivalta näyttää olevan enemmän reaktiivista ja ekspressiivistä väkivaltaa, joka johtuu tukahdetuista tunteista ja kyvyttömyydestä ilmaista niitä sanoin ja rakentavasti. Kuitenkin joidenkin erityislapsen väkivallassa on vanhempien mukaan myös instrumentaalisia piirteitä, sillä osa pyrki vaikuttamaan väkivallalla vanhempiinsa.

4.4.3 Väkivallan normalistuminen ja vähätteleminen

Vanhempien kertomasta saa kuvan, että väkivaltaan tottuu. Usealle vanhemmalle väkivalta on päivittäistä ja jopa useita kertoja päivässä tapahtuvaa. Väkivaltaa kohtaan tapahtuu helposti turtuminen. Riitta Granfeltin (1998, 106) mielestä tätä tunteettomuutta ja turtumuksen tunteita voidaan pitää merkinä väkivallan aiheuttamasta traumatisoitumisesta, mutta kyse voi olla myös selviytymisstrategiasta sietämättömässä tilanteessa.

Vanhemmat pyrkivät myös ymmärtämään erityislasta ja tämän tekemää väkivaltaa, jolloin sitä voi olla helpompaa pitää selitettävänä ja normaalina ja siten sietää paremmin. Väkivalta ja väkivaltilanteet myös unohtuvat nopeasti, kun väkivaltilanteita on paljon päivittäin. Myös muihin kohdistuva väkivalta normalistuu vanhemman omien väkivaltakokemusten myötä.

”Se [väkivalta] on kai niin normaalia, et ei sitä enää pidä minään.”

”En mä nyt sanoisi, että se olisi... se ihminen, joka minä olen, sen väkivaltakokemuksen takia erilainen ihminen. Ehkä mä olen ehkä oppinut hyväksymään sen normaalimpana asiana, kuin jos minulla ei olisi kokemusta.”

”Tietysti väkivalta ei ole koskaan hyväksyttävää, mutta siis minä en järkyty enää niin paljon siitä, kun mä näen, että joku lapsi raivoaa tai kun mä näen esimerkiksi julkisessa tilassa joku muu äiti ja lapsi ja joku lapsi saa raivarin.”

Aineiston perusteella vanhemmat myös vähättelevät väkivaltaa. Vähättely tapahtuu itse väkivallan, sen kovuuden ja sen seurausten vähättelynä. Erityislapsen väkivaltaa ei pidetä väkivaltana, vaan sen katsotaan olevan vain ajattelemattomuutta. Erityisesti tahatonta väkivaltaa ei nähty aina edes väkivaltana.

”Väkivallan sanan edelleen ymmärrän sen silleen vähän enempi niinku isompana juttuna ku mitä se sit ehkä meil on ollu, mutta onhan se ihan totta, että onhan se väkivaltaa, jos läpsii toista tai lyö jollain esineellä ja muuta.”

”Sehän tietysti ensin oli vaan sellaista pikkulapsen raapimista, jota ei oikein mitenkään ois osannut miksikään väkivallaksi edes kutsua.”

”Ne raivokohtaukset on sellaisia, että sitten ei auta muuta, mutta jos pikkuisen, vaikka läpsii se lapsi ystävällisesti vielä se, että välillä läpsii tai kolauttaa jalalla. Sitten siitä minä en edes laskisi väkivaltaisuutena. --- Joskus hän on näin, että fyysisesti läpsii tai kolauttaa jalalla jonkun toisen jalkaa, vaikka ei edes tarkoita, että haluaa satuttaa, vaan hän on niin innostunut, mutta sitä minä en nyt laskisi väkivaltaisuudeksi. Se on ehkä enemmänkin ajattelemattomuutta.

Vanhempiin kohdistuvaa väkivaltaa vähäteltiin myös suhteessa muuhun väkivaltaan. Moni vanhempi kertoikin kokevansa erityislapsen itsensä satuttamisen vaikeammaksi kuin vanhempaan kohdistuvan väkivallan.

4.4.4 Väkivallan hyväksyttävyyden

Aiemmin lähisuhdeväkivalta on mielletty yksityisasiaksi, johon puuttuminen oli vaikeaa. Nykyisin väkivaltaan suhtaudutaan ankarammin ja se ymmärretään aina ongelmaksi, jota ei hyväksytä ihmissuhteissa. (Kainulainen & Niemi 2017, 155.) Tästä kertoo myös se, että läheisten välinen väkivalta on säädetty virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi.

Myös haastatellut vanhemmat kertoivat väkivallan olevan lähtökohtaisesti väärää ja ettei sitä tarvitse hyväksyä. Väkivallan yleinen hyväksymättömyys aiheutti vanhemmille kuitenkin ristiriitaisuutta. Usea vanhempi totesi, että väkivalta ei ole koskaan hyväksyttävissä. Vanhemmat kuitenkin katsovat, että väkivalta on ollut vain pakko hyväksyä erityislapsen elämään ja siten myös vanhemman elämään kuuluvaksi, vaikka sitä ei muutoin hyväksyisikään. Tähän prosessiin vaikuttanee ehkä myös se, että väkivalta ja sen vakavuus lisääntyy pikku hiljaa, jolloin hyväksymisen kyky kasvaa.

”No tota väkivalta on mulle kauheen hankala juttu. Mä oon ite kasvanu semmosessa ympäristössä, mikä on ollu täysin väkivallaton. Mun mielest väkivalta ja semmonen fyysisen koskemattomuuden loukkaaminen, ni se tuli mun elämään N:n myötä. Enkä missään tapauksessa tykänny siitä, enkä oppinu ikinä hyväksymään. Ja sit toisaalta taas ehkä mun henkilökohtanen mielipide onkin se, et ei sitä pidäkään hyväksyä.”

”Mä kuvittelin, että ihminen pystyy enempi hallitsemaan just sitä, et tavallaan et niist väkivaltaisista tilanteista pystys vaan käveleen ulos, ja se sit siitä. Vähän niinku valitsemalla seuransa. Niin tavallaan se että eihän se olekaan niin.”

”--- et mua ei kyl kukaan muu lyö. En mä osaa sitä...mä olen sellaisen kohteena ja mä en voi sille mitään, mut se tavallaan lisää sitä, että mä en todellakaan siedä mitään sinne päinkään sit kyl keltään muulta. En sillä, että ois nyt kauheasti yrittäjäkään, mutta en mä osaa kyllä vastata, kun se on tullut niin pikku hiljaa. Ja se on niin semmoinen asia, että se on vaan ollut ikään kuin pakko niellä.”

Vanhemmat ottivat haastattelussa esille väkivallan sietämisen ja väkivaltaan totuttamisen. Onko mahdollista, että vanhemmat tottuvat väkivaltaan ja sietävät sitä? Voiko väkivaltaan ylipääntänsä tottua? Osa vanhemmista koki, ettei väkivaltaan voi eikä tarvitsekaan tottua juuri sen hyväksymättömyyden vuoksi. Silti väkivaltaa on vain siedettävä ja jaksettava, koska se on osa erityislapsen kanssa elämistä. Ojuri (2004, 136) kutsuu tätä sietämistä passiiviseksi sopeutumiseksi ja ”pakko hyväksymiseksi”, ilman, että väkivaltaa sisimmässä hyväksyttäisiin.

”Se ehkä johtuu siitä, et mä en oo tottunu siihen [väkivaltaan]. Tai en mä oikeestaan usko sitäkään. Oikeestaan mä en usko, että pitääkään tottua mihinkään väkivaltaan. Pidän sitä vääränä lähtökohtasesti.”

”Että tavallaan se konkreettinen apu oli se, mitä tarvittiin ja se vapaa, että ei sinänsä semmoinen, kun kyseessä on sellainen asia, joka ei keskustelemalla muutu, vaan sitä vaan täytyy sietää ja jaksaa.”

”No se, että eihän väkivallan käyttäminen ketään kohtaan ei ole millään maailman mittarilla hyväksyttävää. Ja sit sitä kuitenkin omassa perheessä tapahtuu...semmoinen, että mun mielestä sitä ei kuulukaan sietää.”

”Se on osa meidän arkea ja se on sellainen osa, mitä on tosi vaikea sietää ja se on tosi kuluttava osa.”

Väkivallan hyväksymättömyys aiheuttaa ristiriitaisuutta ja paljon vaatimuksia vanhemmille. Toisaalta vanhemmat tietävät, että väkivaltaa ei tarvitse hyväksyä ja sietää, mutta toisaalta vanhemmilta odotetaan, että vanhempi kestäisi erityislapsen väkivallan ja vielä pystyisi tekemään toimia sen loppumiseksi vastuullisena vanhempana, vaikka on väkivallan uhri. Tämä ristiriita voi aiheuttaa lisää häpeää ja uhriutumista.

5 Väkivallasta selviytyminen

5.1 Erityislapsen väkivallan hallintayritykset

5.1.1 Väkivaltatilanteita ennaltaehkäisevä toiminta

Väkivallasta selviytyminen vaatii vanhemmilta paljon. Konkreettinen tapa selviytyä on toimia tietyllä tavalla väkivaltatilanteissa ja niitä ennen ja niiden jälkeen. Aineiston perusteella vanhempien selviytymiseen vaikuttivat myös vanhempien selviytymistä heikentävät tekijät, vanhempien voimavarat ja yhteiskunnan tukipalvelut.

Erityislapsen väkivallan hallintayrityksiä tapahtui useilla tavoilla: ennaltaehkäisevällä toiminnalla sekä itse väkivaltatilanteessa ja sen jälkeen toimimisella. Väkivaltatilanteita ennaltaehkäisevä toiminta sisältää ennakoimista, lapsen lääkitsemistä, lapseen vaikuttamiskeinoja ja kodinulkopuolisen hoidon ja asumisen.

Ennakointi

Ennakointiin sisältyi ajoittaminen, riskien pienentäminen, lapsen lukeminen ja rauhoittaminen, väkivaltaa aiheuttavien tilanteiden ja tekijöiden välttely ja väkivaltaan varautuminen. Ennakointi todettiin ylipäättänsä väkivaltaisen erityislapsen kanssa välttämättömäksi: ”Ennakointi on kaiken A ja O.” Ennakointia tehdään usein rutiinien ylläpitämisellä. Useimmille erityislapsille suositetaan rakentamaan arkeen tarkka ja toistuva struktuuri, jolloin lapsi pystyy ennakoimaan ja sopeutumaan tapahtumiin ja tilanteisiin. Vanhempia suositetaan riittävän ajoissa kertomaan erityislapsille poikkeukset ja muutostilanteet.

”Mutta sitten kun saatiin taas elämä tasaantumaan ja rutiinit päälle. Ne rutiinithan on hirveen tärkeitä. Ne ennaltaehkäisee näitä kaikkia. Myös tätä raivoo ja aggressiivisuutta kyllä.”

”Se strukturointi kyllä N:lle sopii, että se on ollu sellanen asia, mitä on miettiny, että sitä asiaa jos ois paremmin pystyny ja jaksanu kotona tehdä, niin ehkä täälläkin ois voinu jossain määrin helpommin olla asiat.”

Ennakointi muutoksiin valmistamalla ei kuitenkaan sovi kaikille erityislapsille, niin kuin saamme seuraavasta aineisto-otteesta lukea:

”Yleensä autisteille tai Asperger-lapsille struktuuriksi tarjotaan ennakointia. Me on sitä yritetty, silloin muistan pienempänä, mut se meillä ei toimi. Jos se ennakoidaan joku muutostilanne liian aikasin hänelle, niin sitten siitä tulee ihan hirvittävä se just joku raivari. Tai ensin raivari ja sen jälkeen sitten siihen muutokseen asti johtuva järkyttävä jankkaaminen ja jumittaminen. Eli meillä se ennakointi ei sillai toimi, että sitä vois ennakoida ja sillä saada sitä pois. Niin se ei toimi, vaan ehdottomasti aina, kun on joku muutos tulossa, niin se ilmoitetaan lähdön hetkellä, jos vaikka pitää lähteä johonkin. Sit ilmoitetaan, että nyt lähdetään ja tää tapahtuu tää muutos ja pulinat pois. Niin se helpottaa. Sillon hän ei tavallaan ehdi käynnistää itseänsä siihen raivoon, koska siihen menee se aika. Se jumittaminenkin johtaa siihen raivariin sitten tietyllä tavalla. Jostain tulee se, niin sitten se jää paljon lyhyemmäksi. Ja hän saattaa just tosiaan huutaa sitä raivoaan, ja häntä harmittaa se muutos ja näin. Mutta se menee paljon helpommin ja nopeemmin ohi.”

Ennakointia on myös väkivaltariskin pienentäminen, joka näkyi vaarallisten esineiden, kuten teräaseiden, poispitämisenä erityislapsen ulottuvilta, erityislapseen kohdistuvana jatkuvana huomiona ja valvontana sekä vaihtoehtoisten keinojen, kuten viittomien ja kuvien, käytöllä kommunikaatiossa. Vanhemmat kertoivat pyrkivänsä myös ymmärtämään lastaan paremmin, jotta ei synny väärinymmärryksiä ja mahdollisia väkivaltatilanteita. Riskien pienentämistä tehtiin myös riskikartoituksilla, joissa suunniteltiin erityislapsen kanssa liikkumista kodin ulkopuolella. Lisäksi vanhemmat pyrkivät muokkaamaan tilanteita erityislapselle siedettäväksi. Myös toisen aikuisen läsnä olon vaade oli tapa pienentää väkivallan riskiä tai väkivallan kovuutta.

Ennakointia ovat myös lapsen lukeminen ja rauhoittaminen. Vanhemmat toivat esille, että he olivat oppineet lukemaan erityislastaan. He kertoivat tunnistavansa lapsen mielialan ja väkivaltatilanteen riskin implisiittisestä kehonkielestä. Tällöin he usein kykenivät ennalta rauhoittamaan lastaan, välttämään väkivaltatilanteen muutoin tai pienentämään seurauksia. Väkivaltatilanteiden nopeus kuitenkin heikentää ennakoinnin mahdollisuuksia.

”Mut jotenkin mä nään - niinku sanotaan - niskakarvojen asennosta että mikä on mieliala. Osaan jopa estää melkein ennen ku hänellä on ajatus päässä, että nyt et tee sitä.”

”Kyllä siinä piti aina välillä sanoa että nyt älä mee lähelle, kun mä näin, millä tuulella se on, ettei kannata. Selkeästi lapsi haki semmosta, että pääsee tekemään jotain.”

Ympäristön stressitekijät, kuten muutokset ja väärin mitoitettut vaatimukset voivat provosoida häiriökäytöstä (Puustjärvi & Repokari 2017, 1367). Aineiston mukaan lapsen rauhoittamiseen liittyikin oleellisesti myös lapsen stressitason tunnistaminen ja sen tietoinen alentaminen eri keinoin, jolloin väkivaltatilanne voidaan ennaltaehkäistä. Tämä näkyi lapsen stressin vähentämisyrityksinä muun muassa aikatauluttomuudella sekä koulun ja koulutehtävien vähentämisellä. Yksi vanhemmista koki, että perheen koira toimi erityislapselle myös niin sanottuna terapiakoirana, joka kuuntelee lasta. Tälläkin voi olla erityislasta rauhoittava vaikutus.

Väkivaltaa aiheuttavien asioiden välttely on osa ennakkointia. Vältteleminen näkyi väkivaltaa aiheuttavien asioiden, kuten vaikeista asioista puhumisen, välttelynä erityislapsen kanssa. Osalla oli myös pelkoa vaikeista asioista puhumisesta erityislapsen kanssa ilman puolison läsnäoloa. Myös erityislapsen kohtaamista vältellään sekä sisarusten että vanhempien toimesta. Useampi vanhempi kertoi välttelevänsä ylipäättänsä kotona olemista.

Ennakkointia tapahtui myös väkivaltaa aiheuttavien tilanteiden muuttamisyrityksiä. Tämä tapahtui muun muassa suuntaamalla erityislapsen huomio muualle väkivaltaa aiheuttavasta tekijästä.

”Jos se on vain vähän kiukkuinen, sitten tietysti yritetään viedä muilla ajatuksilla, vaihtaa puheenaihetta, tai yrittää siirtää hänet tilanteesta pois sekä henkisesti että fyysisesti, kun huomaa, että joku aihe on ehkä sellainen, mitä voisi sen aiheuttaa, että vaihtaa sen puheen aiheen tai sellaista.”

”Jos pystyy, niin ennakoimaan, niin paljo sitten tietysti vuosien varrella on kehittyny jo aika hyväks siinä lapsenlukutaidossa, että koska se mahdollisesti on tulossa ja osaa sitä vähän niinku mahdollisesti jo estää tai jollain tavalla kiinnittää huomion johonkin muuhun tai koittaa sitten skipata joku semmonen tehtävä tai mikä vois sitten periaatteessa provosoida sitä raivokohtausta vielä entisestään.”

Vanhemmat myös joissain tilanteissa välttelivät reagoimasta erityislapsen toimintaan, jotta eivät omalla toiminnallaan olisi provosoineet lasta enempää.

”Kiinnipito on yks ja toisaalta se, minkä mä oon huomannu, niin semmonen oman ittensä totaalinen lamauttaminen, eli ei reagoi mitenkään. Ei

niinku anna edes huomiota. Ihan niinku semmonen jäätyminen siihen tilanteeseen, niin se on toiminu kanssa aika hyvin. --- Mä teen sillä tavalla, et jos nyt viimeks nyt oli sillä tavalla, että oltiin pesemässä hampaita ja joku siinä meni hänen mielestään vikaan, oliko liian paljon hammastahnaa tai liian vähän ja siitä sitten tuli raivokohtaus ja hammasharja lensi ja hän rupes mua, mulle huutamaan ja uhittlemaan. Ja mä vaan olin siinä, siis sillä tavalla, et hänen tasollansa, että kun hän on sen verran pieni, niin mä autoin siinä hampaiden harjaamisessa sillä tavalla, että olin ite polvillani. Eli meil oli kasvot samalla tasolla. Niin mä en reagoinu siihen mitenkään. En niinku suojannu itteeni, en liikahtanu mihinkään, olin vaan siinä ja katoin, että käykö hän päälle, jos ei tee yhtään mitään. ---No siinä sitten tuli siis iholle sillä tavalla, siinä tuli niinku kontaktia, mutta hän ei päätyny siihen lyömiseen saakka. Et hän tuli silleen fyysisesti tosi lähelle ja uhitteli ja oli tosi vihanen, ja oli kädet nostettuna lyötiin, mut hän ei ikinä lyöny. Elik sen mä oon huomannu siihen, että hänen kohdallaan se jollain tavalla jossain tilanteissa toimii. On siis ollu ihan mustaa, silmäki, kun ei oo toiminu, et sekin on hirveen vaihtelevasti, mut mä oon huomannu, et mun kohdalla sellanen ihan totaalinen lamautuminen niin, et hän ei saa musta mitään reaktioo irti, niin voi estää semmosen pahimman. --- se oli semmonen oikein purkaus ja sitten kun mä en mitenkään lähteny siihen mukaan enkä niinku vastannu siihen millään tavalla, niin se meni sillä ohi.”

Vanhemmat välttelivät liikkumista kodin ja tuttujen paikkojen ulkopuolella, esimerkiksi tapahtumissa ja tilaisuuksissa, joissa tilanteiden ennalta-arvattavuus vähenee verrattuna tuttuun ympäristöön.

Ennakointia tapahtui myös tulevaan väkivaltaan varautumisena. Varautuminen ilmeni jatkuvana varuillaan olemisessa ja valppautena sekä lapsen jatkuvaan huomionhakuisuuteen vastaamisena. Mikäli vanhemman huomio kiinnittyi muualle ja valppaus katosi, pystyi seurauksena olemaan väkivaltainen purkaus ilman siihen varautumista, jolloin seuraukset voivat olla vakavampia. Varautumisesta pyrittiin huolehtimaan myös yleisenä turvallisuudesta huolehtimisena muun muassa yksin erityislapsen kanssa jäämisen välttämällä.

”Onhan se aina ikävä tilanne. Etenki silloin, jos on mukana muita lapsia ja muita. Tietysti siin piti aina vahtia se, et piti tavallaan koko aika pitää turvallisuuden ylläpitämisest huolta. Tavallaan mua ehkä itteenikin enempi stressas semmoset tilanteet, et täällä on joku toinenki lapsi. Tavallaan aikuiset ymmärtää sen tilanteen ja osaa varoakin paremmin ku toiset pienet lapset. Ja sit mähän kävin N:n kanssa uimakerhossa, mut se lopetettiin just sen takia, kun N. oli ihan siel pukuhuoneessa, missä olivat siis vauvaintilaiset samaan aikaan, niin ei se ollut kauheen hyvä yhdistelmä. Niin tavallaan se että... Siis joo, onhan ne hankalia tilanteita. Kyl mä ne hankalina koin. Ehkä se tavallaan et se tunnelma nyt vähän menee, ja sit suurempana ongelmana pidin sitä, että siel ei... Jos must tuntuu, et mä en

pysty hanskaamaan turvallisuutta kaikkien osapuolien osalta, niin se on mun mielestä vähän jo vaarallista.”

Lapsen lääkitseminen

Lapsen lääkitsemisellä oli pyritty ennaltaehkäisemään erityislasten väkivaltaa. Aggressiivisen ja impulsiivisen käyttäytymisen hallintaa tukeva lääkehoito tehdään yleensä vaikeissa käytöshäiriöissä osana muuta hoitoa (Puustjärvi & Repokari 2017, 1368). Haastateltavien lapsilla oli useimmilla kokeiltu tai käytössä joku lääke, jonka ainakin osittainen yrittäminen on vaikuttaa lapsen aggressioihin, käytöshäiriöihin ja väkivaltaan.

”No se lääkityshän on ollu yks, millä sitä [väkivallan vähentämistä] on pyritty saamaan, mutta sillä ei oo saatu sitä todellakaan täysin pois, että onhan sitä saatu leikattua.”

Vanhemmat olivat kokeneet lääkityksen välttämättömäksi, ja osa oli viivytännyt lääkkeen aloitusta pitkään, useita vuosia, yrittäessään löytää lääkkeetöntä ratkaisua väkivaltaisuuteen.

”Se niinku pikkuhiljaa meni siinä, ja me aika pitkään siinä oltiin sitä mieltä, että ei me haluta mitään lääkitystä, ku näitähän on näitä käytöshäiriöön lääkityksiä olemassa. Ja jossain vaiheessa se meni, mä luulen, että eskari-ikäsenä suurin piirtein, ku me tuumattiin, että ei tästä tuu mitään, pakko meidän on ottaa lääke kokeiluun.”

Lääkityksellä oli todettu olevan erityislapsiin useimmiten rauhoittava vaikutus, ja lääkitys oli vähentänyt väkivaltaa. Joillekin lapsista ei ollut löytynyt sopivaa lääkettä, ja vanhemmilla oli toive sopivan aggressioita tasaavan lääkkeen löytymisestä. Joillekin lapsille jouduttiin lääkkeitä lisäämään tai käyttämään päällekkäin.

”Mut kuitenkin se lääkitys alotettiin silloin ja tässä vuosien aikana sitä on muutettu sitä lääkitystä, niinku määriä, sitä on lisätty ja toisen merkkisiä lääkkeitä ja erilaisia tällasia, cocktailiksi sanosko niitä, et tuota siellä on ollu useempi, parhaimmillaan varmaan kolme tai neljä erilaista niinku käytöshäiriötyypistä lääkettä yhtä aikaa käytössä.”

Lapsen lääkityksen myötä vanhemmat toivoivat väkivallan loppuvan tai ainakin vähenvän. Tällöin koko perheen elämä olisi helpompaa ja parempaa.

Lapseen vaikuttamiskeinot

Väkivallan ennaltaehkäisy näkyy myös lapseen kohdistuvien vaikuttamiskeinojen käyttämisenä. Haastatteluaineistosta esille nousivat palkitseminen, vanhemman auktoriteetti ja lapsen ohjaaminen.

Palkitsemista tapahtui rahalla, puhelimen käytön ja pelaamisen sallimisella, koulusta vapaapäivien ja syömään viemisen lupaamisella. Tämä palkkion kautta toivottavaan toimintaan houkuttelu toimi joidenkin lasten kohdalla. Vanhemman auktoriteetti voi toimia myös väkivaltaa ennaltaehkäisevänä tekijänä. Osassa perheissä on todettu, että erityislapsi tarvitsee hyvin tiukat säännöt. Tämä voi näkyä myös tiukkana ruutuajan rajaamisena ja sillä toivottavaan toimintaan ”kiristämisenä”. Vanhemman auktoriteettiin olennaisesti kuuluu lapselle rajojen määrääminen ja lapsen rajoittaminen jo ennen väkivallan käyttöä.

”Minulla on selkeästi myös kunnollinen auktoriteetti häneen, että hän periaatteessa aika hyvin kunnioittaa. On oppinu sen, että... Jotenkin totteleminen ja kaikki tällanen toimii yllättävän hyvin. Joskus katsekin saattaa riittää, kun hän meinaa tehdä jotain.”

”Ainoa mikä toimii, et näen, et meil on tää kiristys ja uhkailu ja lahjonta on sitte tää seuraava, niin on peliaikaa. Eli meillä on hyvin tiukat säännöt tästä, koska hän... Jos on liikaa mitä tahansa ruutu-aikaa, eli oli pelaamista sitten tai telkkarin kattomista tai mitä vaan, niin se lisää kaikenlaisia jumeja ja huutamista ja näitä. Niin me ollaan nyt sitten tossa ykkösestä kolmosluokkalaiseks asti oltu, että voi siis päivittäin pelata 15 minuuttia. Tämmösellä säännöllä --- tai sitten esimerkiksi että sillon käytiin kauppa, että jos tää menee hyvin, niin sit saa jossain harrastuksessa vaikka pelata. Et sai siis päivittäin pelata jollain tietyllä välillä, mut se ei toiminu yhtään. Se alko mennä just semmoseks, että se koko ajan pääsäröi, että, ”Koska mä saan seuraavan kerran pelata”. Ja tämmöstä jankutusta ja jumitusta siitä, niin me sitten otettiin tämmönen mediaton arkipäivä -systeemi. Se on nyt todettu ainoaksi toimivaksi systeemiksi, ja se on myös ainoa, mikä tässä palkitsemis... Tai siis no sekä on osaltaan kiristystä, et sit sanotaan, et jos ei nyt lopu tää, niin viikonlopulta lähtee peliaikaa pois. --- Eli ei ikinä anneta arkisin pelata, muuta kun jossain äärimmäisissä poikkeustapauksissa, joka sitten aina pitää sanallistaa, että tämä on poikkeus ja tämä on once in a lifetime -tilaisuus nyt ja tämä ei toistu.”

Edellisessä otteessa käy myös ilmi lapselle asioiden sanallistaminen eli ohjaamalla lapseen vaikuttaminen. Lapsen ohjaaminen tuli esille myös lapsen toiminnan ohjaamisena ja lapselle vuorovaikutustilanteiden ja tunteiden sanoittamisena ja tunteidensäätely

ohjaamisena. Aikuisen tulisikin opettaa lapselle rakentavia aggression hallintatapoja ja keinoja purkaa vaikeita tunteita, kuten tapahtua aikalisällä ja tunteista puhumalla. Tärkeää olisi opettaa lapselle omat rajat ja itseä ärsyttävät asiat, jotta tämä pystyy rauhoittamaan itsensä ajoissa. (Cacciatore 2009, 64–65).

Kodinulkopuolinen hoito ja asuminen

Erityislapsen vanhempiinsa kohdistamaa väkivaltaa ennaltaehkäistiin myös kodinulkopuolisella hoidolla ja asumisella. Kodin ulkopuolisessa hoidossa oleminen tai asuminen vähentää konkreettisesti vanhempien kokemaa väkivaltaa, koska lapsi ei ole vanhempiensa kanssa fyysisesti samassa paikassa. Kodinulkopuolinen asuminen ja hoito eivät ainakaan näiden erityislapsen kohdalla ole lopettanut lapsen väkiväkivaltaisuutta kokonaan, vaan sitä on edelleen kodinulkopuolisessa hoidossa, vaikkakin ryhmäkodin rutiinit voivat ehkäistä väkivaltaa osittain. Kodinulkopuolinen hoito ja asuminen suojaavatkin vanhempia väkivallalta, mutta esimerkiksi kehitysvammaisten tilapäishoito- ja asumisyksiköissä työskentelevät joutuvat usein väkivallan kohteena työssään.

”Ehkä jossain määrin se [väkivaltaisuus] on mun ymmärtääkseni helpotunu, kun N. on sinne sopeutunu ja tavallaan päässyt siihen rytmiin kiinni ja tullu vähän niinku vanhemmaksiki. Mut eihän se toki kokonaan oo lähteny pois.”

Kodinulkopuoliseen hoitoon ja asumiseen oli ryhdytty pääosin vanhempien omien voimavarojen loppumisen vuoksi. Myös vanhemman omat terveysongelmat olivat vaikuttavina tekijöinä, sillä väkivaltaisen erityislapsen hoito ja muu hoiva vaatii erityisen paljon jo fyysisesti ja henkisesti terveeltäkin vanhemmalta.

”Ja se, mistä on apua on se, että saa välillä vähän huilitaukoa siitä vaativuudesta, niin kyl kaikista suurin apu ihan ehdottomasti on ollut se tilapäishoito.”

Lapsen hoidon siirtäminen kodin ulkopuolelle aloitetaan yleensä tilapäishoidolla ja sen jaksujen pidentämisillä. Lopulta siirrytäänkin asumiseen, viimeistään erityislapsen tultua aikuiseksi tai niin isokokoiseksi ja voimakkaaksi, että väkivalta voi aiheuttaa kotona vakavia fyysisiä ja psyykkisiä seurauksia.

”(Oon) aina ajatellu, että toivottavasti jaksan, jaksan niin pitkään kun jaksan, mutta tiedän, että jos en jaksa, niin sanon, että en jaksa. On ihan sosiaalityöntekijöidenkin kanssa ollu puhetta sillon ku tehtiin se että mihin

menessä olis kotoa muuttaminen. Silloin mä sanoin, että se olis mun ajatus, mutta jos jostain syystä en jaksa, niin aikaisemmin.”

”Luultavasti nyt on lapsi muuttamassa puolentoista vuoden kuluttua omilleen niin sanotusti, sekin tässä helpottaa elämää. Kunhan siihen saakka jaksetaan.”

Kodinulkopuoliseen asumiseen siirryttyä erityislapsen käyvät kotona vanhempien jakamisen mukaan. Vanhemmat kuvasivat, että kotilomien päättymisen saa heissä aikaan helpotuksen tunteen. Kotilomien aikaiset ongelmat, kuten väkivaltaisuus, vahvistavat heille kodinulkopuolisen asumisen päätöksen oikeellisuutta.

”Mut sen vierailun jälkeen tuntuu ite että hohhoijaa, voi niinku huokasta että huhhuh, pyyhkeä hikeä ottalta että selevittiinpäs.”

”Toisaalta sitte on mennä välillä vähän huonommin ja tuntuu siltä, tai ehkä vahvistuu se, että ku välillä sitä mieltii sillä lailla, että tuntee itensä ihan surkeeksi vanhemmaksi ja sillee, ku ei pysty omasta lapsestaan huolehtimaan tai pitämään häntä täällä kotona, mutta sitten tämmösen huonon vierailun jälkeen tulee mieleen tosiaankin semmonen helpotus - ja siitäkin tuntee sitten syyllisyyttä, että ei pysty viemään omaan kotiinsa ja tulee mieleen myös se, että oli se kuitenkin oikee ratkasu, että hän muutti täältä meiltä kotoa pois.”

Väkivaltaa esiintyy myös kotilomilla ja erityislapsi voidaan palauttaa kotilomilta etuajassa väkivallan ilmaannuttua. Kaiken kaikkiaan vanhemmat kokevat, että kodinulkopuolinen hoito ja asuminen ovat kaikkien etu.

5.1.2 Hallintayritykset väkivaltatilanteissa

Vanhemmat pyrkivät selviytymään väkivallasta toimimalla tietyllä tavalla väkivaltatilanteissa. Joillakin vanhemmilla toiminta väkivaltatilanteissa tapahtuu reaktioiden varassa ja joillakin enemmän tietoisesti. Vanhempien kertomuksista käy ilmi, että väkivaltatilanteiden hallinnassa oleellista on keskittyä tilanteeseen ja rauhoittaa itsensä. Toiminnan tasolla vanhemmat pyrkivät rauhoittamaan lasta. Vanhemmat yrittävät hallita väkivaltaa myös väkivallan estämisellä ja rajoittamisella sekä suojaamalla itseään.

Väkivaltaan reagoiminen

Vanhemmat tunnistavat, että väkivaltatilanteet tapahtuvat niin nopeasti, että tilanteeseen usein pystyy vain automaattisesti reagoimaan. Reagointi voi olla huutamista ja oman aggressiivisuuden kokemista vanhemman joutuessa väkivallan kohteeksi. Joidenkin vanhempien reaktiona on itkuun purskahtaminen ja itkeminen.

”En mä ehdi edes ajattelee, tuommonen tilanne tulee niin nopeasti että ei siinä ehdi ajattelemaankaan että mitäs tässä tapahtuis. Sillon ku on joku nopee tilanne, siihen vaan pitää reagoida.”

Väkivaltatilanteessa vanhemmat kokevat vaaran tunnetta ja se herättää itsesuojeluväistön. Usea vanhempi kertoi vaistomaisesti muuttuneista toimintatavoista ja kehonasenoista.

”Ennemmin mä oon tehny sitä, että kävelen sen takana ja pidän käsiä siinä sivuilla, ja päätän niin, että se ei oo hänen pään kohdalla, koska hän voi mäjäyttää takaraivolla nenään. --- Sitte oppi aika äkkiä pitämään oman päänsä eri linjalla. Ei sitä monta kertaa tarvinnu sattua, kun sen vaistomaisesti tekee.”

Tämä osoittaa, kuin myös erityislasten vanhempiensa kohdistuvassa väkivallassa korostuu ruumiillisuus. Ihminen valmistautuu ja puolustautuu väkivaltakokemukselta useimmiten kehonsa kautta.

Tietoisuus väkivaltatilanteissa

Tietoisempi tilanteen hallinta edellyttää tilanteeseen keskittymistä ja itsensä rauhoittamista. Keskittyminen tilanteeseen ilmenee ajattelematta olemisena ja hetkeen ja toimintaan keskittymisenä. Tilanteet ovat vaativia siten, että vanhemmat eivät voi tehdä mitään muuta väkivaltatilanteen aikana.

Aikuinen voi opettaa lapselle itsesäätelyä ja itsehillintää olemalla itse provosoitumatta ja suuttumatta (Cacciatore 2009, 64). Aikuisen rauhallisuus auttaa lasta rauhoittumaan (Puustjärvi & Repokari 2017, 1368). Aineiston perusteella väkivaltatilanteessa vanhemmat yrittävätkin rauhoittaa itseään. Tilanteet herättävät vanhemmissa paljon negatiivisia tunteita, kuten ärtymystä, epätoivoa, vihaa, avuttomuutta, turhautumista, tuskaa, häpeää ja surua. Itsensä rauhoittamisessa oleellista on väkivallasta provosoitumisen

välttäminen ja tilanteeseen reagoimattomuus. Moni erityislapsista myös aistii ja siirtää vanhemman tunnetilaa itseensä, joten lapsen tunteeseen mukaan menemisen välttäminen on hyvin tärkeää. Vanhemmat ovat oppineet keinoja rauhoittaa itsensä. Näitä keinoja ovat muun muassa (syvä)hengittäminen ja kymmeneen laskeminen sekä jännityksen kehollinen rauhoittaminen. Jotkut vanhemmat olivat kokeneet saaneensa hyötyä ammatillisesta osaamisestaan itsensä rauhoittamisessa.

”Tietysti sitä tietynlaista turhautumista ja tuskaa. Mut en ehkä itse siinä tilanteessa, koska siinä täytyy vaan pysyä itse rauhallisena. Ja vaikka kuinka raivostuttais itteensä, niin siinä täytyy tukahduttaa ne omat tunteensa ja pysyä siinä aikuisena. Mut mä oon ite huomannu, et multa se sujuu paremmin kun mun puolisolta.”

Itsensä rauhoittamisella ja hallinnalla on suuri vaikutus myös väkivaltatilanteen hallintaan toiminnan kannalta. Rauhallisena ihminen pystyy toimimaan järkevästi.

”Niin, jos mä ajattelen jotain niin mä ajattelen sen tilanteen hoitamista tai millasena mun pitää pysyä tai tämmösiä. Muistaa, että pysyy rauhallisena, koska se on yleensä se ainoa keino, että pystyy toimimaan jotenkin järkevästi.”

Vanhemman omalla olemuksella, tunnetilalla, äänensävyllä ja kehonkielellä on vaikutus lapseen. Vanhemmat kokevat, että tärkeää on omien tunteiden hallinta ja niin sanottuna aikuisena pysyminen tilanteessa. Muun muassa vihan tunteella on lapseen selkeästi pahentava vaikutus, sillä usea erityislapsi aistii aikuisen tunnetilan ja provosoitua väkivaltatilanteessa lisää. Lapsen negatiiviseen tunnetilaan mukaan menemisen välttäminen ja vanhemman provosoimattomuus väkivallan nopeassa lopettamisessa onkin oleellista.

”Jos mä pysyn ihan rauhallisena siinä ja melkein hyväntuulisena, niin hän rauhoittuu nopeemmin eikä pistä kauheesti vastaan. Mutta jos siihen juttuun menee mukaan ja rupee jankuttaan sekä verbaalisesti tai fyysisesti, niin se lähtee ihan käsistä.”

”Ja just se, että jos on ite rauhallinen, niin se helpotti häntä kyllä. Jos puhuu vähänkin möreellä tai tiukalla äänellä, niin sekin vaikutti heti negatiivisesti. Eli pitää puhua kauheen ystävällisellä ja melkein ilosella äänellä, niin se menee nopeemmin ohi. Häneen vaikuttaa se, että hän imaisee muiden tunnetilat. Äänensävytkin vaikuttaa.”

Aina rauhallisena oleminen ei onnistu. Vanhemman omat tunteet tulevat läpi, ja hänelle tulee tarve päästä tilanteesta pois rauhoittumaan.

H: ”--- niin mitä niis tilanteissa sitten, ku sä oot ihan fyysisen väkivallan kohteena, niin mitä siinä tunnet sitten?”

V: "Hirveen monia tunteita, ihan laidasta laitaan. Mutta tota, ehkä semmosissa tilanteissa myös aggressiivisuutta, mutta niissä tilanteissa mä koitan päästä siitä tilanteesta ite pois, ja niin, että se toinen vanhempi tulee siihen tilanteeseen ja jatkaa siitä. Että sitten mä meen esimerkiksi vessaan ja pistän oven lukkoon ja oon siellä hetken. Ja koitan tasottaa itteni, ja itkee, jos itkettää tai raivoon hiljaa, jos on semmonen, että tekee mieli iske seinään kättä tai nyrkkiä ja koitan tulla sieltä pois sellasena suht neutraalina kuitenkin."

Traumatisoituneella ei ole kuitenkaan aina mahdollista päästä tilanteesta pois, vaan hän joutuu psyykkisesti poistumaan tilanteesta käyttäen puolustuskeinona dissosiaatiota, jossa tietoisuus tilanteesta muuttuu. Mieli pilkkoo traumaattisen kokemuksen tietoa, lokeroi ja ohjaa ohi tietoisuuden psyykkisesti uhkaavassa tilanteessa. (Lipsanen 2015, 2063, Nyqvistin 2006, 157–158 mukaan). Dissosiaatiossa ihminen ikään kuin ulkoistaa itsensä ahdistavasta tilanteesta.

"Ja joskus mä oon sit vaan tehny sillä tavalla, että jos on ollu aivan niinku viulun kielenä tai muuta, niin mä koitan vaan ulkoistaa itteni siitä tilanteesta jollain tavalla. Että mä en ookaan siinä tunteeni kanssa."

Psykologinen etäännyttäminen toimii dissosiaatiota lievempänä keinona, joka voi myös auttaa. Tämä voi olla toimiva keino pitää tunteet kurissa ja pysyä rauhallisena.

"Mä en nää tässä mun raivoavaa poikaa, vaan tässä on raivova lapsi."

Traumatisoituneilla ihmisellä on todettu olevan käytössä myös dissosiaatioon yhteydessä olevaa tietoisuuden kapeuttamista, jossa ihminen rajaa tietoisuutta päästäkseen ahdistavasta todellisuudesta. Tämä voi tapahtua esimerkiksi katsomalla yhteen pisteeseen, jota kautta pääsee transsitilaan, jossa ahdistus katoaa eikä tietoista huolta ole. (Suokas-Cunliffe 2006, 13.)

H: "--- Mikä siinä hetkessä on se, joka auttaa sen hetken yli?"

V: Ehkä joku se, siis mä en osaa sille parempaa termiä, mut se ulkoistaminen, niinku se, että kiinnittää sen huomion johonkin ihan toisarvoiseen seikkaan. Niinku esimerkiksi jos tulee joku tämmönen raivokohtaus tai muuta, että joutuu ottaa lapsen kiinnipitoon tai johonkin muuhun, niin mä voin kattoo vaikka valonkatasijaa. Ja fokusoin siihen.--- Niin. Ja mä vaan toimin siinä tilanteessa, niinku mun kuuluu, mutta mä en oo siinä kuitenkaan silleen varsinaisesti läsnä, että jos räkä tai sylki lentää tai jotain muuta, niin se ei saa sitä mun hermostumista yhtään kohoomaan. Kun mä koitan olla noteeraamatta siihen kun mä fokusoin siihen johonkin ihan vaikka digiboksin kellonaikaan. --- se on ollu pitkä tie päästä siihen semmoseen, ja jotenkin sitä mä tarkotan sillä, että mä en oo läsnä tai mä niinku ulkoistan itseni, että mä niinku oon siinä, mutta tiäkkö mieli ei oo niin-

ku siinä sillä tällä. Niin mä jotenkin koen, että kun mä en oo siinä henkisesti mukana, niin silloin se ei kuormita mua niin paljoo kun se ei oo niinku mua kohtaan.

Dissosiaatio, ulkoistaminen, etäännyttäminen ja tietoisuuden kapeuttaminen voidaan katsoa ihmismielen nerokkaiksi keinoiksi kestää vaikea tilanne. Ne kertovat kuitenkin myös siitä, että myös erityislapsen väkivaltaa voi pitää traumatisoivana, vaikka väkivallalla ei ole satuttamistarkoitusta.

Lapsen rauhoittaminen

Lapsen rauhoittaminen on yksi hallintatapa väkivaltatilanteessa. Haastateltavat pyrkivät rauhoittamaan erityislasta väkivaltatilanteissa sekä sanallisesti että fyysisesti. Vanhemmilla on pyrkimys saada lapsi kuuntelemaan saamalla katsekontakti. Usein vanhemmat käskyvät lasta rauhoittumaan tai komentavat omaan huoneeseensa rauhoittumaan. Jotkut vanhemmista yrittivät sanoittaa lapselle tämän tunteita. Mikäli sanallinen rauhoittaminen ei auta, vanhemmat myös yrittävät muokata ympäristöä esimerkiksi vähentämällä ärsykejä tai vaihtamalla paikkaa.

”Niitä kiinnipitoja ei ollu mitenkään päivittäin, vaan se usein siis sanallisesti sit lopetettiin. Niinku sillä komentamisella tai rauhottelulla muuten tai sitten käskyllä mennä omaan huoneeseen rauhottuun, jossa hänellä on tällöinen terapiakeino, mikä rauhottaa häntä. Tai semmonen oikeesti se on kyllä riippumatto, joka on vaan ripustettu semmoselle niinku yhteen koukkuun. Tällöinen iso. Niin sit se tilanne lauennu sillai. Mut sitten joskus on yritetty ihan fyysisesti rajottaa.”

Vanhemmat yrittävät rauhoittaa lasta myös fyysisesti, ja joidenkin lasten kohdalla näyttettiin etenevän suoraan kiinnipitoon. Useat vanhemmista olivat todenneet, että puhe ei auta väkivaltatilanteissa. Fyysisiä rajoituskeinoja käytettiin monilla eri tavoilla, kuten rullaamalla lapsi mattoon, viemällä lapsi omaan huoneeseensa tai sänkyynsä tai erityiseen paikkaan rauhoittumaan, painopeiton alle rauhoittamalla, lattialle selälleen makuulle asettamalla, lapsen hengitystä rauhoittamalla, syliin ottamalla ja kiinni pitämällä. Kiinni pitäminen voi tapahtua monella eri tapaa. Lievimpänä kiinnipitoa näyttäytyi käsillä lapsen sulkemisena syliin ja vaikeimmillaan lapsen lattialle kaatamisella ja omalla painolla päälle menemisellä tai lapsen päälle istumisena. Vanhemmat eivät olleet saaneet muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta käytännön opastusta kiinni pidon tekemiseen.

Väkivallan estäminen ja rajoittaminen

Väkivallan estäminen ja rajoittaminen sanallisesti ja fyysisesti tapahtuu hyvin erilaisilla pyrkimyksillä pysäyttää lapsi ja lopettaa väkivalta. Vanhemmat kehottavat sanallisesti lasta lopettaa ja kieltävät väkivallan. Akuutin väkivaltaisen käytöksen rajoittamisessa tulisi käyttää turvallisia, satuttamattomia rajoituskeinoja ja välttää turhaa vallankäyttöä ja provokaatiota (Puustjärvi & Salmikari 2017, 1368). Aineistosta kävi ilmi, että fyysisiä rajoitus- ja estämiskeinoja on muun muassa lapsen käsistä kiinniottaminen tämän yrittäessä lyödä. Lapsi pyritään myös ottamaan kiinni, syliin tai kiinnipitoon ja lukitsemaan paikalleen. Koska moni lapsista vastustaa kiinni pitämistä väkivaltaisesti, raajojen kiinnipitäminen on tärkeää vanhemman omalle turvallisuudelle. Isompien lasten kohdalla kiinnipito pitää tehdä menemällä lapsen päälle osittaisella omalla painollaan.

Lapsen tunnetilaa, etenkin vihaa olisi hyvä kanavoida sellaiseen toimintaan, joka ei satuta muita. Näitä voivat olla urheilu tai tyynyyn lyöminen. Lapselle voidaan osoittaa oma jäähypaikka, jossa hän voi rauhoittua. Paikalta poistumisen salliminen on tärkeää, sillä ilman sitä tukala tilanne voi johtaa aggressioon. (Cacciatore 2009, 64.) Yhdessä perheessä oli sallittu lapselle tyynyyn lyöminen, mikä oli osoittautunut toimivaksi keinoksi lapselle purkaa aggressionsa sellaiseen kohteeseen, johon ei satu. Vanhemmat estivät ja rajoittivat väkivaltaa myös kantamalla lapsi pois tapahtumapaikalta, mitä käytettiin usein pienempien lasten kohdalla ja erityisesti julkisilla paikoilla. Rajoitus- ja estämiskeinon valintaan vaikutti erityisesti lapsen koko. Jos vanhemman voimat eivät fyysisesti riitä eikä puhe tehoa lapseen, ei lasta voi kantaa tai estää lapsen tekemää väkivaltaa.

”Käsistä kiinni, jos hän yrittää tulla nipistämään tai nappaamaan, niin mä otan sellasen tietyn otteen siitä ranteesta kiinni, että hän ei pääse tekemään niillä mitään. Eikä hän hirveesti pistä vastaanakaan. Ei oo semmosta kauheata tappelua siinä.”

Fyysinen rajoittaminen ei ole aina yksinkertaista ja helppoa, vaan vaatii suuria fyysisiä voimia riippuen lapsen voimista. Voimat myös ehtyvät kiinnipitotilanteissa, ja toisen vanhemman tilalle tulemisen mahdollisuus väkivaltatilanteessa on tärkeää.

”Kun se tilanne on päällä, ei oikeastaan auta mitään, kun pitäisi aina kannustaa itseä, nyt mun täytyy pysyä vahvana, että mun ote ei helli yhtään, koska jos mä päästän irti, mä saan sitten heti nyrkin päälle, eli pitäisi kannustaa itseä, että jaksaa pitämään kiinni ja ei heikkeneä, ei väsähdä,

koska heti, kun päästää irti, joko lapsi sitten yrittää purra itseään tai vahingoittaa itseään tai sitten minua tai miestäni.”

”Niin siinä tilanteessa itse sitten ei oikeastaan ajattele muuta, kuin sitä käytännön asiaa, että miten minä voin nyt olla oikeassa asennossa, että mä jaksan pitämään kiinni mahdollisesti puolisen tunnin, mutta sen jälkeen miten mä pääsen siitä yli, ei oikeastaan auta muuta, kuin omaa rauhaa --- se on vähän niin kuin olisi tehnyt korkeatasoista urheilua.

”No vuosien varrella tuli kokeiltua erilaisiakin keinoja. Sillon muistan kun N. oli päiväkodissa, niin sillon se keltto vai mikä lienee anto sellasen ohjeen, että tavallaan se pitää estää. Et vaikka jos N. huitasee kädellä, ni pitää ottaa siit kädest kiinni ja tavallaan pysäyttää se liike. Ja sitä me yritettiin, tai mä yritin. Mut se mun mielestä vaan koitu sitten, että jos otti kädestä kiinni ja esti sen, niin N. potkas tai siis tavallaan, et se rimpui siittä ulos.”

Väkivallan rajoittaminen voikin aiheuttaa lisää väkivaltaa, jota täytyy rajoittaa ja estää lisää. Usea vanhempi kertoi tällaisista väkivaltatilanteen päälle jäämisistä.

Vanhempien itsensä ja muiden suojeleminen

Vanhemmat itse suojelivat itseään käsillään, väistämällä ja pyrkimällä pääsemään pois tilanteesta. Moni vanhemmista kuvaili kävelevänsä tai juoksevansa karkuun, kiertävänä ympäri kotia lasta pakoon. Osa vanhemmista pakeni vessaan lukkojen taakse, jotta lapsi ei pääse vahingoittamaan puolustuskyvyttöä vanhempaa.

”Ja sitten ehkä parhaiten mun osalta toimi se, et mä poistu tilanteesta. Se oli niinku ainut. Sit hyvin tyypillisesti mä menin vessaan karkuun ja istuin siellä, ja se hakkas aikansa sitä ovea ja sitten ehkä rauhottu siitä vähitellen. Sitten kun siellä jonkun suoja-ajan oli, niin sen jälkeen pysty, et sen jälkeen tilanne normalisoitui. Se oli ehkä se, mikä toimi kaikkein parhaiten noista.”

Vanhemmat kuvasivat oppineensa edellisistä väkivaltatilanteista paljon itsensä suojaamisessa ja väkivaltaan varautumisessa. Usea vanhempi kuvasi, kuinka he pystyivät ennalta varautumaan eri tapahtumaskenaarioihin. Ruumiillisuus nousee tässä esille, sillä vanhemman tai lapsen fyysinen asento pystyi herättämään vanhemmalle aavistuksen tai pelon tilanteen etenemisestä väkivaltaan. Väkivaltatilanteissa vanhemmille syntyy luonnollisesti vaaran tunne ja sen myötä itsesuojeluvaisto oman hyvinvoinnin vaarantumisesta.

”Ja sit ehkä semmonen, et sit ku se tilanne lähtee menemään siihen suuntaan, että mä nään, että nyt pitää rajottaa tai jollain tavalla, niin kyllä sii-

nä tulee semmonen pikakelausfilmi, että mitä kaikkee tästä voi tulla. Että mihin se on johtanu aiemmin, mut kuitenkin se, että, se niinku koittaa, ettei se niinku sitten kuitenkaan vaikuttas sillä tavalla siihen omaan käytökseen niin, että jotenkin rupeis pelkäämään sitä lasta.”

”Ehkä se [varautuminen väkivaltaan] just sillä tavalla, et riippuen siitä tilanteesta, et jos se on samankaltanen tilanne kun mikä aikasempi, että niinkö tässä kävi niin, kun niinku esimerkiks jossain vessassa, että jos tulee joku raivokohtaus tai et mä oon esimerkiks samalla tasolla hänen kanssaan jossain tilanteessa, et ah, viimeinkin niinku että nyt viimeks lensikin nyrkki suoraan päin naamaa, että tai sitten että jos oli jotenkin tiekkö et mä rajotan ja hän pääsee jotenkin rimpuilemaan irti, niin yks kerta se olikin, kun se potkas mua kylkeen. Semmosia tiäkkö, että mitä semmosessa, ehkä se liittyy siihen fyysiseen tilanteeseen, että missä asennossa mä oon tai missä asennossa N. on, että mitä se siinä on pystynyt tekemään mulle.”

Vanhempien itsensä suojaaminen on kuitenkin liitoksissa lapsen etuun. Ilman vahvaa tunnesidettä lapseensa vanhempi voisi suojella itseään paremmin.

”Mutta totta kai se tavallaan, että jos mul ei ois ollu niin vahvaa tunnesidettä siihen lapseen, niin sillon mä olisin pystynyt itseäni suojelemaan paremmin. Koska mä en ois tavallaan arvottanu sitä lapsen etua oman edun yläpuolelle.”

Vanhempien haasteena on myös, että erityislapsi ja vanhempi harvoin ovat omassa kuplassaan väkivaltatilanteissa. Ulkopuolisten ihmisten huutaminen tai toiminta voi pahentaa tilannetta. Perheeseen kuuluu usein sisaruksia, jotka todistavat tai ovat mukana tois-tuvissa väkivaltatilanteissa. Vanhemmat pyrkivät suojaamaan sisaruksia väkivallalta. Sisarukset usein itkevät tai poistuvan paikalta väkivaltatilanteissa. Sisarus voi myös lisätä väkivaltatilanteita, esimerkiksi ärsyttämällä erityislasta tahallisesti. Sisarus voi toisaalta olla aktiivinen toimija ja puolustaa toista sisarusta tai vanhempaa erityislasta vastaan. Tämä tapahtuu muun muassa kieltämällä erityislasta lyömästä vanhempaa tai muita sisaruksia.

5.1.3 Hallintayritykset väkivaltatilanteiden jälkeen

Vanhempien toiminta väkivaltatilanteiden jälkeen käsittää arkiseen toimintaan palaamisen, erityislapsen kanssa väkivallan käsittelyn, sisarusten kanssa keskustelemisen ja oman tunnetilan käsittelyn. Joissakin perheissä voidaan siirtyä väkivallan jälkeen heti

samaan toimintaan kuin ennen väkivaltaa. Tästä kertoivat erityisesti ne vanhemmat, joiden erityislapsilla oli paljon hoitoisuutta ja toistuvia väkivaltapurkauksia päivittäin. Käytännössä on ymmärrettävää, että arjen hoitoon liittyvät velvoitteet edellyttävät eteenpäin menemistä. Tämä myös toteutui useasti kehitysvammaisten erityislasten kohdalla, joiden ymmärtämisessä oli ongelmia. Sanallinen käsittely oli riippuvaista myös siitä, minkälaisesta väkivallasta oli kyse. Vanhemmat jättivät käsittelemättä sellaiset väkivaltatilanteet, joiden alkusyytä he eivät itse ymmärrä, tai jos lapsi ei itse muista tilannetta.

”Kyllä me jutellaan sen jälkeen, mutta mun pitäisi myös sanoa, että myös ne raivokohtaukset --- myös raivokohtauksen laatu on vaihtunut niin paljon, että se oli ihan raivokohtauksesta kiinni, että puhutaanko sen jälkeen vai ei, kun joskus oli sellaiset raivokohtaukset, joista voi jotenkin ymmärtää sen syyn, vaikka ei voinut hyväksyä, mutta mä sitten tiedän, että miten se sai alkunsa ja sitten voi puhua myös siitä. No tämä oli se tilanne mikä on sen aiheuttanut.”

”Myös sellaiset raivokohtaukset, jotka on vähän niin kuin Dr. Jekyll ja Mr. Hyde -tyylisiä, että ihan tyhjästä lapsi muuttuu, ihan persoona, ihan täysin enkelistä ihan piruksi, ihan täysin ilkeäksi ilman mitään syytä ja sitten, kun se jotenkin, kun se meni sen yli, sitten hän ei edes muista, mitä hän on sanonut ja tehnyt, tai joskus näin, että miten mä oon joutunut nyt tänne. Ja sitten, kun oli sellainen tilanne päällä ja sellainen raivokohtaus, sitten ei tietenkään puhuta sen jälkeen siitä, koska lapsi ei edes muista, että se on tapahtunut tai mitä hän on sanonut ja tehnyt ja ei varmaan edes tiedä, miten se on saanut alkunsa.”

Useat vanhemmat pyrkivät läpikäymään jälkikäteen väkivaltatilannetta erityislasten kanssa sanallisesti. Osa erityislapsista ei kykene sanalliseen keskusteluun, joten vanhemmat käyvät keskusteluja myös vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien avulla. Osa vanhemmista pyrki käsittelemään tilannetta lapsen tukemisen kautta. Vanhemmat sanallistavat väkivaltatilanteen tapahtumat esimerkiksi sarjakuviksi tai käsittelevät ne toiminnanohjauskuvien avulla. Oleellista tukemisessa oli myös keksiä lapsen kanssa keinoja miten toimia toisin tulevaisuudessa. Tällöin menneiden tapahtumien käsittely toimii tapana ennaltaehkäistä tulevia väkivaltatapahtumia.

”Just tällä puhumalla, puhumalla, puhumalla. Ja sitte just sillai, et sitte ku se pahin huutoravari menee ohi ja hän on rauhottunu, ni sitte voidaan taas käydä se tilanne läpi, mikä tässä nyt oli ja sitten sanallistaa tätä. On piirretty kuvia ja on piirretty sarjakuvia, on ollu toiminnanohjauskuvia ja on ollu näitä malleja ja siis vaikka mitä. Parhaiten ehkä kuitenkin hän on siis... N. on hirveen korkeetasonen kognitiivisissa taidoissaan, tiedoissaan, eli siis on ihan sillä lailla lahjakas. Ja sit hänellä toimii tämmönen

tieteellinen lähestymistapa tavallaan näihinkin asioihin. Sitten kun hän on rauhallinen, niin sitten käydään läpi, että mitä tässä tilanteessa olis voinu tehdä toisin ja mitä vois tehdä seuraavan kerran, kun tämmönen tulee, niin mitä hän silloin vois tehdä.”

”Yritän vaan koko ajan keksii keinoja, millä sais jankutettua sinne semmosta käyttäytymismallia, miten toimitaan.”

Osa vanhemmista perusti erityislapsen kanssa tehtävän käsittelyn enemmänkin puhutte- luun, jossa keskustelu käytiin kieltojen ja pelottelun kautta. Väkivalta ja toisten satutta- minen kiellettiin. Jotkut vanhemmista uhkailivat vankilalla. Väkivaltatilanteiden sanalli- seen (tukevaan ja puhuttelevaan) käsittelyyn liittyy useimmiten myös lapsen anteeksi- pyyntö, sen vaatiminen ja opettelu.

”Ja meillä on kyllä tapana, et se tilanne aina hoidetaan sitten loppuun as- ti. Et kun N. on rauhottunu, niin sen pitää pyytää anteeks, ja se hoidetaan sillai.”

Aineistosta ei käynyt ilmi, että vanhemmat olisivat käyttäneet suoranaista rankaisemista väkivallan tekemisestä. Tämä on hyvä, sillä onkin todettu, että rangaistuksiin perustuvat menetelmät eivät ole hyödyllisiä, vaan ne pikemminkin lisäävät oireilua (Puustjärvi & Repokari 2017, 1367).

Väkivaltatilanteiden jälkeen vanhemmat usein keskustelevat myös sisarusten kanssa erityislapsen väkivaltaisuudesta. Vanhemmat tiedustelevat sisarusten vointia. He myös pyrkivät käsittelemään sisaruksen tunteita tämän kanssa. Osa vanhemmista tarvitsee myös paljon omaa aikaa väkivaltatilanteen jälkeen. Väkivallan kovuus näyttää vaikutta- van väkivallasta toipumiseen. Osalla oli tarve purkaa omat tunteensa ja itkeä, jotta pys- tyi palaamaan neutraalina erityislapsen luo.

”Silloin, kun on niitä sellaisia ihan äärimmäisen pahoja tilanteita ollut, niin sit se kestää vähän enemmän päästä siitä ohi, mutta ne sellaiset arki- semmat raapimiset ja ruhjomiset, niin ei ne montaa minuuttia jää itselle päälle, eikä, jos niitä jäisi aina miettimään tai niihin jäisi jotenkin vello- maan, niin ei tästä tulisi yhtään mitään.”

”Eli se on itse asiassa kaikista vaikeinta, itte koen aikuisena, että täytyy tommosen tilanteen jälkeen pystyä jatkaa sitä siltä tasolta, mihin, mistä se lähtikin.”

Vanhemmat käyttivät päänsä nollaamiseen ja tunteiden purkamiseen käytettävissä ole- via voimavarojaan, joita käsitellään tarkemmin 5.3 luvussa.

5.1.4 Väkivallan hallinnan haasteet

Aineistosta kävi ilmi vanhempien huoli väkivallan hallintaa kohtaan. Vanhemmat kritisoivat hallintakeinojen toimivuutta. Lisäksi he kokivat, että heidän vaikutusmahdollisuutensa väkivaltaa kohtaan olivat puutteelliset.

Hallintakeinojen toimivuuden haasteet

Väkivallan hallinnan haasteita olivat väkivallan hallintakeinojen toimivuuden haasteet ja vanhempien väkivaltaan vaikutusmahdollisuuksiensa puutteet. Hallintakeinojen toimivuuden haasteita tuotti erityisesti kiinnipito, vanhemman reaktionomainen toiminta, lapsen lääkitseminen ja vanhemman vanhemman pakeneminen tilanteesta.

Erityisesti kiinnipitoon kohdistui paljon kritiikkiä. Kiinnipitoon liittyi paljon ristiriitaisuutta. Vanhemmat kertomusten perusteella mielsivät kiinnipidon selkeästi sekä rauhoittamisen keinoksi että rajoittamisen keinoksi, jolloin lapsi kiinni pidossa ei pääse aiheuttamaan lisää väkivaltaa. Osa vanhemmista koki, että kiinnipito rauhoitti lasta. Esimerkiksi kehontuntemuksen häiriöiden vuoksi, se toi erityislapselle turvallisuuden tunnetta ja rauhoitti. Vaikka kiinnipito oli joillekin erityislapsille hyödyksi, kiinnipito joidenkin lasten kohdalla vain pahensi tilannetta. Tällöin siltä puuttui rauhoittava vaikutus, ja kiinnipito oli toimiva lähinnä vain vahinkojen tai muiden henkilöiden satuttamisen rajoittamiseksi. Nämä lapset myös vastustivat kiinnipitoa voimakkaasti. Yksi vanhemmista toi esille, että kiinnipito voi jopa viedä lapselta itseltään kyvyn rauhoittaa itseään. Haastattelujen perusteella kiinnipito ei lopeta väkivaltaa kokonaan, vaan toimii vain hetkellisenä apuna vahinkojen rajoittamisessa. Joidenkin lasten kohdalla fyysinen rajoittaminen ei toimi, vaan se kiihdyttää heitä entisestään. Tällöin turvallinen rauhoituspaikka ja mahdollisuus yksinoloon voivat olla toimivampia tapoja. (Puustjärvi & Salmikari 2017, 1368.) Haastateltavat vanhemmat toivat kuitenkin esille, että muita turvallisia vaihtoehtoja ei ollut riittävällä tavalla ohjattu.

Toinen kiinnipitoon liittyvä haaste koski sitä, että siihen ei ollut saatu ammattimaista konkreettista ohjausta. Vanhemmat olivat melkein kaikki itseoppineita tai omassa työssään kiinnipidon oppineita. Monelle vanhemmalle kiinnipidosta oli tullut refleksinomaista toimintaa, jolloin vanhempi toimii helposti vaistojensa varassa.

H: ”Ooks sä niinku itse oppinut sen [kiinnipidon] vai mistä sä oot saanut sen ohjeistuksen?”

V: ”Joo, kyllä, niinku erehdyksen kautta. --- Niin erehdyksen ja oppimisen kautta. Et en oo saanu mitään sellasia näitä kun tiedän siis, että koulussa ja muualla käydään näissä jossain avekki-koulutuksissa ja muissa, niin en oo kyllä sellasta, ikinä ei oo kukaan tarjonnu.”

Vanhempien reaktionomainen toiminta on ylipäättänsä riskinä väkivaltaan väkivallalla vastaamiselle. Vanhempi on voinut vastata väkivaltaan väkivallalla, kun se on ollut äkillinen tai tahaton suojausreaktio itseän kohdistuvasta väkivallasta. Osa vanhemmista kuvasi myös, kuinka lapseen on voinut sattua vanhemman suojatessa itseään.

”Se on todella vaikeaa, että kun on tunteet pinnalla ja pitäisi suojella itseään myöskin, että sitten on todella vaikea pitää itsellensä se raja, että ei tee mitään, mutta tietysti, kun lapsi sitten alkaa lyömään, sitten ihan refleksistä olen myös välillä lyönyt takaisinkin, mutta ei nyt olisi koskaan tehnyt mieli, että no, nyt olit niin [tuhma] minulle ja väkivaltainen, että tekisi mieli itse lyödä sinut sillä tavalla tai purra takaisin.”

Myös oma kipu ja väkivallan aiheuttamat hengenvaaralliset tilanteet ovat riskinä kuritusväkivallalle. Vanhemmat tunnistivat riskin oman kontrollin pettämisestä ja kävivät läpi hyvin mustia ajatuksia erityislapsen satuttamisesta takaisin. Vanhemmat toivat esille myös riskin kiinnipidossa tapahtuvasta oman voiman liiasta käytöstä, ja usealla vanhemmalla olikin pelko lapsen satuttamisesta kiinnipitotilanteessa. Näissä kaikissa tilanteissa riskinä on musta hetki, jolloin vanhempi toimii refleksinomaisesti eikä tiedosta tilannetta ja omaa toimintaansa.

”Kyllä se välillä on sellanen musta hetki silmissä, että ei hemmettiläinen, tää on ihan älytöntä, että tulee mieleen... että kuinka puolustaa ---”

”Mä en tietenkään silloin tiennyt, että se [luu] murtui. Mä tiesin vaan, että mua sattui aivan kamalasti. ---silloin siellä mä ajattelin, että mä kaivan sen kaverin jonnekin ojan pohjalle, enkä ikinä enää kerro kenellekään mistä se löytyy tai mitä sille on tapahtunut, mutta ihan hän on tämmöinen hyvissä voimissaan edelleenkin, eikä siellä ojan pohjalla.”

”Hän kaksi vuotta sitten potkasi mua autossa niin, että mä ajoin ja hän istui takapenkillä ja siinä ois voinut käydä todella huonosti just sen takia, että hän potkaisi, kun mulla oli ratista kiinni ja auto heilahti ihan voimakkaasti vasemmalle siinä tilanteessa, niin jos ois osuttu moottoritien nopeudella toiseen autoon, niin siinä olisi voinut käydä todella pahasti, niin sellaisissa hetkissä ne ajatukset on niin pikimustan synkkiä, et ei sellaisia saisi omaa lasta kohtaan olla. Onneksi ne on vaan ajatuksia, eikä toteutuksia.”

”Se tuntuu todella pahalta ja sitten jopa ihan siinä kiinnipidossa itse sitten miettii aina siitä, että onko tämä nyt tarpeen, että mä pidän kiinni ja pidänkö liian rajusti kiinni, kun tietysti sitten lapsi aina sanoo, sinä satutat minua, lopeta, sinä pahoinpitelet minua. Ja se on myös vaikeaa, kun lapsi sitten samanaikaisesti huutaa ja syyllistää ja sanoo rumasti. On todella vaikea vastata asiallisesti.”

Tarja Pösö (2009) katsoo, että sosiaalityön kohteena olevissa sosiaalisissa ongelmissa on kyse siitä, että yhteisöt tai yhteiskunnat pitävät jotain asiantilaa epätoivottavana, harmillisena tai haitallisena, ja sosiaalityössä työn kohdetta tarkastellaan usein haitan kautta. Vaikeassa elämäntilanteessa elävät voivat kuitenkin kokea ja toimia monilla ja keskenään ristiriitaisilla tavoilla. Negatiivisten tunteiden rinnalla on myönteisiä. Esimerkiksi vanhempi voi samanaikaisesti tehdessään pahaa tulkita tekevänsä rakkauden teon lapselleen. Tätä niin sanottua positiivista tunnetta voidaan myös pitää tabuna. (Pösö 2009, 153–163.) Haastateltavieni kertomuksissa itsensä suojaamisessa tapahtunut lapsen satuttaminen sisältää juuri tämän ristiriidan ja tabun.

Vanhemmat esittivät paljon kritiikkiä myös erityislapsen lääkityshoitoa kohtaan. Suurin osa heistä epäili ja kyseenalaisti hoidon asianmukaisuutta ja sivuvaikutuksia. Kritiikki kohdistui erityisesti lääkityksen toimimattomuuteen väkivaltaisuuden poistamiseksi. Tämä on tietysti luonnollista, koska harvalla haastatteluun osallistujalla oli lääkityksestä ollut näyttäviä tuloksia. Lääkkeistä ja lääkekokeiluista oli tullut erityislapsille myös sivuvaikutuksia. Osalla lapsista lääkitys oli jopa pahentanut väkivaltaisuutta, tai lääkityksen säätäminen oli ollut vaikutuksetonta. Toisaalta vanhemmat toivoivat lääkityksestä löytyvän apua.

Lääkityksen aloittamiseen liittyy tietty kynnys. Useimmat vanhemmat totesivat suostuneensa erityislapsen väkivaltaisuuden vähentämiseen tähtäävän lääkityksen aloittamiseen vasta muiden vaihtoehtojen loputtua. Yksi vanhempi pohti sitä, että lääkitys oli aloitettu liian myöhään, ja osa vanhemmista toivoi, että löytyisi lääke, jolla väkivalta saataisiin loppumaan kokonaan. Useampi vanhemmista pohti myös lääkityksen mahdollisen lopettamisen vaikutuksia.

”Mä en ihan tarkkaan muista, minkä ikänen N. on ollu, mut joka tapauksessa se on ollu päiväkodissa, ku käytöshäiriölääkitys on alotettu. Ja ehkä se on vaikee sanoo, millon tilanne on ollu pahimmillaan, mutta näin jälkikäteen ajatellen sen ois ehkä voinu alottaa vähän aikasemmin kun mitä... Me oltiin hirveesti, minä ja mun puoliso vähän niinku vastustettiin sitä lääkityksellä siihen puuttumista. Eli alotettiin suunnilleen vasta siinä vai-

heessa, kun ei mitenkään tultu enää toimeen. Niin ehkä semmonen noin lyhykäisyydessään.”

Myös vanhempien pakeneminen väkivaltatilanteesta oli ongelmallista. Paikalta poistumisen toimivuus nähtiin satunnaiseksi. Paikalta poistuminen suojaa vanhempaa itseään satuttamiselta, mutta se estää lapsen itsensä satuttamisen ja esineiden hajottamisen hallitsemisen.

”Jos siellä [vessassa] oli riittävän kauan, niin sithän tilanne... N. oli ruvennu tekeen jotain muuta, ja se oli siinä. Tai sit jos se on vähän niinku jääny siihen jumiin, ni sithän se taas jatkuu siinä. Et sit joko N. oli jääny jumiin, tai sitten ei ollu odottanu tarpeeks kauan siellä. Siinä se tilanne ehkä jatku ja ehkä meni poikki, riippuen kerrasta.”

Vanhempien vaikutusmahdollisuuksien puute

Vanhempien väkivaltaa vaikuttamisen puute tuli usein esille vanhempien kertomuksissa, ja se myös aiheutti suurta voimattomuutta. Vanhempien vaikutusmahdollisuuksien puute ilmeni väkivallan ennaltaehkäisyn vaikeutena, kyvyttömyytenä vaikuttaa lapsen väkivaltaisuuteen, hallintakeinojen vaihtoehdottomuutena, lapsen väkivallan voimakkuuden hallinnan puutteena ja kyvyttömyytenä saada väkivalta loppumaan kokonaan.

Väkivallan ennaltaehkäisyn vaikeus syntyi muun muassa siitä, että osa vanhemmista koki, että he eivät pysty ennakoimaan väkivaltaa ja väkivaltatilanteita. Vaikka he tuntevat vanhempina oman lapsensa parhaiten, on lapsen käytös ennakoimatonta ainakin välillä. Useat vanhemmat kokivatkin tämän vuoksi väkivallan ennaltaehkäisyn mahdolltomaksi ja kertoivat omasta riittämättömyyden tunteistaan. Myös tilanteiden nopeus vaikeuttaa ennaltaehkäisyä ja eri hallintakeinojen, kuten kiinnipidon, käyttöä.

”En mä aina huomaakaan. Se voi vaihtua ihan sellaisesta hyvästä hetkestä pahaksi niin, että en tiedä, mikä sen muutti, mitä tapahtui, miksi se tilanne muuttuikin hänen mielestään ikäväksi. Ja sit taas joskus näkee ilmeestä tai kuulee ääntelystä tai siitä ikään kuin lähestymisasennosta, että nyt ei oo hyvät mielessä.”

Vanhemmat kokivat olevansa kyvyttömiä vaikuttamaan lapsen väkivaltaan. Usea vanhempi totesi, että väkivallan kieltämisellä ja puheella ei ollut vaikutusta, etenkin niiden lasten kohdalla, joilla oli ymmärryksen kanssa ongelmia. Joidenkin lasten kohdalla jopa toistuvat kiellot aiheuttivat väkivallan pahenemisen. Vanhemmat totesivat myös, että

palkkion kautta houkuttelu ja palkitseminen eivät toimi, mikäli lapsella ei miellyttämisen halua.

”Hänellä on tää... autismityyppi tulee aika lailla ilmi sillai, että hänellä ei oo mitään miellyttämisen halua, et hän on niinku ihan täysin tekee mitä ite lystää, että ei hänellä ole mitään tarvetta miellyttää vanhempia eikä ketään.”

Usein myös vanhempien konkreettinen ajan puute aiheutti ongelmia väkivallan hallinnassa. Kotona on aina paljon hoidettavia kotitöitä ja velvoitteita, kuten sisarusten vaatimia hoitotilanteita. Aikuinen ei pysty antamaan väkivaltaa ennaltaehkäisevää ohjausta erityislapselle, jos hänen on hoidettava muita pakollisia velvoitteita. Osa vanhemmista kuvasi, kuinka vanhemman huomion meneminen näihin pakollisiin asioihin, aiheutti erityislapsen väkivaltaisuutta lisää. Kyvyttömyys vaikuttaa lapsen väkivaltaan ilmeni myös kyvyttömyytenä rajata sellaisia asioita, kuten tietokonepelaamista, jotka pahentavat aggressiivista käytöstä. Yleensä tähän oli syynä vanhemman oman jaksamisen haasteet. On ymmärrettävää, että näillä vanhemmilla on jaksamisen haasteita.

Haastatteluissa useat vanhemmat kuvasivat sitä, että kiinnipidolle ja lääkityksille ei ole annettu vaihtoehtoja, vaikka ne ovat toimimattomia. He kokivat, etteivät olleet saaneet muita ohjeita väkivaltatilanteisiin eivätkä kyenneet hallitsemaan väkivaltaa. Toisaalta vanhempien kertomuksista kävi ilmi, että käytetyt hallintayritykset olivat hyvin moninaisia. Haastattelijana sain kuvan, että vanhemmat ovat valmiita kokeilemaan kaikkia mahdollisia keinoja väkivallan loppumiseksi. Yksi näistä keinoista on reagoimattomuus väkivaltaan.

”Ja sitten jossai vaiheessa oli semmonen, et piti kokeilla, että ei reagoi ollenkaan siihen, et on ihan niinku sitä ei tapahtuis. Sitä me kokeiltiin [tuloksetta].”

Lisäksi on huomioitava, että väkivallan voimakkuuden hallinta vaikeutuu lapsen voimien kasvaessa. Pikkulapsen väkivaltaisuus on vielä helppo hallita, kun vanhemman voimat ja fysiikka riittävät esimerkiksi kiinnipitoon tai väkivallan vastustamiseen. Fyysinen väkivalta perustuukin uhrin ja tekijän epätasaiseen resurssien jakoon. Se edellyttää tekijältä kykyä, väkivallan tekniikan ja voiman hallintaa. (Ronkainen 2017, 23.) Useampi pienen erityislapsen vanhempi toikin esiin pelon tulevasta lapsen koon kasvun vaikutuksesta väkivaltatilanteisiin. Lapsen voimien kasvaessa myös voimankäytön resurssit vaihtuvat vanhemman, erityisesti äidin, jäädessä fyysisesti altavastaajaksi.

”Sillä tavalla, että tietysti pienempänä ku lapsi oli pienempi, niin sitä oli helpompi hallita, oli ihan fyysisesti silleen helpompi, mutta sitten kun kokoo tulee lisää ja muuta, ja tuntuu, että se aggression määräkin voi olla sillä tavalla isompi tai hallitsemattomampi lapsella, niin tulee aina välillä sellasia tilanteita, että no en tajunnutkaan nyt, että jos mä pidän tällä tavalla kiinni, niin hän on selkä mun rintaa ja mahaa vasten, että mun täytyy jollain tavalla lukittua myöskin pää, että kun hän niinku ottaa vauhtia niinku päällä ja heittää sen pään taaksepäin, niin sehän itse asiassa sattuu tosi paljon, jos se osuu leukaan tai rintaan tai johonkin.”

Kun erityislapsi kasvaa vanhemman kokoluokkaan tai suuremmaksi, väkivallan hallitseminen esimerkiksi kiinnipidolla vaikeutuvat. Kuvaavaa oli erään vanhemman lausahdus ”pahimmat vuodet ovat edessä”. Lapsen ollessa fyysisesti isompi ja voimakkaampi vanhempaa ja jos lapseen ei saa muuta otetta, väkivalta voi aiheuttaa jopa terveydelle ja hengelle vaarallisia tilanteita. Tällöin vanhempia näyttää suojaavan erityislasta parempi motoriikka, koordinaatio ja nopeus.

”Kyllä on ohjeita saatu siihen [kiinnipitoon], mutta sitten, kun ei toimi mikään... että ei voi sylissä pitää kiinni ja että lapsi istuisi sylissä ja otetaan käsivarret ylävartalon ympärille ja sitten puhuttaisiin hiljaisesti, ei mitään hätää ja niin pois päin. On tietysti yritetty, mutta kun lapsi on melkein saman kokoinen kuin minä itse, minä en ole kovin pitkä ja se lapsi on melkein jo samankokoinen kuin minä, sitten tietenkään sellaiset ohjeet ei ole käytännöllisiä, että sellaista ei voi sitten tehdä---.”

Näyttää haastatteluiden valossa siltä, että käytettävissä olevat keinot ovat usein vain keinoja väkivallan rajoittamiseksi ja korkeintaan tilanteiden lopettamiseksi. Siksi olen nimittänyt ne tässä tutkielmassa hallintayrityksiksi. Vanhempien löytämät keinot eivät kuitenkaan näytä olevan toimivia itse erityislapsen väkivaltaisuuden lopettamiseksi kokonaan. Usea vanhempi kokikin itsensä kyvyttömäksi vaikuttamaan väkivaltaisuuteen ja koki tarvetta asiantuntija-avulle väkivallan hallintaan ja sen loppumiseen.

”Se on vaan niinku tämmönen, hetkellisiä konsteja, mitkä tyyliin hetkellisesti saattaa rauhoittaa, mutta oikeen mitään semmosia varsinaisia konsteja, niin ei tuota keksitty ite eikä keksiny nää erilaiset ammattiterapeutit ja neurologit ja muut. --- Kyllähän me saatiin joskus yheltä neurologilta, joka oli lastenneurologi eikä kovin hyvin tuota oikein tuntenu näitä täntyyppisiä lapsipotilaita, tämmösiä todella naurettavia neuvoja, että lahjokaa jollain tarroilla sitä - välitä tuon taivaallista mistään tarroista tai ylipäättään lahjomisesta, et yritettiin lahjoo suklaallakin jopa, että sehän on tosi perso suklaalle, mutta tuota ei ne auta niinku mitään oikeesti, tai saattaa auttaa kymmeneksi sekunniksi, mutta sen jälkeen se on uus juttu päällä taas. --- Ei siinä oo oikeen mitään konsteja löytynyt koskaan.”

”Ja sit se riippu vähän aina siit tyypistä [asiantuntijasta], osan mielestä piti estää sitä fyysisesti ja osan mielestä ei. --- Siis kukaan ei kiistänyt sitä, etteikö se olis paras keino. --- Mut kyl niil oli erilaisia näkemyksiä.”

Lähes kaikkien haastatteluihin osallistuneiden näkemys oli, että ammattilaiset eivät olleet ohjanneet riittävästi toimivia keinoja väkivallan loppumiseksi. Lisäksi ammattilaiset voivat antaa toisilleen ristiriitaisia ohjeita, mikä hämmentää vanhempia.

5.2 Vanhempien selviytymistä heikentävät tekijät

5.2.1 Kielteiset tunteet ja ajatukset

Vanhempien selviytymistä heikentävät tekijät koostuivat kielteisistä tunteista ja asenteista sekä stressistä ja muista heikentävistä tekijöistä. Vanhempien kielteisten tunteiden määrä ja moninaisuus oli valtava, ja vastasi aiempia tutkimuksia väkivallan kokemuksesta (ks. Ojuri 2006, 34). Heillä oli väkivallasta vihan, ärtymyksen ja kiukun tunteita, jotka he tunnistivat siirtyvän osin lapsen tunnetilasta. Vanhemmilla oli myös häpeän tunteita.

”En mä enää häpeä. Tai siis no, kyllä kai jonkun verran aina. Mut et juu, näitähän on lukuisia. Et kaikki maholliset just julkisilla paikoilla liikkumiset ja kaikki tää, missä sitä huutoa ja niitä itkupotkuraivaria tulee, niin onhan se nyt äärimmäisen noloo. Koko ajan noloppaa mitä isommaks lapsi tulee.”

Vanhemmat kokevat huolta erityislapsesta ja sisaruksista, ahdistusta, murehtimista, masentuneisuutta, epätoivoa, vihaa ja katkeruutta. Avuttomuutta ja voimattomuutta oli erityisesti väkivaltatilanteissa. Vanhemmat eivät tiedä mitä tehdä.

”Mutta se [väkivaltatilanne] on niinku sellanen hetken pudotus, niin kun tulee semmonen musta aukko ja imasee ja tuntuu siltä, että tää on sellasta, että ei enää pysty tai jaksa tai niin, että tekee mitä tahansa, niin aina vaan niitä vastoinkäymisiä tulee ja eikä tää elämä tästä helpotu ikinä.”

Suru, lohduuttomuus ja tuska olivat vanhemmilla hyvin vallitsevia tunteita. Vanhemmat kokivat surua erityislapsesta, tämän erilaisuudesta, pahoinvoinnista ja lapsen keinottomuudesta olla käyttämättä väkivaltaa sekä erityislapsen tarvitsemasta kodinulkopuolista hoidosta. Vanhempien pahaa oloa lisäsi toisiinsa vertaileminen. Turhautuminen tuli

esille muun muassa, kun vanhemmat eivät saaneet väkivaltaa loppumaan. Vanhemmat kokivat menettävänsä hermonsä tilanteen hallinnan menetyksestä ja keinottomuutta ja voimattomuutta kyvyttömyydestä hallita erityislasta. Myös pessimismi ja kyynisyys olivat tulleet vanhemmille tutuiksi asenteiksi.

”Se käytös nostattaa enemmän vielä ikään kuin myötätuntoa tai paha mieltä hänen puolestaan on se, että meille on lasten psykiatri selittänyt, että kuinka siitä, et hän käyttäytyy sillä tavalla ja vahingoittaa meitä, niin siitä on hänelle itselleen, hänen kehitykselle ja hyvinvoinnille vahinkoa, niin niin sitten siitä on ehkä päällimmäinen asia on semmoinen paha mieli hänen puolestaan, että paitsi, että hän satuttaa meitä, niin hän tekee siinä itselleen paha.”

”Et jonkinlaista tämmöstä pessimismiä, vaikka mä oon kyllä periaatteessa aika semmonen optimistinen ihminen ollu aina ja varmaan nyt edelleenkin oon, mutta varmaan semmonen suru on oikeesti sellanen, mikä edelleenkin, vaikka nyt tilanne on helpottanu --- ehkä semmonen surumielisyys, mikä tässä on.”

Vanhemmat tuottivat puhetta myös ristiriitaisista tunteista. Vanhemmilla oli väkivallan jälkeen ristiriitainen olo, toisaalta helpotus väkivallan loppumisesta, toisaalta pelko sen toistumisesta. Myös hallintakeinoihin ja niiden käyttöön liittyi paljon ristiriitaisia tunteita, lapsen rajoittamisen pelkoa. Toisaalta väkivallasta vanhemmille tuli vaaran tunne, joka herätti itsesuojeluvaiston. Mutta toisaalta vanhemmat kokivat perusteetonta syyllisyyttä.

”Siitä koko tilanteesta tulee ensisijaisesti itselleni syyllisyydentunne, myös se, siis se syyllisyydentunne alkaa oikeastaan jo siitä, kun lapsi saa raivarin, että mä mietin aina itsestäni, että olen varmaan omalla käytöksellä aiheuttanut sen, tai olisinko voinut sitä estää. Sitten ei se auta muu kuin tieto, että onhan mulla erityislapsi ja se ei voi sille mitään. Ja ethän sinä äitinä välttämättä voi sille mitään. --- aina taka-ajatuksessa on, että ehkä mä voinkin sille jotain. Ehkä mä olen jotenkin aiheuttanut sen.”

Isossa osassa kielteisiä tunteita olivat tulevaisuuteen liittyvät pelot. Pelot kohdistuivat itse väkivaltaan, sen ilmenemiseen, toistumiseen ja mahdolliseen lisääntymiseen. Vanhemmilla on pelko oman, muiden perheenjäsenten ja ulkopuolisten henkilöiden fyysisen turvallisuuden puolesta. Tulevaisuuden kuvaan liittyi oleellisesti ongelmien pahenemisen pelko ja pelko väkivallan pahenemisesta lapsen kasvaessa ja murrosiän myötä. Osa vanhemmista pelkäsi erityislapsesta tehtäviä lastensuojeluilmoituksia ja niiden seurauksia. Vanhemmilla oli myös huolta ja pelkoja myös erityislapsen puolesta, lapsen pär-

jäämisestä, väkivallan vaikutuksesta jatko-opintoihin ja erityislapselle annettavasta hoidosta tulevaisuudessa.

*”Mä koen sen [väkivallan] pojan pulmana että toivoisin, että hän sais jotenkin keinoja siihen, ennen kuin hän on tuolla maailmassa ilman, että siinä on joku muu kuin minä tai joku muu joka ymmärtää kunnolla suojele-
massa. koska jos siinä rupee tämmösiä reaktioita tulemana jossain vier-
raamassa ympäristössä, niin voidaan reagoida väärin ja ruveta hoita-
maan tilannetta väärin, ja sit se menee vielä pahemmaks.”*

Esille nostettiin myös pelko siitä, että käyttäkö erityislapsi tulevaisuudessa väkivaltaa myös puolisoonsa. Vanhemmilla oli huoli oman terveyden menettämisestä, joka vaikuttaa myös lapsen hyvinvointiin tulevaisuudessa.

5.2.2 Stressi ja muut heikentävät tekijät

Stressiä pidetään elimistön sopeutumattomuutena epämääräiseen, tunnistamattomaan pitkäaikaiseen ärsykkeeseen, jota elimistö ei pysty poistamaan, jolloin se kuormittuu liikaa. Stressillä voidaan viitata stressitekijöihin (ärsykkeet), stressireaktioihin tai yksilön stressireaktion ja ympäristön stressitekijöiden vuorovaikutukseen ja siinä ilmenevään tasapainoon. (Vilkko-Riihelä 2006, 562–563.) Stressi oli kaikkien vanhempien elämässä jokapäiväinen jaksamista heikentävä tekijä.

Väkivaltauhan aiheuttama jatkuva varuillaan olo stressaa, kuluttaa ja väsyttää. Vanhemmilla on vaikeuksia nauttia myöskaan ilon hetkistä sen vuoksi.

*”No kyllä siis stressaavaa on, et miten osaisin sanoo, miten se on vaikuttanu. Varmaan se, että tuota tuntuu, että ite on koko ajan kiree ku viulun-
kieli tavallaan. Tietysti huonotuulisuutta, varmaan tällasta pessimismiiä ja
jonkin sortin epätoivoa ja tällasta. Toisaalta onneksi lapsella on ollu niitä
hyviäkin hetkiä, mutta ku se on sitä semmosta vuoristorataa, mitä se käy-
tännössä meinaa, niin stressihormonit tapissa koko ajan.”*

Uni ja riittävä lepo ovat välttämättömiä ihmiselle. Erityislapsen hoitoisuus voi olla väkivallan lisäksi haastavaa ja hyvin vanhempia sitovaa. Hoidon tarvetta ja ongelmia voi olla myös yöaikaisesti, joten useilla vanhemmilla voi olla myös unen ja riittävän levon saannin kanssa puutteita.

”Äärimmäisen harvoin mä itse menetän malttini. Jos mä menetän malttini, niin se johtuu siitä, että meil on tää nukkumisongelma hänellä myös. --- Niin sillen jos mä olen ite nukkunu tosi huonosti.--- niin kyllä huomaan, et se oma uni on niin tärkeää, et sillen sit oma pinna lyhenee, jos on nukkunu huonosti.”

Jatkuva stressi ja kehon ylivireystila voivat estää vanhempien levon ja rentoutumisen, vaikka siihen olisi mahdollisuus.

”Tätä hetkee eläessä just sitä, että koko aika on semmonen elimistö vähän niinku ylivireystilassa. Ja sen on huomannu just sillä tavalla, että alussa ku esimerkiks ne omaishoidon lomitukses alko, --- sillen ihan alussa, niin sen fyysisesti oikein huomaa, että ei pystyny pysähtyy. Se, jotenkin oli vaan koko aika sillen, että koko aika jossain kuuli jotain niin siihen piti reagoida, vaikka tiesi, että se ei voi johtua mistään N:n aiheuttamasta, että nyt sulla on niinku 48 tuntia aikaa rentoutua ja rauhoittua, niin ne meni sillä tavalla, että oli jotenkin ihan viulunkieli kuitenkin ja käyttäs koko aika, että onko mun puhelin päällä ja jos se on päällä niin onko sinä äänet päällä ja soittaakohan ne mulle, jos siellä tapahtuu jotain tai onkohan se karannu tai onkohan se lyöny siellä jotain tai mikä oli, ja sitten sitä pelkäs sitä sunnuntai-iltaa, ku sä meet hakemaan sen sieltä, että mitä sieltä tulee. Niin huomaa, että ei pystyny rentoutuukaan, että se oli vaan niin varmaan pitkäaikainen sellanen olotila, että ihan viime aikoina vasta on pystynyt sillen, että tiedän, että kun se lomituksen ovi kolahtaa sinne kiinni ja ite kävelet autolle, niin pystyy puhuttelee pihalle, että huh huh että nyt saa ottaa rennosti.”

Väkivalta uhkaa vanhempien psyykkistä ja fyysistä hyvinvointia. Väkivallan kokeminen ei voi olla vaikuttamatta vanhempien terveyteen. Usea vanhempi toi haastatteluissa esille omia terveysongelmiaan. Tavalliset stressinhallintakeinot eivät auta erityislapsen väkivallasta selviytymisessä. Vaikka erityislapsen tekemää väkivaltaa vähätellään, erityislapsen väkivalta voi kuitenkin loukata ja satuttaa vanhempaa syvästi ja henkilökohtaisesti.

”Onhan se mun mielestä täs mun elämässä semmonen stressin kohta, mitä mä en pysty kontrolloimaan. Eli vaikka mä kuinka hokisin itselleni, että, ”mä olen aivan zen, mä olen aivan zen”, niin kyllä musta tuntuu, että mä tunnen, kuinka mun elimistö ajaa hormonit ylös aina kun joku käy käsiks muhun. Et se oli semmonen, et must tuntuu, et mä en pysty sitä fyysistä prosessia pysäyttämään. Muunlaista stressiä on mun mielestä helpompi hallita sillä omalla asennoitumisellaan ja sillä, että ajattelee, et eihän täs mitään, mä teen ensin tän ja kerrallansa, ja yks ihminen tekee... Tavallaan tämmösiä, mitä mä oon tyypillisesti käyttäny.”

”Mut et tavallaan mä en niinkään kokenu sitä niinku mun fysiikkaa uhkaavana, ku mitä mä koin, että se [väkivalta] uhkaa mun psyykkistä hyvinvointia.”

”Siin on jotain, mikä... En nyt tiää, että loukkaako se syvästi, mutta se jotenkin niinku... Sen lisäksi, että se ahdistaa, niin mä koen sen hyvin henkilökohtasena... No en mä nyt tiedä loukkauksena, mut se satuttaa joka tapauksessa.”

Osalla vanhemmista oli selkeitä traumatisoitumisen oireita ajatustakaumina, jotka uhkaavat vakavasti psyykkistä hyvinvointia. Isolla osalla haastatelluista vanhemmista oli myös todettu uupumusta, masennusta ja ahdistusoireilua.

”Siis kyllä ne pahimmat kerrat jotenkin on, kyllä ne välillä palaa mieleen. Ihan siis yhtäkkiä, vaikkei niitä mitenkään edes ajattelis tai mitään läheltä liippaavaa, mut yhtäkkiä voi tulla, et mitä silloin kävi ja jotenkin semmosta, se toisaalta varmaan, vaikka mä koitankin aina, että oma suhtautuminen olis kauheen neutraalia, että kun tilanne on jääny taakse, niin se tilanne on jääny taakse, että siihen ei palata enkä mä ees siinä syyllistä lasta, että muistatko kun sinä silloin kerran löit minua ja minua sattui. Vaan että sen tilanteen jälkeen voidaan kattoo sillä tavalla, että nyt kävi näin, ja katso nyt tuli tämmönen jälki tähän ja katso, mulla voi valua kyyneliä silmistä, se tarkoittaa, että mua sattuu. Ja niin ei saa tehdä. Mutta sitten kun se on käsitelty, niin siihen ei sillä tavalla palata lapsen kanssa eikä häntä syyllistetä siitä, mutta kyllä ne niin kun palailee välillä semmosena flashbackeina.”

En usko, että todellista sopeutumista väkivaltaan voi tapahtua, mikäli väkivalta jatkuu. Tällöin selviytymisprosessiin kuuluu erilaisia selviytymättömyyden kokemuksia (Ojuri 2006, 33). Ojurin (2004, 188–189) tutkimuksessa todellinen selviytyminen alkoi vasta, kun uhri lähti väkivallan piiristä. Erityislasten vanhemmat eivät kykene valitsemaan väkivallatonta elämää niin kuin esimerkiksi puolison kohdalla aikuinen ihminen voi tehdä lähtemällä parisuhteesta. Turvakotiin ei hakeuduta jättäen erityislapsi kotiin. Harva erityislapsen vanhempi myöskään jättäisi perheensä. Mikäli terveydenhuollon toimilla väkivaltaa ei saada loppumaan, ainoina vaihtoehtoina on väkivallan sietäminen, jolloin stressitilanne ja turvattomuus pysyvät elämässä, tai lapsen luovuttaminen asumaan kodin ulkopuolelle.

”Kyllä mä sen [väkivallan] koin, se oli hankala, ja on edelleenkin, et en oppinu ikinä elämään sen kanssa. Ja tavallaan jossain määrin ehkä aina kaipasin sitä tavallaan semmosta elämää, mihin väkivalta ei kuulunu.”

Tietynlainen passiivisuus tai puun ja kuoren välissä eläminen kuvaa erityislasten vanhempien tilanteita. Suvi Krok (2012) omassa yksinhuoltajaäitien köyhyyttä koskevassa tutkimuksessaan totesi, että yksinhuoltajaäidit pyrkivät pitämään olosuhteet samanlaisina eli selviämään köyhyydessä, mutta eivät miettineet strategioita köyhyydestä poispääsemiseksi (Krok 2012, 144). Syrjäytyneet jäävät helposti syrjäytymisensä vangiksi, ei-

vätkä pyri muutokseen. Ehkä vastaavanlaista oli erityislasten vanhemmilla väkivallan sietämisen osalta. Uskotaan, että erityislapsen väkivaltaa ei saada lopetetuksi ja sitä halutaan mieluummin sietää kuin luovuttaa lapsi kodinulkopuoliseen asumiseen. Tällöin myös väkivallan aiheuttama stressi pysyy vanhempien elämässä selviytymistä koko ajan heikentävänä tekijänä. Turvakodissa uhri olisi väkivaltaan liittyvän kriisityön kohteena, ja väkivaltaa ja siihen liittyviä tunteita voisi puida väkivaltaa ymmärtävän ammattilaisen kanssa (Ojuri 2004, 27–28). Tähän passiiviseksi jäämiseen voi vaikuttaa myös se, että nämä vanhemmat eivät hakeudu turvakotiin, josta he saisivat väkivaltaspesifia tukea, kuten apua tunteiden käsittelyssä.

5.2.3 Kielteiset vanhemmuuden kokemukset

Anna Kulmalan (2006, 46) mukaan sosiaalinen identiteetti on ulkoapäin tuotettu määritelmä, jossa yksilö nähdään johonkin ryhmään liitettyjen ennakkokäsitysten läpi. Sosiaalinen identiteetti muodostuu siten, että ihminen sijoittaa itsensä kategorioihin, jotka voivat olla muun muassa vahvistavia, negatiivisia tai epätoivottuja. Useat vanhemmat tuottivat puhetta, joka kertoi epäonnistumisen tunteesta vanhemmuudessa. Osa koki itsensä huonoksi vanhemmaksi, koska oli kyvytön hoitamaan, rauhoittamaan ja auttamaan lastansa niin, että tämä ei käyttäisi väkivaltaa. He kuvailivat ongelman heidän omaksi kyvyttömyydeksi lopettaa lapsen epätoivottua käytöstä. Myös jopa lapsen vihaisuus oli vanhemmille merkinä epäonnistumisesta. Näiden vanhempien vanhemmuutta varjosti riittämättömyys ja epävarmuus sekä oman vanhemmuuden kyseenalaistaminen. Erityisesti vanhempien kokema kyvyttömyys suojata perhettään väkivallalta heikentää oman vanhemmuuden kokemusta. Erityislapsen väkivallan leima tuo epäonnistumisen, eräänlaisen stigman vanhemman identiteettiin. Moraaliset ristiriidat aiheuttavat vanhemmuuteen tabunluonteisuutta.

”Ei se nyt ainakaan mitään semmoisia hyvä äiti -tunteita tietenkään lisää. Se enemmänkin sillä tavalla ehkä heikentää sitä kokemusta omasta vanhemmuudesta, että ite ei pysty täysin suojelemaan sitä toista lasta väkivallalta omassa perheessä. Ja sitten, ei siitä mitään onnistumisen kokemuksia itelle tuu.”

Sosiaalinen identiteetti voi olla ihmiselle kielteinen tai häntä vahvistava ja se voidaan rinnastaa myös kategorioihin. Kun ihminen ottaa sosiaalista identiteettiä osaksi henkilö-

kohtaista identiteettiään, hän liittyy samalla johonkin yleiseen kategoriaan, esimerkiksi väkivallan uhri tai huono vanhempi. Kategorioihin taas sijoitetaan piirteitä, kuten kyvyttömyys lopettaa erityislapsen väkivaltaa. Ulkopuoliset muodostavat käsityksiä ihmisistä kategorioihin nojaten. Kategorioihin asettaminen tapahtuu usein näkyviin piirteisiin, paikkaan tai tilanteeseen perustuen. Ihminen taas tekee identiteettityötä tai kertoo omasta elämästään pyrkien tekemään oma elämä ja sen tapahtumat ymmärrettäviksi itselleen ja toisille ja hakien näin hyväksytyksi tulemistä. (Kulmala 2006, 62.) Epäonnistumisen tunne vanhemmuudessa ei vie kuitenkaan koko vanhemmuutta.

”Mä katson, että mä olen sillä lailla epäonnistunu vanhemmuudessa, et mä en pystyny huolehtimaan mun lapsista. Niinku edes hoitamaan niitä kotona, vaan tavallaan koin, että kaikkien etu on se, että N. muuttaa pois täältä. Niin tokihan se on vaikuttanu siihen, mitä mä tunnen, et mun vanhemmus meni noin ylipäätänsä. Ja ehkä mä edelleenkin tunnen jotain sellasta avuttomuutta siitä, että mä en vaan pysty hankskaamaan sitä tilannetta ja mä en fyysisesti pärjää siinä. Mutta siis eihän se vanhemmuus lähe ihmisestä. Se on kans syvemmällä.”

Etenkin asiakaskohtaamisessa ammattilaisen on tiedostettava omat ennakkokäsityksensä, mitä on liittännyt asiakkaaseen, kun on sijoittanut tämän tiettyyn kategoriaan, sillä nämä ennakkokäsitykset voivat vaikuttaa siihen, miten ihmistä kohdellaan ja miten hänelle tarjotaan mahdollisuuksia. Kulmalan (2006, 68; 81–82) näkemyksen mukaan auttamistyön ammattilaiset ovatkin avainasemassa luomassa mahdollisuuksia toisenselälle ja kyseenalaistavalle ajattelulle asiakkaan oman asiantuntijuuden kuuntelulla ja muutoin asiakaslähtöisemmällä toimintatavalla. Ammattilaiset saattavat olla osaltaan mukana leimatun identiteetin rakentumisessa ja toiseksi tekemisessä, mikäli kategorioihin yleisesti liitettäviä ominaisuuksia ja vakiintuneita ennakkokäsityksiä ei kyseenalaisteta. Kasvatusalalla ja sosiaalialalla työskentelevät erityislapsen vanhemmat kokivat erityistä painetta vanhemmuuteensa. Myös kynnyksiksi avun tarvisijaksi hakeutumiseen nousee ja asiakkuuteen kuuluminen voi olla vaikeaa. Nämä vanhemmat voivat myös tiedostaa ammattinsa puolesta toiseksi tekemisen. Stigman paineet kasvavat.

Ammattilaisten käyttämät kategoriat ovat usein ongelmälähtöisesti rakentuneita, jolloin niihin kategorioihin sijoitetut ihmiset tulevat määritellyiksi ongelmien pohjalta. Tällaisina toimii muun muassa diagnosoiminen, jossa ihminen kategorisoidaan virallisesti johonkin ryhmään kuuluvaksi eikä ihminen voi välttyä käyttämästä oman identiteetin rakentamisessa ulkopuolelta annettuja näin vahvoja määrityksiä. Yleistävät, kahlitsevat ja negatiiviset kategoriat ovat kuitenkin juuri sellaisia, joista ihmisillä on tarve puhua

itseään ulos tai luoda itsestään toisenlaista ja laajempaa kuvaa toisille. Ihmisellä on halu erottautua toisista samaan ryhmään määritellyistä, vaikka ryhmään kuuluminen olisi itselle merkittävää. (Kulmala 2006, 24; 65–67.) Tällaisen eron tekeminen on ymmärrettävää. Kukaan ei halua olla sääliittävä, kategorian mukainen huono vanhempi tai väkivallan uhri.

”Kyllähän se sillä tavalla, että kokeehan sitä, vaikka sen kuinka järjellään tietääkin, että tää johtuu nyt siitä oireyhtymästä tai sairaudesta tai millä sitä nyt haluaa sanookin. Ni eihän sitä siinä tilanteessa pysty järjellä ajattelemaan. Kyllän siinä tulee semmonen totaalisen epäonnistunut... Varsinkin mulla. Mä väitän, että tää ammatti vielä tätä vahvistaa. Sitten kun N. vetää tällaset tyypilliset raivarinsa, niin siinä sen tosiaan näkee niitten katseista ja kuulee selän takana kerrotuista jutuista, että ”Mitä tommonen osaa, ei osaa edes omaa lastansa kasvattaa”. Niin tuleehan siitä semmonen totaalinen epäonnistumisen olo tunteena, vaikka sen järjellä tietää. Mut kyllä sitä on joutunu tosi paljon työstää. Ja eihän se siitä miinkään häviä. Epäonnistumisen tunnehan tässä koko ajan tämmösen lapsen kans seura mukana.”

Anneli Pohjolan (2009, 248–249) mukaan tabut ovat kulttuurisesti ohjautuneita ja sosiaalisesti rakentuneita, mutta kuitenkin yksilöllisesti todentuvia. Vaikka tabut ovat moninaisia ja ristiriitaisia, niihin liittyy moraalinen latautuneisuus ja ne sisältävät odotetun käyttäytymisen koodiston, jonka pohjalta yksilöiden toimintaa ohjataan ja arvioidaan. Tabut tulevat realisoituvat yksilöllisen toiminnan tasolla ja ne myös tarvittaessa siellä tuomitaan. Ulkopuolisten kritisointi ja vanhempien syyllistäminen on aika lailla kohtuutonta, sillä vanhemmat arvioivat ja syyttävät paljon jo itseään. Haastateltavien vanhempien itsereflektioon liittyy vanhempien vanhemmuuden ja oman toiminnan ja sen oikeudenmukaisuuden ja oikeellisuuden pohdintaa.

”Itseään paljon syyttää. Onko se jostain kiinni, mitä mä oon tehnyt.”

Tää syyllisyys on varmaan sisäänrakennettu. --- Enko ole opettanut sille muita keinoja [kuin väkivalta].”

Arnon Bentovim (1995) kuvaa väkivallan hallitsemää perhettä traumaattisen vuorovaikutuksen muovaamaksi toimintajärjestelmäksi, jossa ongelma ei ole perheen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, vaan viktimitisoivassa eli uhriuttavissa perheenjäsenten traumatisoitumiseen johtavissa käyttäytymismalleissa. Tällaisessa traumaorganisoidussa järjestelmässä syy traumatisoivasta väkivallasta siirtyy usein uhrille. Yksilö-, perhe- ja kulttuuritason odotukset konstruoivat väkivallan uhrin vastuulliseksi tekijän tunteista ja intentioista. (Nyqvist 2006, 151.) Syyllistyminen johtuu vanhempia syyttävästä kulttuu-

risista myyteistä, kuten jos vanhempi olisi parempi vanhempi, lapsi ei olisi häntä kohtaan väkivaltainen (Holt 2016, 492). Syyllisyys voi johtaa väkivallan vähättelyyn ja sen taustalla on yleensä kulttuurisesti määräytyneitä normeja ja odotuksia vanhemmasta vastuunkantajana perheen ylläpitämisessä ja hyvinvoinnissa (Ojuri 2006, 21). Erityislapsen vanhemman itsensä ja kulttuurin luomat odotukset hyvään vanhemmuuteen kuuluvasta lapsen toiminnan hallinnasta ja väkivallattomuudesta aiheuttavat tunteen aikuisen vastuusta ja sen kautta syntyy sisäänrakennettua syyllisyyttä. Syyllisyyden ja häpeän tunteiden kokemisen kautta tapahtuu myös väkivaltaisten erityislapsen vanhempien uhriutumisen.

5.2.4 Väkivallasta puhumisen vaikeus

Väkivallasta puhumisen vaikeudet heikentävät vanhempien väkivallasta selviytymistä. Aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu vanhempien salaavan ja kieltävän väkivaltaongelman, kun he syyttävät siitä itseään (uhriutuminen) tai he pelkäävät lapselle väkivallasta kertomisesta aiheutuvia seurauksia tai he pelkäävät väkivallan lisääntyvän väkivallasta ilmoittamisen jälkeen (Cottrel & Monk 2004, 1089). Aineistoni perusteella väkivalta itsessään on tabunluonteinen, eivätkä he niinkään pohtineet lapselle mahdollisesti syntyviä seurauksia tai väkivallan pahenemista puhumisen vuoksi. Vanhemmat kokevat häpeää lapsen väkivaltaisesta käytöksestä ja keinottomuudesta lopettaa se. Vanhemmat toivat esille vaikeuden selittää väkivaltaa muille. Asiaa on vaikea tuottaa sanoiksi. Vanhemmilla oli pelkoja siitä, mitä tapahtuisi, jos he puhuisivat asiasta. Olisi vaara oman vanhemmuuden kyseenalaistamisesta, muiden ihmisten reaktioista, syyllistämisestä ja stigmatisoitumisesta. Laitisen (2006) mukaan auttamissuhteessa onkin huomioitava myös uhriuttava valta, jolla autettava on sisäistänyt alemmuutensa ja asettaa itsensä sellaiseen asemaan, jolloin uhrin voi olla vaikea puhua. Vaikeus puhua voi olla myös silloin, jos uhrin häpeän ja syyllisyyden tunteet ovat olemassaoloa hallitsevia. Uhri ei ikään kuin koe olevansa apuun oikeutettu. (Laitinen 2006, 193–194.)

V: ”--- olis, se olis tosi hyvä, kaikki tuommonen, koska monille ihmisille siitä on hirveen vaikee puhua.

H: ”Mikä sen tekee vaikeeksi?”

V: ”Mä luulen, että kun on... Toiset pelkää sitä, miten muut ihmiset reagoi, ajattelee ja sanoo, ja sitä vanhemmuuden... että epäillään vanhemmuutta, se on aika herkkä kohta monelle ihmiselle että pelkää sitä tai kokee helposti itsekin. Eli siis jos kokee jo ite jonkinasteista syyllisyyttä jostakin, niin se tulee vielä helpommin muiden taholta.”

Häpeällisestä asiasta puheen välttely voi myös auttaa jollain tavalla henkisesti, jotta ei tarvitse kohdata muiden ihmisten mahdollisia reaktioita. On helpompaa peitellä väkivallan jäljet. Jos väkivallasta puhutaan, se tapahtuu yleensä lähipiirissä.

”No niihin käsivarsien ja käden selkämysten naarmuihin joskus kysytään, että onko meillä kissaa. Ja sit mä oon välillä ajatellut, että pitäisi ehkä peitetarinaksi hankkia kissa, mutta kyl mä sit yleensä yritän pitää pitkähihaisia paitoja tai muuta, ettei niin näkisi. Ja yleensä vastaan jotain tosi ympäröyriä, jos joku niistä kysyy. Tai sit tietysti ne, jotka tietää, niin ei ne mitään kyseleäkään, mutta ei se oo sellainen asia, mitä mä haluan ruveta kaikille selventämään, että mistä ne nyt on tullut.”

Väkivallasta puhumisen vaikeus tulee esille myös siinä, miten muut ihmiset suhtautuvat puhuttuun väkivaltaan. Muiden ihmisten kyvyttömyys suhtautua väkivaltaan näkyi haastattelujen perusteella vaikenemisena. Jos vanhemmat olivat asiasta puhuneet, ulkopuoliset eivät halunneet puhua väkivallasta tai sen jäljistä tai olivat vaihtaneet nopeasti puheenaihetta. Se vahvistaa vanhemmille viestiä, että aiheesta ei voi puhua. Se on tabu, eivätkä muut ihmiset osaa suhtautua siihen.

”Kyl mä joskus huomasin jos oli unohtanu laittaa jonkun pitkähihasen paidan, kun kädet oli mustelmilla. Mä huomasin jossain ruokapöydässä, et joku rupes kättelemään niitä, töissä siis. Niin en mä niitä ikinä kommentoinu, enkä mitään sillee. Se on vähän semmonen, lasten väkivaltasuus on vähän semmonen tabuaihe, että siitä ei voi puhua. Ja siis sitä ei edes hyväksytä, vaikka sitä jollekin sanois siitä, niin kyllä mun mielestä huomaa sen, et hyvin äkkiä ne haluaa vaihtaa keskustelunaiheen joksku toiseks.”

Ulkopuolisilla ihmisillä oli väkivallan todeksi uskomisen vaikeus. Tätä kutsutaan rationalisoimiseksi eli poispuhumiseksi, jolla ylläpidetään väkivallan kohtaamiseen liittyvää hiljaisuutta ja puuttumattomuuden kulttuuria (Nygqvist 2006, 145–146). Hurtigin ym. (2014, 263) mukaan jos työntekijällä ei ole väkivaltatyöhön valmiuksia, hän noudattaa tavanomaista sosiaalista järjestystä väkivaltakysymyksiä kohdatessaan, jolloin lähelle tuleva väkivalta selitetään pois. Lasten väkivallan hyväksymättömyys tekee aiheesta tabunluonteisen. Jos väkivalta ei mahdu omiin elämänkokemuksiin, sitä on vaikea uskoa todeksi ja se ahdistaa.

Vanhemmat kokevat, että ulkopuoliset ovat voineet myös vähätellä heidän kokemaansa väkivaltaa. Ahdistava asia halutaan painaa pois mielestä, mikä tapahtuu helpoiten vähätelämällä, puhumattomuudella, muuntamalla väkivalta ymmärrettävään muotoon tai pysymällä keskusteluissa vain positiivisissa aiheissa.

”--- ”No älä nyt sitä niin sillä lailla”. Et tavallaan osa on semmosta vähättelyä --- .”

V: ”Sen mä oon kokenu mun mielestä monta kertaa, että se [väkivalta] on semmonen, et siit ei haluta puhua.”

H: ”Koskeeks se sekä ihan tuttavia mutta myös ammattilaisia?”

V: ”Kyllä mun mielestä jossain määrin koskee myös ammattilaisia. Ennen kaikkee ehkä eniten, mitä mä oon... On niit tuttavia. Ja sitten tavallaan just se, että sit jotain psykologeja ja muuta, mitkä on mua hoitanu eikä mun lasta, niin no ne on ehkä enemmän vähätelly sitä.”

H: ”Just. Niinku vähätelly ihan?”

V: ”No siis ihan just sillä lailla, et kaikilla vanhemmillahan on aina huoli lapsistansa ja bla bla bla, ja vanhemmuuteen kuuluu sellanen. Niinku tavallaan semmonen.”

E erityisen ikävää on se, että vanhempi oli kokenut vähättelyä myös vanhempaa itseään hoitaneelta psykologilta, terveydenhuollon ammattilaiselta, jonka tulisi kyetä tukemaan vanhempaa eikä vähättelemään tämän kokemusta. Vähättely ei tue puhumaan asiasta lisää, vaan lopettaa keskustelun ja yhteyden. Ihminen kokee, että hän ei tule kuulluksi. Huonojen kokemusten myötä vanhempi voi menettää uskonsa sille, että asiaa voisi käsitellä ammattilaisten kanssa.

Ammattilaiset ovat riskissä hairahtua vähättelemään tai sulkemaan silmänsä koko erityislasten väkivaltaisuusongelmalta. Anneli Pohjolan (2009, 252–253) mukaan tabut vaikuttavat ihmisen kohtaamiseen erilaisissa vuorovaikutussuhteissa, jopa auttamissuhteissa. Auttamistyötä tekevän tulee tiedostaa tabujen tuottamat merkitykset, jotta nämä ihmiset eivät jäisi avun ulkopuolelle. Mikäli sosiaalisen ongelman katsotaan olevan yhteiskunnallisesti vääränlainen, eivät tabuja kantavat sovi palvelujärjestelmään. Tällöin ongelmaan ei välttämättä edes saa apua tai saavat sitä aivan liian myöhään. Tällöin palvelujärjestelmässä myös ongelmat yksilöllistetään ja ne siirtyvät tabuja ja stigmaa kantavien ihmisten ominaisuuksiksi. Tällöin tarvitaan tabuja tunnistavaa ja niistä vapautta-

vaa analyysia ja tutkimusta, jolloin saadaan uutta ymmärrystä myös käytännön auttamistyöhön.

Muutama vanhempi toi myös esiin väkivaltaan liittyvää kauhistelua tai voivottelua. Se ei tunnu vanhemmista hyvältä. Siinä joutuu toisen säälin kohteeksi tai lohduttamaan toista, jolla asiat ovat kuitenkin hyvin. Erityislapsen vanhemman ei pitäisi joutua tukemaan ainakaan ammattilaista.

”Mä oon ollu sillon semmosella psykologilla, joka lähinnä kallisteli päätään ja valitteli, ”Onpas teillä raskasta, hui kauheeta, kuinka sä nyt oikein selviät”. Se oli aivan yhtä tyhjän kanssa, kun mä melkein päädyin lohduttelemaan sitä psykologia, että eihän tää nyt niin hirveetä oo. Niin no mulla on niin huono kokemus siitä, että mä en oo sit kokenu sitä tarpeelliseks.”

Positiivista oli, että erityislasten omat hoitavat tahot sen sijaan olivat vanhempien kokemusten mukaan yleensä ottaneet väkivallan vakavasti ja olleet sivuuttamatta sitä. Osa vanhemmista koki kuitenkin koulun toimijoiden kanssa keskustelemisen vaikeaksi, mikä voi johtua erityisasiantuntemuksen puutteista.

”Mut siis kyllähän siis just jossain N:n niissä mitä on ollu, näit lääkärijuttuja ja muita, tehään jotain kuntoutussuunnitelmia ja muissa, niin niissä se ei oo ollu ongelma. Niissä toki neurologi on sitä pohtinu ja miettiny ja muutkin. Niissä se on, ei sitä oo sivuutettu missään tapauksessa. Enemmänkin päinvastoin, että on kysely, että on siis joskus kun N. on lääkärisäkin hermostunu ja ruvennu riehumaan, niin kyl mä muistan, et joku neurologi kysy, et onks teidän arki oikeesti tällasta. Et miten ihmees te pärjätte. Sielt mä en oo kokenu niinkään vähättelyä. Ehkä se on enempi tuttavissa.”

Vanhemmat välttelevät puhumasta väkivallasta erityisesti niille, jotka eivät kohtaa väkivaltaa työssään tai elämässään. Vanhemmat ovat kuitenkin voineet puhua valikoidusti jollekin täysin ulkopuoliselle taholle, kuten esimiehelle, kun sillä on ollut tärkeä tarkoitus, esimerkiksi kun on ollut tarve perustella normaalista poikkeavampaa työsuoritusta. Väkivallasta ääneen puhuminen voi olla helpompaa, kun sillä on joku tarkoitus.

”No okei, työpaikalla mä olen puhunu siitä ehkä just jonkun esimiehen kanssa, tai olenkin puhunu, joka on ollu ihan ok siinä. Ja sit lähinnä sen takii, että on sanonu, et jos musta tuntuu, et mä en oo ok töissä, niin oon ikään kun siitä tilanteesta lähteny vähän niinku osana tämmöstä esimiesalaisyhdyksen sanomaan, että mulla nyt on vähän hankala tilanne. Et en ehkä oo ihan parhaimmillani.”

Haastatteluissa tuli esille muutamia kommentteja myös siitä, että erityislasten väkivalta pitäisi nostaa asiantuntijataholta esille eri kohtaamisissa ja että ammattilaisten tulisi tarjota tukea, koulutusta ja keskustelua apua vanhemmille oma-aloitteisesti. Väkivaltakokemukset olisi tärkeää päästä sanoittamaan.

”Se on semmonen, mikä jää vähän niinku itellensä, et sitä ei pääse sillä lailla purkamaan. --- Mä en tiedä, häiritseeks mua se, ettei siit voi puhuu. Ehkä se jossain määrin häiritsee. Ja sit tavallaan niist lieveilmiöistä ei voi puhua. --- Ja sitte se että sitä ei tavallaan pääse purkamaan mihinkään. Se vaan jää itteensä.”

” --- mutta tää on ehkä semmonen maton alle lakastu ongelma, mikä koskettaa kuitenkin suhteellisen isoo osaa tämmösisistä nimenomaan nepsy-lapsista ja niitten perheistä. Ja ehkä sitä hävetään ja sitä ei tuoda mitenkään julki, että ei tietenkään Facebook-päivityksiä, että tänään sain turpiin lapseltani. Vaan että niin tämmönen lasten aikuisiin kohdistama väkivalta, niin yhtä lailla muitten ongelmien kanssa, niin kyllä se vaatis mun mielestä kanssa sitä, että sitä enemmän nostettas just joku asiantuntijataholtakin esiin, tarjottas tukee, koulutusta, keskusteluapua. Että se, että siihen fyysiseen aggressiivisuuteen, miten kenen kanssa mä oon siitä keskustellut, niin se on se vertaistukiryhmä. Mikä on aika surullista.”

Aineiston perusteella erityislasten vanhemmilla on erityisen suuri tarve päästä purkamaan tätä tabunluonteista puheenaihetta ammattilaisten kanssa, jotta puhumattomuus ei jää kuormittamaan vanhempaa. Siihen tulisi ammattilaisten järjestää tilaisuus, paikka ja aika.

Moni haastatelluista vanhemmista kertoi, että tutkimushaastattelu oli ensimmäinen kerta, jolloin he olivat saaneet puhua erityislapsen väkivaltakokemuksista syvällisesti, mikä tuntuu kohtuuttomalta ottaen huomioon, millaisia kokemuksia vanhemmilla on. Suurin osa antoi haastattelusta palautetta, jonka mukaan he kokivat haastattelun olleen hyvä asia, jopa puhdistava tai voimaannuttava.

”Tää on oikeastaan ensimmäinen kerta, et kukaan on ollu kiinnostunu siitä, et milt tää tilanne on tuntunu musta. Sen lisäksi että mä arvostan, niin mä ajattelen, et se on ehkä mulle itelleni ollu hyvä, että mä tuon sitä tuntemustani julki sillä lailla, että joku on kiinnostunut, eikä oo vähän sillee, et, ”Missä vaiheessa kehtaan pistää poikki ja siirtyy seuraavaan aiheeseen”. Kyl mä kuitenkin koen sen tärkeenä, et ihmiset puhuu ja sanottaa jollain lailla niitä tuntemuksiansa ja muita. Mä koen sillee, että tästä ehkä oli... Vaikka tää nyt on osa sun opintoja ja muita, niin mä koen, et ehkä tästä oli apua mullekin.”

Väkivaltakokemuksesta puhuminen voi mahdollistaa uhriudesta irrottautumisen ja uudenlaisiin suhteisiin kiinnittymisen (Laitinen 2006, 200). Uskon, että erityislapsen väkivallan kohteeksi joutuvat vanhemmat hyötyisivät psykososiaalisesta keskusteluavusta, ja se lisäisi heidän hyvinvointiaan.

5.3 Vanhempien voimavarat

5.3.1 Myönteiset tunteet ja vanhemmuuden kokemukset

Jotta asiakasta voitaisiin auttaa selviytymään ongelmistaan, se edellyttää, että sosiaalityöntekijä näkee ongelmien takaa asiakkaalla olevat voimavarat, vahvuudet ja mahdollisuudet. Huomio on siirrettävä ongelmista voimavaroihin, jolloin tarkastellaan asiakkaan tilannetta aktiivisen toiminnan ja osallisuuden näkökulmasta käsin tavoitteena normaali elämä. Mikäli keskustelu pysytetään ongelmapuheessa, pidetään asiakas passiivisena toimenpiteiden ja toimenpiteiden ja kontrollin kohteena. (Raunio 2006, 48.) Vaikka monella erityislapsen vanhemmalla on heidän selviytymiseensä vaikuttavia sairauksia, jotka terveydenhuolto on patologisoinut ja diagnosoinut, sosiaalityössä asiakasta ei kuitenkaan määritellä diagnoosin tai sairauden kautta. Yksilö tulee nähdä aktiivisena toimijana omassa tukiverkostossaan ja toimintaympäristössään. (Frankenhaeuser 2014, 70.) Voimaantuminen ja voimavarat auttavat vanhempia erityislapsen väkivallasta selviytymistä. Aineistosta vanhempien voimavaroiksi luokittuivat myönteiset tunteet ja vanhemmuuden kokemukset, oman asenteen muuttaminen, oma aika ja elämänhallinnan tunne sekä läheisverkoston tuki.

Vanhemman erityislapseensa kohdistamat perustavanlaatuiset tunteet, kuten rakkaus lapseen, ovat vahvoja ja syviä tunteita, joita väkivalta ei ole muuttanut. Lapset ylipääntänsä olivat usealle vanhemmalle kaikki kaikessa.

”Ja siis lapset on aina vanhemmilleen rakkaita, ja sitä ei mun mielestä mikään tommonen väkivalta tai muu pysty muuttamaan, et se on paljon vahvempi. Tavallaan se vanhemmat ei rakasta lapsiaan sen takia, miten ne käyttäytyy tai mitä muuta tapahtuu. Se on paljon syvemmällä. En oikeastaan pysty edes kuvittelemaan sellasta tilannetta, että vanhemmat ei, tapahtu mitä tapahtu, ei rakastas lastansa.”

Erityislapsen onnistumiset ja lapsen iloinen perusvire ja luonne antoivat vanhemmille ilon ja onnen tunteita. Moni vanhemmista pyrki hyväksymään lapsen sellaisena kuin hän on. Myös erityislapsen ikävien puolien ulosrajaamisella ja hyvien puolien korostamisella myönteiset tunteet lisääntyivät.

”Ja sitte taas kun N. on äärimmäisen ihana välillä, niin hän on myöskin litsevuotava siinä hellyydessä ja sen osottamisessa. Niin jotenkin mä koitan vaan blokata ne [aggressiot] pois. Et se ei oo niinku, et se ei oo henkilökohtasta ---”

Usea haastateltava kertoi, että heillä oli hyvän vanhemmuuden kokemuksia erityislasta kohtaan tämän väkivallasta huolimatta. Perheen muiden lasten kanssa saavutetut onnistumiset lisäsivät myönteisiä vanhemmuuden kokemuksia. Usea vanhempi pyrki järjestämään erityislapsiperheen rajoittavan elämän vuoksi lapsille korjaavia kokemuksia tekemällä lapsille virikkeitä ja hyvää elämän ongelmista huolimatta.

”Vaikka tilanne on raskas ja muuta, niin silti mä koitan tehdä asioita ja niitten raamien puitteissa, mitkä mulle on annettu, niin mä koitan lapsille tarjota mahdollisimman hyvän lapsuuden. Et vaikkei me päästä johonkin lähtemään tai muuta, niin mä koitan mielikuvituksella sitten käydä kotona, että mitä me täällä voidaan tehdä jotain semmosta, mistä me kaikki nautitais tai mikä olis hauskaa tai muuta.”

Vanhemmat kokivat myönteistä vanhemmuutta erityislusten sisarusten normaalista kehityksestä ja hyvinvoinnista. Myös sisaruksilta saatu hyvän vanhemmuuden palaute antoi vanhemmille myönteisiä ja riittävän hyvän vanhemmuuden kokemuksia. Osa vanhemmista oli saanut työpaikalla myönteisiä ja korjaavia kasvatuskokemuksia, jolloin he kokivat olevansa riittävän hyviä kasvattajia, vaikka vanhempi ei oman lapsen väkivaltaista toimintaa kykenisikään lopettamaan.

Myönteiset tunteet, myötätunto lasta kohtaan ja vanhemmuuden kokemukset suojaavat vanhempaa myös erityislapsen kohdistuvan kuritusväkivallan käytöltä. Vanhemmat eivät halua satuttaa omaa lastaan. Vanhemmat haluavat myös toimia hyvänä mallina sille, että väkivaltaa ei käytetä. Myös muiden lasten läsnäolo vahvistaa tätä. Vanhempi haluaa pysyä tilanteen yläpuolella, hallita tunteensa, pysyä rauhallisena ja säilyttää malttinsa. Myös itsensä ulkoistaminen tilanteesta auttaa. Vanhemman ymmärrys siitä, ettei lasta saa lyödä, ja väkivallan yleinen hyväksymättömyys, ovat myös kuritusta ehkäiseviä tekijöitä. Vanhempien vastenmielisyys ylipäättensä väkivaltaa kohtaan ja kyvyttömyys käyttää väkivaltaa toimivat myös suojaavina tekijöinä. Tieto siitä, että vastaväki-

vallankäytöllä on väkivaltaa pahentava vaikutus, ehkäisee myös kuritusväkivallan käyttöä. Myös lapsen väkivallan ymmärtäminen tahattomaksi vähentää halua käyttää lapsen kuritusta. Kuritusväkivallan välttäminen lisää myös hyvän vanhemmuuden kokemusta.

5.3.2 Asenteen muuttaminen

Vanhempia auttaa selviytymään oman asenteen muuttaminen. Positiivisten näkökulmien, ratkaisukeskeisten ratkaisujen etsintä, tilanteen hyväksyminen ja siihen sopeutuminen tuovat vanhemmille voimavaroja. Vanhemmat kertoivat useista eri asenteen muutoksista, jotka auttavat heitä selviytymään. Hetkessä eläminen ja keskittymällä elämään päivä kerrallaan ja kiitollisuus lyhyistäkin hyvistä hetkistä lisäsivät vanhempien jaksamista. Tulevaisuus haluttiin nähdä myös toiveikkaana. Omaa mieltä suojeltiin muun muassa peruspositiivisella asenteella ja positiivisten ja erilaisten näkökulmien etsimisellä. Kyse on positiivisesta uudelleenarvioinnista, jota voidaan pitää yhtenä tunneperäisenä selviytymiskeinona.

Positiivisten näkökulmien hakemista kuvaa myös se, että osa vanhemmista koki väkivallan jopa rakkauden ja luottamuksen osoitukseksi vanhempaa kohtaan. Näkökulman vaihtaminen erityislapsen väkivallasta satuttamisena rakkauden ja luottamuksen osoitukseksi auttoi vanhempia selviytymään.

”Tässä usein asettaa sen kysymyksen, miksi juuri omille vanhemmille lapsi käyttäytyy kaikista huonoimmin tai väkivaltaisoin. Ja se onhan sen takia, kun lapsi luottaa omiin vanhempiinsa kaikista eniten ja heille hän uskaltaa sitä tehdä. Ja vaikka se kuulostaa myöskin paradoksilta, että juuri tämä käytös omia vanhempia kohtaan niin kuin on luottamuksen osoitus ja rakkausosoitus omille vanhemmille... Ja se saa myös jaksamaan paremmin.”

Osaa vanhemmista auttaa selkeästi ratkaisukeskeisten ratkaisujen etsiminen ja löytäminen. Synkistä ajatuksista pyritään tietoisesti päästämään irti. Vanhemmat pyrkivät pitämään mielessä hyvät hetket. Tärkeää voimavarojen lisäämiseksi on stressaamisen vähentäminen ja odotusten muuttaminen. Tähän liittyy olennaisesti oman tilanteen tai lapsen toiminnan muihin vertailun lopettaminen. Haastatelluista muutama vanhempi pyrki

jopa välinpitämättömään asenteeseen muiden ihmisten näkemyksiä ja arvostelua kohtaan.

”Mutta sit on joku semmonen, kuitenkin se oma peruspositiivisuus tiiäkkö tulee sieltä, että hitto että kyllähän tästä niinku selvittää, että mitäköhän tein tossa äsken väärin, olisinko sitä voinu mieltii jollain tavalla, että teenkö ens kerralla jotain jollain muulla tavalla. Ja jotenkin oon hirveen sellanen ratkaisukeskeinen ja sit koitan kuitenkin niihin pulmiin mieltii sitä aina, että miten tästä päästään eteenpäin. Et ehkä semmonen tietty kyy-nisyys siitä niinku on seurannu ---.”

Rationaalinen ajattelu ja tosiasioiden ja tilanteen hyväksyminen olivat myös selkeitä vanhempien jaksamista tukevia asenteita. Vanhemman oma ymmärrys lapsen väkivaltaisen käytöksen syyille auttoi vanhempia. Moni vanhemmista pyrki selvittämään syytä väkivaltaiselle purkautumiselle, ja usein löysivät sen. Vanhemmat myös pyrkivät asettamaan lapsen näkökulmaan ja tunnetilaan ja ymmärtämään niitä. Osaa toisaalta auttoi myös tieto siitä, että väkivallan syytä ei ollut löytynyt, jolloin väkivallalle ei voi tehdä mitään. Useaa vanhempaa auttoi itse väkivaltilanteen yli tieto siitä, että tilanne on nopeasti ohi. Joidenkin vanhempien kohdalla auttoi myös tieto siitä, että lapsi on kohta muuttamassa pois kotoa, jolloin perheen elämä helpottuu.

”Ja mä pystyn sitten jonkun verran just vähän niinku neutralisoimaan ajatteleamalla sitä asiaa rationaalisesti, et N. ei ymmärrä sitä ja --- osa ihan just varmaan johtuu siitä tavallaan siitä aivopoikkeamista ja muusta sellasesta. Sille ei kukaan pysty, eikä se oo kenenkään vika.”

H: *”--- et mikä sua auttaa selviytyy sen tilanteen yli?”*

K: *”Ehkä just se, että mä tiedän, et se kestää kuitenkin vaan sen hetken. Ja sitten taas meillä on kuitenkin, vaikka tää arki on tämmöstä nyt varsinkin, kun sitä käy läpi, niin kuulostaa kamalalta niinku nää pelkät negatiiviset asiat. Mutta kun sen tietää, että hetki on kohta ohi, ja sitte ku N. on rauhallinen, ni sit se tosiaan, et se antaa voimia, et selvästi näkee, et häntä aina kaduttaa se ja että hän ei haluais. Ja sitte se tietää, et se hetki on ihan kohta siinä, kun sitten me halataan ja sovitaan ja ollaan rauhassa. Niin se. En mä osaa sitä muuten sanoo. Niin tavallaan siin on se tieto. Se toivo ja tieto just siitä, että tää on väliaikasta ja tää kestää nyt tämän hetken. Vaikka sen tietää, et se nyt seuraavana päivänä tai sitä seuraavana taas toistuu---.”*

Osaa vanhemmista auttoi lasten lapsuuden mieleen palauttaminen. Osaa taas syyllistymisen välttäminen. Vanhempien voimavarojen kannalta näyttää olevan tärkeää olla itselleen armollinen. Parhaansa yrittämisen tunnustaminen itselleen auttaa.

”Mutta mä jotenkin koitan päästä siitäkin [kyynisyydestä] yli ja koitan ajatella sitä, että tää on mun lasten lapsuutta nyt, mitä ne elää. Ja mun teot vaikuttaa siihen, minkälainen lapsuus niillä on ja minkälaisia kokemuksia ne saa kaikesta huolimatta. Ja tää on mun arkee ja välillä paskan hajusta ja hirveitä ja raskasta ja muuta, mut se on niitten lapsuutta. Niin siitä, se niinku on ehkä semmonen johtotähti siinä, että kaikki varmaan kärsii tilanteesta jollain tavalla, mutta kun tää tilanne nyt on tällanen, niin mitä mä voin tehdä, jotta tää vois olla kuitenkin niitten lapsuutta ja meidän elämää siedettävällä tavalla.”

Erityisesti lapsen muuttaessa laitokseen tai palvelutaloon erityislapsen vanhempien on tehdä suuri sopeutumistyö ja hyväksyttävä rajallisuutensa. Erityislapsen ja vielä väkivaltaisen erityislapsen hoito palkkatyön ohella on hyvin vaativaa. Erityislapsen väkivalta on helpommin jaksettavissa ammattimaisessa ympäristössä, kun työntekijät ovat lapsen kanssa vain rajatun työajan. Vanhempien kyvyt, aika ja jaksaminen kotona ovat ymmärrettävästi rajallisia.

5.3.3 Oma aika ja elämänhallinnan tunne

Vanhempien voimavaroja yleisesti lisää oman ajan viettäminen. Se auttaa, että vanhemmalla on muutakin elämää kuin erityislapsen vanhemmuus. Tällöin vanhemmat saavat muuta ajateltavaa ja tekemistä. He voivat harrastaa ja panostaa itseensä muun muassa liikkumalla. Moni totesi, että liikunta auttaa ahdistuksen purkamisessa. Myös käsitöiden tekeminen piristävät mieltä. Yllättävää kyllä, että osa näistä vanhemmista jaksaa tehdä myös vapaaehtoistyötä.

Vanhemmat huolehtivat myös juuri väkivallasta palautumisestaan ottamalla itselleen aikaa toipumiseen. Tämä tapahtuu itsensä rauhoittamisella ja rentouttamisella, hengitystekniikoilla, koiran ulkoiluttamisella, metsäkävelyillä ja muulla mielenrauhaa tuovalla tekemisellä. Nukkuminen ja uni ovat myös tärkeässä osassa palautumisessa. Itsestä huolehtiminen voi olla myös ulkonäön kohentamista, mikä piristää mieltä.

Isona haasteena erityislapsen vanhemmilla on oman ajan saaminen. Parisuhteessa elävät voivat saada helpommin omaa aikaa kuin yksinhuoltajat. Myös erityislapsen harrastukset ja yhteiskunnan tarjoamat kodinulkopuoliset hoitovaihtoehdot voivat antaa vanhemmille vähän omaa aikaa. Moni haaveilee jo vuosia aiemmin oman elämän alkami-

sesta lapsen muuttaessa kotoa palveluasumisen piiriin. Myös työn tekeminen on vanhempien arjessa sellaista aikaa, jonka vanhemmat näyttävät mieltävän omaksi ajaksi. Se mahdollistaa eron erityislapsesta ja väkivallasta ja kodista väkivallan näyttämönä. Työpaikasta voi tulla jopa vanhemman turvapaikka.

”Ja siis muistan kyllä, et ku joku työpaikan lääkäri joskus ehdotti jotain sairaslomaa tai jotain, ni mä sanoin että ei, et mun on pakko päästä sieltä kotoo pois, et mä en missään tapauksessa voi ruveta oleen siellä koko aikaa.”

”Työ on mulle ihan henkireikä. Se on, niinku mä tos sanoinkin, niin se on semmonen yks voimavara. Sitä kotiäitiyttäkin kokeilleena, silloin sairaan lapsen hoitamista, niin se ei sopinu mulle kyllä yhtään. Tietenkin se tehtiin, kun pakko oli. Mutta vankina omassa kodissa oleminen --- Ja nytkin kun ne sieltä sairaalasta ehdottivat, että kun mä oon näin väsyny ja tomonen itkune, niin että pitäiskö jäädä sairaslomalle töistä, niin se on mun mielestä äärimmäisen huono vaihtoehto. Sitten kaikki ajatukset vasta tuleekin päälle, jos niitä kotiin jää murehtimaan.”

Työ on suuri voimavara. Se antaa vanhemmalle muuta ajateltavaa. Työssä on ajatukset saatava itse työhön, joten se katkaisee murehtimisen ja vähentää siten vanhempien taipumusta murehtia.

Vanhempien kokema riittämättömyys kotielämässä erityislapsen kanssa syö helposti omia voimavaroja ja itsetuntoa. Kotielämä on kaaottista, eikä sitä pysty hallitsemaan. Työssä on mahdollisuus saada korjaavia kokemuksia, sillä työelämän ongelmat ovat ratkaistavissa ja hallittavissa. Omassa työssä on monelle myös mahdollisuus kokea onnistumisia, kun kotona ne jäävät usein vähiin. Työstä voi tulla henkireikä.

”Ja sit tosiaan se varmaan, mä aina sanon, että töissä mä voin ajatella samanlaisia, niinku tavallisia asioita, ja siellä mulla on sellasia ongelmia, mihin mulla on koulutus ja mahdollisuudet ratkasta. Ni myös sekin tavallaan, että sitä kautta mulle on tullu sellasta elämänhallinnan tilannetta. Et tavallaan kaikki se mun arki ei oo kuitenkaan ollu kaaottista.”

Työpaikka antaa vanhemmille onnistumisen kokemuksia ja hallinnan tunnetta elämään. Työpaikalla on myös yhteisö, jolla on tärkeä merkitys vanhempien jaksamisessa. Työpaikan normaalit sosiaaliset kontaktit tekevät vanhemmille hyvää. Työpaikalla vanhempi saa olla tavallinen, normaali. Vanhempi saa kokemuksen siitä, että hän voi viettää tavallista elämää. Työ ja työpaikka auttavat pitämään kiinni normaaleista asioista. Väyrysen (2007) mukaan stereotyyppien leimaavalla vaikutuksella on vaikutus häpeän kokemukseen: ”Häpeän siirtyminen osaksi identiteettiä voi merkitä irrallisuutta sellaisista

ympäristöstä, jotka edustavat ”normaaliutta” ja ylläpitävät ”normaalaa arkea”. Häpeä uhkaa myös ihmisen myönteistä kokemusta itsestään, se privatisoi ja lisää taipumusta masentua.” Harva haluaa tulla nähdyksi alistettuna tai sääliävinä, ja itsen sijoittaminen tällaisten määreiden ulkopuolelle eheyttää minäkuvaa ja lisää ihmisen itsekunnioitusta. Vaikka uhriutumisessa ei pitäisi olla häpeämistä tai salattavaa, koska uhri ei syyllisty alistamiseen ja hyväksikäyttöön, silti useimmille sääliävyiden ja alistetuksi joutumisen näkeminen ja hyväksyminen itsessä on Väyrysen mielestä usein ylitsepääsemätöntä. (Väyrynen 2007, 122–123; 135.)

Erityislasten vanhemmat poikkeavat normaalista vanhemmasta ensinnäkin erityislapsensa vuoksi. Toisekseen he poikkeavat vielä erityislasten vanhemmista väkivaltaisesti käyttäytyvän erityislapsensa vuoksi. He ovat marginaalin marginaalissa. Nämä vanhemmat eivät varmastikaan toivo, että heidät nähtäisiin sääliävinä ja elämänsä hallitsemattomina henkilöinä. Työ antaa heille tämän normaalina olon kokemuksen ja he haluavat pitää siitä kiinni. Useimmat vanhemmista olivat myös jättäneet kertomatta työpaikalla väkivallasta, millä he varmistavat normaalista kiinni pitämisen ainakin jollakin osa-alueella elämässään. Vanhempien jaksamisen ja väkivallasta selviytymisen kannalta tärkeässä osassa ovatkin työelämän joustot, jotta erityislasten vanhemmille työssäkäynti ja sitä kautta myös voimavarojen saanti olisi mahdollista.

5.3.4 Läheisverkoston tuki

Ihmisen sosiaalinen verkosto tarkoittaa yleensä kaikki niitä vuorovaikutussuhteita, joiden avulla ihminen ylläpitää sosiaalista identiteettiään (Ojuri 2006, 93). Erityislasten vanhempien läheisverkostolla on suuri merkitys selviytymisessä. Aineiston perusteella läheisverkosto jakaantui kolmeen ryhmään: perheen, suvun ja ystävien tukeen, vertais-tukeen ja lasta hoitavien tahojen tukeen.

Perheen, suvun ja ystävien tuki

Erityislapsen vanhempien lähipiiriin kuuluivat yleensä puoliso, perhe, sukulaiset ja ystävät. Erityislasten vanhemmat kokivat tärkeänä puolisolta saadun tuen. Puolisolta saatu

tuki oli vastuun ja lasten hoidosta ja hyvinvoinnista taakan ja ongelmien jakamista. Toisen vanhemman väsyessä, toinen vanhempi ottaa enemmän vastuuta. Vanhempi koki, ettei ollut yksin. Puoliso oli myös tärkeä keskustelukumppani, joka tiesi, mistä toinen vanhempi puhuu. Puoliso oli siten myös vertainen, jonka kanssa voi jakaa kokemuksen väkivallasta, jos lapsi on molempia kohtaan väkivaltainen. Puolison ymmärrys koettiin hyvin tärkeäksi, ja moni kertoi vaikeuksien lähentäneen heitä puolisoina ja vanhempina. Yhteistä tahtotilaa ja huumoria korostettiin tukevana asiana. Puolison kanssa oli tärkeää myös yhteinen kaksin vietetty parisuhdeaika.

”Meiän keskinäinen aika on tosi kortilla ja se sitten varmaan näkyy kanssa. Toisaalta meillä on semmonen jotenkin tahtotila, että se on vaan hitsannu meitä enemmän vielä yhteen ja se, että me selvittää tästä ja kun me selvittää tästä, niin hetken päästä on jo helpompaa. Meillä on niinku se, ei ajatella ehkä huomista, ei ehkä niinku kahen vuoden päästä, mut niinku kymmenen vuoden päästä, niin oisko meillä sitte jo semmost arkee, että me voitais esimerkiks lähteä johonkin ihan keskenämme.”

”Ehkä parisuhde omalta osaltaan [on suojannut], se, että meillä on tosi paljon puolison kanssa mustaa huumoria, siis oikein semmosta raakaa mustaa huumoria kanssa. Mikä toisaalta ehkä ulkopuolisesta, mitä ollaan, joskus anoppi on esimerkiks sanonu, et miten te voitte puhua toisillenne tolla tavalla, jos kiittaillaan jostain tai muuta, mutta se on semmonen tosi iso voimavara kuitenkin kanssa se toinen ihminen, joka tietää tasan tarkkaan, mitä koet ja on nähny sitä samaa arkee ja elää sitä sama arkee ja sil on semmonen samanlainen vinoutunut huumorintaju. Ja sille pystyy se huumorin keinoin ehkä purkautuu. Se on yks iso.”

Isovanhemmilta saatu apu ja elämänohjeet nousivat myös tärkeiksi voimavaroiksi. Osa sai käytännön apua arjessa, mutta osa oli yrittänyt saada isovanhemmilta apua ja tukea sitä saamatta, jolloin isovanhempien tuki oli jäänyt puuttumaan kokonaan. Osa isovanhemmista ei voinut hoitaa erityislasta tämän vaativan hoitoisuuden ja isovanhemman heikon terveydentilan vuoksi. Usean erityislapsen isovanhemmat kuitenkin hoitivat edes terveitä sisaruksia. Isovanhemmat toimivat myös keskustelutukena.

”Että esimerkiks mun äiti, joka on nähny meiän elämää aika läheltä, niin hän on toisaalta hirveen surullinen tilanteesta, mutta hän koittaa auttaa meitä siinä tilanteessa niin paljon ku pystyy. Että kun tietää, että meillä on se arki raskasta, niin hän on paljo ottanu sitten vanhempia sisaruksia vuorotellen sinne käymään, niinku lomalle tai viikonlopuks. Jollon se on ollu meillä helpompaa täällä ja sitten tää yksittäinen lapsi, joka on päässy sinne, niin hän on saanu sitten aina vähän jotain erityistä.”

Usealle erityislapsen vanhemmalle oli myös tärkeää tavata ystäviä ja muita aikuisia ilman erityislasta, etenkin jos perheenä liikkuminen ei erityislapsen vuoksi onnistunut. Ystävien tuki nähtiin tärkeäksi.

Vertaistuki

Vertaistuki on tärkeä epävirallinen sosiaalisen tuen muoto. Vertaisryhmien toiminnassa korostuvat yksilöiden jakamat kokemukset ja suhteissa syntyvät tieto sekä oppiminen omista väkivaltakokemuksista. Ryhmässä peilaamalla itseään toisiin asiat normalisoituvat ja vaikeat tunteet saadaan sanoitetuiksi. Ryhmässä toimiminen tuo yleensä turvallisuutta ja tukee toimijuuteen väkivaltaisissa suhteissa. Vertaistuki on arkea kannatteleva voimavara. (Laitinen & Nikupeteri 2016, 427; Ojuri 2006, 37.)

Vertaistukea on saatavilla erityislapsen vanhemmille useissa sairaus- ja potilasjärjestöissä. Haastatteluissa vanhemmat toivat esille useita vertaistuen muotoja, kuten sosiaalisessa mediassa olevat vertaistukiryhmät ja fyysisesti tapaavat ryhmät. Osa oli saanut vertaistukea sopeutumisvalmennuskursseilla.

Vertaistukea koskeva puhe koski pääosin erityislapsen vanhemmuutta. Harva vanhempi oli saanut täsmävertaistukea juuri väkivalta-asian käsittelyyn. Haastateltavat saivat kuitenkin muiden erityislapsen vanhempien antamasta vertaistuesta henkistä tukea ja sosiaalisia kontakteja. He kokivat, että voivat ylipäättänsä jakaa samanlaisen erityislapsiperheitilanteen muiden vertaisten kanssa. Ennen kaikkea vanhemmat kokevat vertaistuen avulla, että he eivät jää yksin. Vertaiset toimivat kuuntelijoina ja heillä oli kykyä ymmärtää vanhemman ajatuksia, tilannetta ja tunteita. Vertaiset tietävät mistä toinen vanhempi puhuu, mutta ongelmat voivat olla myös erilaisia. Vanhemmat kokivat, että vertaisille oli helpompi puhua avoimesti kuin ammattilaisten kanssa. Vertaiset ovat suhteessa samalla tasolla eivätkä tuomitse tai syyllistä. Osa vanhemmista toi esille, että vertaisten kanssa he eivät koe erityislapsesta häpeää. Jotkut vanhemmat toivat esille, että vertaistuella on ollut hyvä vaikutus omaan itsetuntoon.

”Et aino, missä mä oon saanu tosi paljon vertaistukea, ku on niin on T:ssa toimii semmonen --- yhdistys, ja niillä on kerran kuukaudessa sellanen vertaistukitapaaminen ---. Niin se on semmonen, oikeesti tosi voimaannuttava paikka, että siellä kaikki puhuu asioista oikeilla nimillä ja kukaan ei tuomitse toista. Tai kyseenalaista toista. Ja siellä saa antaa tul-

la. Ja sitä kautta ollaan tutustuttu sitten, meil on semmonen pieni ryhmä, jossa, mitähän meitä on, viis äitiä, joittenka lapset kaikki on tai on ollu yliopistollisessa sairaalassa kirjoilla siellä neuropsykan puolella, eli kaikilla on aika isoja haasteita. Ja se arki voi olla aikamoista ja sillä on yleensä, onko neljän äidin lapsella on tällasta aggressiivisuutta käytöstä tai itsetuhosta käytöstä tai mase, kuitenkin semmosia aika rankkoja aiheita. Niin me ollaan sit myöski yhteydessä sen ryhmän ulkopuolella. Niin se on semmonen ihan kullan arvonen, että siitä, et en ole yksin, muutkin ihmiset joutuu toimiin näitten asioitten parissa arkena ja ei ehkä sitä kautta on niinku tullu just semmonen, että en ole huono ja emme ole huonoja, et tää nyt on vaan tällasta.”

Huomionarvoista on se, että vanhemmat kokivat, että erityislapsen fyysiseen väkivaltaisuuteen he olivat saaneet apua vain vertaisryhmältä eikä ammatillisilta toimijoilta. On iso puute, että väkivallan käsittely jää vain vertaistuesssa käsiteltäväksi, ja vielä sellaisen vertaistuen, joka ei paneudu juuri väkivaltaan, tai sitten väkivaltaa ei käsitellä lainkaan.

”Musta tuntuu, että vertaistuesta mä oon saanu paljon enempi tukee kun niiltä niin sanotuilt joltain psykologeilta tai muilta semmosilta. Ne on mun mielestä ollu paljon enempi pihalla siitä.”

Lasta hoitavien tahojen tuki

Erityislasta hoitavien tahojen tuki koostuu keskustelutuesta, tunnustuksesta lapsen hyvässä hoidossa ja kannustamisesta sekä vanhempien osaamisen ja asiantuntijuuden tunnustamisesta. Vanhemmat toivat esille, kuinka he pitävät lähes päivittäin yhteyttä ja keskustelevat opettajan, henkilökohtaisen avustajan tai asumisyksilön henkilökunnan kanssa. Vanhemmat vaikuttivat arvostavansa yhteistyön tekemistä myös muun hoitavan tahon ammattilaisten kanssa. Näin vanhemmat kokivat, etteivät jää erityislapsen ongelmien kanssa yksin. He saavat henkistä tukea ja kannustusta näiltä tahoilta.

”Mä oon saanu niiltä ammattilaisilta, jotka on meiän tässä niinku piirissä tai sillä tavalla, jotka on jollain tavalla osallisena tässä meiän arjessa joko hoidon tai jonkun tutkimusten kautta tai koulun kautta niin mä oon saanu sieltä tosi paljon positiivista palautetta, että vaikka tilanne on raskas ja muuta, niin silti mä koitan tehdä asioita ja niitten raamien puitteissa, mitkä mulle on annettu, niin mä koitan lapsille tarjota mahdollisimman hyvän lapsuuden.”

Moni vanhemmista toi esille, kuinka muut lasta hoitavat tahot olivat tunnustaneet vanhempien oman lapsen asiantuntijuuden. Osa vanhemmista oli saanut palautetta, kuinka

osaavia he ovat. Vanhemmille oli myös tärkeää, että tämä näkyi käytännössä ja että hoitavat tahot uskoivat vanhemman puhetta.

”Se on onneks ollu silleen, että mua on pidetty enemmänkin asiantuntijana. Se on positiivista palautetta aina. Sekin on auttanu jaksamiseen.”

”Koska se oireilu, tiiäkkö se on joka puolella, siis sillä tavalla, että se ei oo sellasta, että esimerkiksi lapsi purkais pahan olonsa kotona, kun hän kuormittuu jossain muualla. Että joku osa-alue elämästä olis sellasta, että koulussa menis kaikki hyvin, missään ei näkyis mitään ongelmaa, ja sitten mä tuottaisin sitä tietoo koululle, että kauheet ongelmat ja hirveetä ja muuta. Vaan että kun kaikki on joutunu jotenkin kohtaa sitä ja riippumatta siitä, että kuinka hyvä tai koulutettu sä oot tai kuinka hyvin sä pystyt, niin kaikille on käyny sitä. Että siel on nyrkit heilunu ja samalla tavalla osastolla, vaikka siel on tämmösiä herra ties kuinka monta vuotta siellä hommissa olleita, niin N. on päässy yllättää niitäkin. Tiiäkkö niin siin on jotenkin ehkä mulla kotikenttäetu, että se lapsi on sellanen joka puolella. Niin jos ne kyseenalaistais mua, niin mä voisin ehkä kyseenalaistaa niitä. Tiiäkkö sillä tavalla, että jos en mä osaa ohjata kotona, niin miksi se sitten ei, se on jotenkin, ehkä se on niin, ehkä sitä oireilua on niin paljon ja se on jotenkin niin selkeetä tai siis sillä tavalla ja me kuitenkin toimitaan tosi hyvin yhteistyössä joka tahon kanssa, ollaan hirveen rehellisiä joka suuntaan ja ollaan hyvässä yhteistyössä, niin sillen en oo kokenu tällasta, että mun tapoja kyseenalaistettaisiin.”

Vanhemmat kokivat hyväksi, että ammattilaisilla on samat ongelmat lapsen väkivaltaisuuden kanssa kuin vanhemmilla, ja että ammattilaiset tunnustavat tämän. Se antaa tunteen, että vanhemmat tekevät parhaansa, eikä heidän osaamistaan kyseenalaisteta.

5.4 Yhteiskunnan tukipalvelut

5.4.1 Saadut tukipalvelut

Saadut tukipalvelut luokittuivat yksilöllisiin ja koko perheen tukipalveluihin. Vanhempien haastatteluissaan tuomat yksilölliset tukipalvelut sisälsivät paljon sellaisia tukimuotoja, jotka olisivat todennäköisesti tulleet myönnetyksi jo osittain erityislapsen vaikeavammaisuuden ja pitkäaikaissairauksien johdosta. Kun lapsi oli vielä väkivaltainen, oli palveluja tehostettu.

Terveydenhuollon puolelta saatuja osin julkisen terveydenhuollon ja osin Kelan kustantamia yksilöllisiä tukipalveluja olivat erilaiset tutkimukset, joissa selvitettiin lapsen väkivaltaa ja sen syitä. Näitä olivat muun muassa erilaiset lääkärikäynnit, lastenpsykiatriin vastaanotot, lähete yliopistolliseen sairaalaan lastenpsykiatriselle tai lastenneurologiselle osastolle, lastenpsykiatrinen osastojakso ja toimintaterapia-arvio sekä psykologin ja neuropsykologin tutkimukset. Vanhemmat mainitsivat myös hoitoa ja kuntouttavia tukipalveluja, kuten lastenneurologinen tai lastenpsykiatrinen hoito ja hoitojaksot, neuropsykiatrinen valmennus, toimintaterapia, musiikkiterapia, fysioterapia, puheterapia, psykologikäynnit ja nuorisopsykiatrian palvelut. Osassa tukimuotoja oli ohjausta, esimerkiksi stressin alentamiseksi, ja koti-, päivähoito- ja koulukäyntejä. Koulusta saatuja tukipalveluja olivat muun muassa kouluavustaja, luokan kertaaminen, erityisopetukseen siirto, yksilöllistetty opetus, pienluokkapaikka, erityiskoulupaikka ja koulukuraattorin tapaamiset.

Sosiaalihuollon yksilöllisiä tukipalveluja olivat muun muassa perheneuvolasta ja vammaispalveluista tai kehitysvammaisten erityishuoltona saatavat palvelut, kuten kommunikaation apuvälineet, henkilökohtainen avustaja, kehitysvammaisten asumisyksikköpaikka, omaishoidon tuki ja niihin liittyvät vapaat, tilapäishoito, sijaishoito, ryhmälomitus, palveluasuminen ja ryhmäkotipaikka. Monella oli myös lastensuojelun tai sosiaalihuollon asiakkuus ja tukimuotoina Ice Hearts -toiminta ja ammatillinen tukihenkilö. Koska käytösohjauksen on oltava johdonmukaista, on käytöshäiriöisen lapsen ympärillä olevien aikuisten keskinäinen yhteistyö tärkeää. Nämä lapset tarvitsevat myös usein lastensuojelun tukitoimia, kuten tukihenkilöä. (Puustjärvi & Repokari 2017, 1367.)

Aineiston mukaan jotkut tukimuodot oli saatu suoraan väkivaltaisuuteen, mutta ne olivat vähäisiä. Osa lapsista ei ollut kyennyt käymään väkivaltaisuuden takia lainkaan tavallista koulua. Näille lapsille oli järjestetty sairaalakoulu. Käytöshäiriöiden hoitomuotoina tarjotaan yleisesti aggressiivisista riippumatta erilaisia perhekeskeisiä, yksilöllisiä tai ryhmämuotoisia sosiaalisten taitojen ja tunteiden säätelyn harjoittelun menetelmiä taikka kiintymyssuhdepohjaisia menetelmiä. Jotta hoito onnistuisi, on kuitenkin ymmärrettävä, mikä saa lapsen käyttäytymään aggressiivisesti. Vanhemmuustaitoihin kohdennettuja perheinterventioita, kuten Ihmeelliset vuodet ja Voimaperheet, on pidetty tehokkaina käytöshäiriöiden ennalta ehkäisyn kannalta. Vanhemmat ohjataan pitämään selviä sääntöjä ja huomioimaan toivottua käyttäytymistä, mikä hyödyttää erityisesti käy-

töshäiriöisiä lapsia. Näissä vanhempi opetetaan ohjaamaan lasta siten, että lasta palkitaan onnistumisista ja tuetaan käyttämään voimavarojaan ja vahvuuksiaan sekä harjoitellaan tarvittavia uusia taitoja ja toimintamalleja. Näin ei-toivottu käyttäytyminen vähenee. Jos taas väkivaltaista käytöstä aletaan pitää lapsen ominaisena, pysyvänä toimintatapana, voi oma asenne pitää yllä käytösoireita ja estää lapsen auttamista. (Puustjärvi & Repokari 2017, 1366; 1369.) Aineistosta kävi ilmi, että erityislapsille ja vanhemmille oli opetettu muun muassa tunnemittarin käyttöä ja toimintaterapiaa oli saatu tunteiden käsittelynohjaukseen, mutta varsinaisia perheinterventioita väkivaltaisuuden ei ollut saatu.

Yllättävää oli, että kukaan vastaajista ei kertonut lapsensa saaneen psykoterapiaa, vaikka siitä voi hyötyä moni väkivaltaisesti käyttäytyvä henkilö. Psykoterapialla voidaan saada myös lasten kohdalla psyykkistä rakentumista ja kehitystä, jotta lapsen itsekokeumus sekä yksin ollessa että toisen ihmisen kanssa muuttuu riittävän turvalliseksi sekä itseä ja toista arvostavaksi (Brummer 2005, 206). Tällöin myös lapsen väkivaltaa olisi voitu saada vähennetyksi tai jopa lopetetuksi. Aineistossa vain yhdelle erityislapselle oli annettu ART-terapiaa (Aggression Replacement Training), joka on ryhmämuotoinen kognitiivinen käyttäytymisterapian sovellus (Puustjärvi & Repokari 2017, 1367).

Lähes kaikki haastatellut vanhemmat totesivat tärkeimmäksi palveluksi lapselle järjestetyn tilapäishoidon. Vanhempien vapaan pitämisen mahdollistavat tukipalvelut olivat tilapäishoito, sijaishoito, omaishoidon tuki ja siihen liittyvä hoidettavan hoidon järjestäminen, omaishoidon lisävirkistysvapaiden järjestäminen ja palveluasuminen. Erityislapselle saatava konkreettinen hoitoapu, jonka aikana vanhemmat saavat levätä ja elää tavallista elämää sekä kerätä voimavaroja raskasta hoitotyötä varten, oli selkeästi vanhempien mielestä tärkein tekijä väkivallasta selviytymisessä.

”Sitten tietysti, sitten tilapäishoidon merkitys kaikelle jaksamiselle on tosi iso. En mä tiedä enää, missä me oltaisi, jos ei sitä olisi.”

”Että tavallaan se konkreettinen apu oli se, mitä tarvittiin ja se vapaa, että ei sinänsä semmoinen, kun kyseessä on sellainen asia [erityislapsen väkivaltaisuus], joka ei keskustelemalla muutu, vaan sitä vaan täytyy sietää ja jaksaa. Ja se, mistä on apua on se, että saa välillä vähän huilitaukoa siitä vaativuudesta, niin kyl kaikista suurin apu ihan ehdottomasti on ollut se tilapäishoito.”

Vanhemmat toivat esille myös koko perheen tukipalveluja. Näitä olivat muun muassa perheneuvolan koko perheelle suunnatut palvelut, perheterapia, Theraplay-jakso lastenpsykiatrisella, Toimiva Perhe -koulutus, perhetyö, kotipalvelu, perheohjaus, toimintaterapeutin ohjaus kiinnipitotekniikkaan ja perheen oma tukihenkilö.

Jotkut tukipalveluista olivat yhteiskunnan rahallisia etuuksia. Moni vanhemmista oli tyytyväinen näistä etuuksista, kuten vammaistuesta ja omaishoidon tuesta, sillä vanhemmat eivät useinkaan pystyneet täysipäiväiseen työskentelyyn ja etuudet tukivat vanhempien perheitä taloudellisesti. Useamman vanhemman mukaan etuuksien maksamisella yhteiskunta myös tunnustaa vanhemman aseman ja erityislapsen hoitotyön vaativuuden.

Vaikka suurin osa vanhemmista toi esille, että erityislapsen väkivaltaisuudesta ei voi puhua ja siihen ei ole tilaisuuksia, oli keskusteluapua kuitenkin myös tarjottu joillekin vanhemmista. Muutama vanhempi kertoi saaneensa kehitysvammahuollosta neuvoja ja kiertävän erityislastentarhanopettajan neuvontaa väkivallan hallintaan. Useimmiten vanhemmat mainitsivatkin keskusteluavun mahdollisuudeksi soittaa jollekin ammattilaiselle, kuten vammaispalvelun tai kehitysvammahuollon ohjaajalle, jolloin kyse on todennäköisesti enemmän ohjauksesta ja neuvonnasta. Kuitenkaan pelkkä tukipalvelujen yhteystietojen antaminen ei riitä, vaan tarvitaan kädestä pitäen olevaa ohjausta ja tukipalveluihin pääsemisen varmistamista (Kaittila 2017, 94–95).

Itse väkivallan aiheuttamien tunteiden ja mahdollisten traumojen käsittelyyn oli harva saanut mahdollisuutta. Muutamalle perheelle oli tarjottu perheterapiaa koko perheenä.

”Ja kyllä sitä [keskusteluapua] on tarjottu noissa eri instansseissa. Ja nyt täällä me itse asiassa alotetaan sitä perheterapiaa nyt. --- Ne haluaa hoitaa meitä sitten koko perhe, koko perheenä sitten.”

Useat vanhemmat olivat myös oma-aloitteisesti itse hakeneet erityislapsen sisarukselle keskusteluapua tai vertaistukea. Vanhemmat olivat huolissaan sisarusten mahdollisesta traumatisoitumisesta tai sijaistraumatisoitumisesta näiden päivittäinkin todistamistamien väkivaltatilanteiden vuoksi. Tämä ei ole turha huoli, sillä kotiväkivallan todistaminen voi aiheuttaa samanlaisia tunne-elämän ja käyttäytymisen häiriöitä kuin itse väkivallan kokeminen (Haapasalo 2005, 4612). Sosiaalityön näkökulmasta tuleekin ottaa huomioon, että myös terveet sisarukset voivat sijaistraumatisoitua.

Varsinainen ammatilaiselta saatu psykososiaalinen keskustelutuki vanhemmalle näytti keskittyvän pääosin vanhemman omassa (työ)terveydenhuollossa tai esimerkiksi kirkon diakonin luona saatuun apuun. Vanhemman omalla (työ)terveydenhuollolla on siis iso merkitys vanhemman psyykkisessä tukemisessa. Näillä tahoilla ei ole kuitenkaan erityisosaamista erityislapsen väkivaltaisuudesta ja väkivallan uhrina olemisesta. Ei ole ihme, että vanhemmat eivät halua jakaa kokemuksiaan näille tahoille. Kun on tutustunut vanhempien kokemuksiin ja niihin saatuihin tukipalveluihin, ei ole yllättävää, että osalla vanhemmista oli käytössään mielialalääkitys ja että osa voi psyykkisesti huonosti ja osa oli tarvinnut omaa psykiatrista hoitoa, jopa osastolla.

5.4.2 Kokemukset tukipalveluista

Nyqvistin (2001, 12–13) mukaan perhe- ja lähisuhdeväkivalta on interventio- ja auttamiskäytäntöjen näkökulmasta vaikeasti kohdattava sosiaalinen ongelma väkivallan sukupuolistuneisuuden ja perheen yksityisyyden suojan vuoksi. Nämä tekijät voivat vaikeuttaa tukipalvelujen tarjoamista ja saamista. Vanhempien kokemukset tukipalveluista jakautuivat kielteisiin ja myönteisiin kokemuksiin. Valitettavasti vanhemmilla oli huomattavasti vähemmän myönteisiä kokemuksia kuin kielteisiä.

Kielteiset kokemukset

Tukipalveluita haettaessa kielteisiä kokemuksia oli syntynyt monella eri tapaa. Ensimmäkin kielteiset kokemukset liittyivät palvelujen saamiseen. Vanhemmat kokivat, että saatu tuki oli vähäistä, eikä ennaltaehkäiseviä palveluja ole ollut. Palveluissa ei myöskään puututtu erityislapsen väkivaltaan. Vanhemmat kuvasivat, kuinka ammatillaiset eivät tee aloitteita väkivaltainterventioihin, vaikka he kohtaisivat väkivaltaa työssään.

” --- eikä millään tällä tavalla, mutta niinku että ei siihen puutu mikään taho sillä tavalla, niinku nostas sitä just esimerkiks lastensuojelun kautta esiin sitten, että se on jotenkin...”

Ronkaisen (2017, 22–23) mielestä väkivalta ei ole tabu eikä se ole piilossa, vaan se on osa yhteiskunnan dynamiikkaa. Väkivaltaa kohdataan jatkuvasti, mutta näkyväksi nou-

see vain poikkeuksellinen ja äärimmäinen väkivalta. Arjen väkivalta muuttuukin sosiaalisesti ongelmaksi vasta siinä vaiheessa, jossa sosiaalista järjestystä kyseenalaistetaan ja se uhkaa niin sanottuja kunnan kansalaisia. Tällöin yhteiskunta pyrkii hallitsemaan ja kontrolloimaan väkivaltaa (Honkatukia 2017, 331). Erityislasten vanhempiinsa kohdistama väkivalta tapahtuu pääosin näkymättömänä kodin tai palvelutalojen seinien sisäpuolella, eikä suuri yleisö ole siitä tietoinen. Nähtävästi sen vuoksi ei väkivaltaan näytettä puuttuvan.

Tukipalvelujen saamisen ongelma tuli esille myös siinä, että vanhemmat eivät olleet saaneet neuvontaa väkivallan hallinnasta ja väkivallan loppumiseksi pysyvistä keinoista. Tämä ilmeni myös väkivaltaan saatavan konkreettisen avun saannin puutteena. Esimerkiksi väkivallan hallitsemiseksi käytettävästä kiinnipidosta oli vain harva vanhempi saanut konkreettisen ohjauksen.

Monet vanhemmat kuvasivat tukipalveluiden hakemista taistelemisena. He kokivat, ettei heidän näkemystään avun tarpeista uskottu. Hylätyistä palvelupäätöksistä joutui valittamaan, ja palveluja joutui hakemaan uudelleen. Usealla oli kokemus byrokraattisuudesta ja eräänlaisesta väliinputoajuudesta, esimerkiksi vammaispalvelujen saamisen esteeksi oli ilmoitettu väkivaltaan tarvittava ohjaus ja valvonta. Jonkun palvelun saannin edellytykseksi oli vaadittu kehitysvammadiagnoosia. Osa vanhemmista oli kiertänyt pitkin palvelujärjestelmää ja pyytännyt apua myös lastensuojelusta tuloksetta.

”Mä itsekin olen pidemmän aikaa sairaslomalla ollut sairaslomalla, kun mä oon uupunut ja masentunut, kun mä en enää jaksanut tätä tilannetta, mutta vasta silloin mä sain apua. --- vasta silloin aloin saada tilapäisjaksoja, ja kun lapsesta tehtiin lastensuojeluilmoitus. Vasta silloin tulee apua.”

Muutamien vanhempien kohdalla lastensuojeluilmoitusten ja lastensuojelun asiakkuudella ei ollut kuitenkaan ollut vaikutusta tukipalvelujen saamisessa. Vanhemmat kokevat epäoikeudenmukaiseksi, että palveluissa heitä kohdellaan eri tavalla riippuen erityislapsen diagnoosista, eikä väkivaltaisuutta ole huomioitu riittäväällä tavalla.

Jotkut palvelut oli myönnetty, mutta ne olivat määrätty maksullisiksi, jolloin palvelua ei käytännössä ole mahdollista käyttää perheen taloudellisten ongelmien vuoksi. Joidenkin vanhempien kohdalla perheen äidinkieli oli esteenä palveluiden saannissa. Muutama vanhempi kertoi, että he saavat erilaista kohtelua oman ammatin vuoksi. Heidät otetaan

enemmän tosissaan ja heidän näkemyksiään kuunnellaan ja niiden mukaisesti toimitaan. Nähtävästi maallikkovanhempi ei pysty olemaan yhtä vakuuttava tai käyttämään ammattilaisten ilmaisuja tullakseen ymmärretyksi. Osa vanhemmista oli myös käyttänyt yksityisiä ammattihenkilöitä, joita konsultoivat kunnallisten palvelujen sijaan tai niissä tehtävän vakuuttelun vuoksi.

”Mä ehkä saan semmosta parempaa kohtelua siellä näin ammattilaisena. Tuntuu, että aina kun mä sanon jotain, niin se on aina järjestynyt kyllä. Ja nyt tääkin, et heti saatiin, kun mä puhuin tästä, että tää toimintaterapia mun mielestä on nyt tullu tiensä päähän, ni saman tien saatiin lähete tonne sairaalajaksolle.”

Omat haasteensa on ylipäättänsä hakeutumisessa tukipalveluihin. Muutama vanhempi totesi, että he olivat hakeutuneet liian myöhään etsimään apua väkivaltaan. Osalla heistä tämä oli tapahtunut vasta omien terveysongelmien ilmaannuttua. Myös alalla työskentelevälle voi olla korkeampi kynnyks, kuin tavallisella vanhemmalla, hakea apua. Oman ammatin vuoksi tällaisella vanhemmalla ei ole yksityisyyttä, kun työkaverit tai yhteistyötahot tulisivat lapsen hoitotahoksi. Myös erityislapsen kieltäytyminen tukipalveluista on mahdollista. Vanhemmat kokevat tämän ongelmaksi, että nuori voi itse kieltäytyä hoidosta, vaikka on kyvytön näkemään omaa avun tarvettaan.

Toiseksi kielteiset kokemukset liittyivät vanhempien haastatteluissa palvelujen sopimattomuuteen. Palvelun sopimattomuus tulee esille palvelun ja tarpeiden kohtaamattomuutena. tukipalvelujen sopimattomuus voi olla sisällöllistä. Vanhemmat toivat useasti esille konkreettisen avun saannin ongelman. Vanhemmat haluavat konkretiaa. Palvelu voi olla sopimaton, koska tuen tarve on koko perheellä yksilökeskeisen hoidon tarpeen sijasta, tai toiste päin. Esimerkiksi vanhemmalle annetaan keskusteluapua vain perhetaapaamisina, jolloin vanhempi ei voi ottaa lapsen kuullen kaikkia mieltään painavia asioita esille. Joillekin sopimattomuus johtuu siitä, että tukipalvelusta oli tullut epämiellyttävä kokemus ja lopulta se vain pahensi ongelmia. Palvelu voi olla sopimaton myös ajallisesti. Jos perheelle tarjotaan vain virka-aikaista palvelua, harva työelämässä oleva pystyy ottamaan sellaista vastaan. Sopimaton palvelu koetaan hyödyttömäksi, ajanhukaksi ja rasitukseksi.

”Se, että ongelmat niinku tiedostetaan ja ne kirjoitetaan lausuntoihin ja saadaan joku julkinen hyväksyntä, että teillä on tosi raskasta. Mut sitten, kun kaikissa neuvotteluissa aina kysytään, että miten teitä vois auttaa tai mikä teiän jaksamista auttais, ja sit se jää siihen puheen asteelle. Et sit ku

sanotaan just, että kunnalla tai kaupungilla, et otetaan yhteyttä ja muuta, niin sitten se tieto, mitä sieltä tuotetaan, on että ei niillä oo sellasia palveluita, mitä ehkä me tarvittais. Että heil on niinku jotkut tämmöset perhe niinku työntekijät ja muuta ja niitten työaika loppuu suurin piirtein viideltä ja silloin me palataan töistä tai mistä palataankin kotiin ja niinku ehkä se ilta tai se aamu on niinku meillä semmosta tosi haastavaa tai viikonloppu. Niin silloin niitten ne palvelut, niin ei niillä oo mitään semmosta, mikä auttas siinä meiän tilanteessa.”

Palvelun sopimattomuus voi johtua myös siitä, että erityislapsiperhe ei sovi palvelujärjestelmän valmiiseen kohderyhmään. Erityislapsiperheet törmäsivät myös lapsen hoito- ja kuntoutustahon ja sosiaalihuollon kohtaamattomuuteen ja työnjaollisiin ongelmiin. Tukipalveluiden saannissa oli ongelmia terveydenhuollon ja sosiaalihuollon välillä resurssien jaossa. Usea vanhempi kertoi siitä, että erikoissairaanhoidon ja kunnan dialogi palveluiden järjestämisestä ei onnistu, eikä kunta järjestä hoitovastuutahon ehdottamia palveluja. Koska erityislapset tarvitsevat sekä terveydenhuollon palveluita ja sosiaalipalveluita, on heidän palveluissaan erityisen tärkeää palveluiden yhteensovitus.

”Kun meidän viime lastensuojeluasiakkuussuhde päätettiin, oli sillä sosiaalityöntekijällä myös se tunne, että what the hell am I doing here, kun se joutui aina niihin koulukeskusteluihin mukaan ja niihin hoitokeskusteluihin mukaan ja yleensä istui vieressä tai ne kuunteli, mutta sanoi heti aluksi, että no, me voimmehan tulla mukaan, mutta emme voi, meillä ei ole mitään päätösvaltaa suhteen tai toiseen. Me istutaan tässä ja tehdään muistioita, mutta me emme voi päättää mistään. Ja meillä ei ole sellaisia tuki-toimia, mitä ehkä teidän tapaukseenne oikein sopisi. Ja se onhan mun mielestä ihan, että heitetään ne resurssit täysin hukkaan, vaikka olisi kyllä perheitä, jotka voisi hyödyntää siitä --- Hän sanoi ihan itsestään, että me olemme täällä lastensuojelussa ihan maallikoita. Ja me emme pysty tekemään muuta.”

”Sillä tavalla sitten kun on joskus just puhunu yliopistollisessa sairaalassa tai muuta, että kun se arki on niin kuormittavaa ja muuta. Niin sitten kun niillä on periaatteessa vastuu erikoissairaanhoidona, mutta niillä ei oo kuitenkaan niitä keinoja. Tai siis ne ei pysty toteuttamaan niitä, et niillä on ehdotuksia, ja niillä on et voitais tämmöstä ja tämmöstä, mut kun sitte nähtävästi se järjestämisvastuu olis kunnalla, niin se dialogi ei onnistu. Että sairaalasta tulee ehdotuksia ja kunnasta torpataan ne.”

Kolmanneksi kielteiset kokemukset liittyivät vanhempien haastatteluissa palvelujen ja ammattilaisten keinottomuuteen, joka käy myös ilmi edellisistä otteista. Sosiaalihuollossa voi tulla erityislapsen kohdalla keinotonta vastuun pallottelua. Vanhemmat kokivat keinottomiksi yhdentekevät neuvot ja palaverit, joissa laaditaan vain muistioita konkreettisen puuttuessa. Keinottomiksi koettiin tukipalvelut, joista huolimatta väkivalta jatkui edelleen. Niistä ei saatu hyötyä tai tultu autetuiksi. Palveluiden keinottomuudesta ker-

toivat myös kokemukset hoitovastuutahon tai sosiaalihuollon ammattilaisten osaamattomuudesta ja keinottomuudesta auttaa perheiden arjessa ja väkivallan lopettamisessa. Vanhemmat kuvasivat myös koulun keinottomuutta. Koulusta soitettiin vanhemmille, valitettiin väkivallasta ja pyydettiin hakemaan lapsi kesken päivän kotiin. Tämä aiheutti vanhemmille suuria paineita omien töiden vuoksi.

Neljänneksi kielteiset kokemukset liittyivät henkilöstön vaihtumisesta johtuviin ongelmiin. Erityislapset perheineen kärsivät ammattilaisten vaihtumisesta ja vähyydestä, jolloin palveluja ei välttämättä ole saatavilla ennen uusien ammattilaisten saantia. Henkilöstön jatkuva vaihtuminen häiritsee myös prosessia, jolloin vanhemmat ja erityislapsi voivat itse kokea haluttomuutta aloittaa prosessia uudestaan uusien ammattilaisten kanssa.

”Se myöskin on aika raskasta aina uudelle ihmiselle kertoo tää koko. Meillä on niin paljon näitä, et ei aina jaksaa alottaa sitä alusta, vaikka se ehkä hyödyllistä oliskin.”

Viides kielteinen kokemus tukipalveluissa koskee vanhemman kuulemista palvelutarpeen arvioinnissa. Vanhempi voi itse olla kyvytön tietämään erityislapsen tarvitsemia avun tarpeita. Tällöin lapselle ei välttämättä lähdetä etsimäänkään tämän tarvitsemia apukeinoja, jolloin vanhempien oman lapsen paras asiantuntijuus kääntyy erityislapsiperhettä vastaan.

Kuudenneksi vanhemmat kokevat puutteeksi vanhempien palvelutarpeiden tunnistamattomuuden. Vanhemmille ei pääsääntöisesti tarjota koulutusta ja ohjausta väkivallan hallintaan eikä keskustelutukea. Myöskään vanhemman mielialan laskuun ei puututa. Muutoinkin vanhemman oman jaksamisen tuki on vähäistä. Vanhempien asiakaskokemusta rajoittaa myös ymmärretyksi tulemisen puute ja ammattilaisten kyvyttömyys tukea vanhempaa. Ymmärretyksi tulematta jääminen sekä yksin ja avun ulkopuolelle jääminen vahvistaa torjutuksi tulemisen tunnetta ja voi vain toistaa uhrin traumaa (Laitinen 2006, 192). Tällaiset asiakaskokemukset koetaan hyödyttöminä ja ajanhukkana ja asiakas äänessään jaloillaan.

”Et ku kuitenkin, tosi pitkän aikaa mä oon aina tuottanu sitä tietoo kaikille, että tää on tosi fyysinen lapsi kanssa. Ja kaikki on sen jotenkin nähny ja kokenut ja huomannu ja se niinku kaikessa lukee, kaikissa lausunnoissa, niinku siellä lomituksessa ja koulusta ja erikoissairaanhoidossa ja osastolla ja tämmösissä, niin missään vaiheessa ei oo kukaan kysyny, sä oot en-

simmäinen, joka on multa kysynyt, et onko joku meille opettanu jotenkin, että miten esimerkiks niitä tilanteita hallitaan. Joka nyt jälkikäteen musta kuulostaa vähän kummalta. Että kuitenkin mä tiedän, että kouluissa ja päiväkodeissa ja muuta, niin henkilökuntaa koulutetaan tähän, tämmösiin tilanteisiin. Niin missä ollaan sitten me vanhemmat?”

”Mut jotenkin musta tuntu, et ei ne ihmiset oikein ymmärtäny mua. Ehkä se on vähän semmonen asia, mikä pitää itse kokee, jotta sen pystyy ymmärtämään. Mä en kokenu... Kyl mä kävin jossain ammattilaisen luona, mutta mä en kokenu, että... Koin ne oikeastaan ajanhukkana, ja tulin sitte aika äkkii siihen tulokseen, että ei mulla oo aikaa tollaseen.”

Seitsemänneksi vanhemmat kokevat tukipalveluissa kielteiseksi luottamuksen puutteen. Luottamuksen puute on merkittävä tekijä asiakas- ja potilassuhteen epäonnistumisessa. Väkivaltaan avun hakemista estävät kokemukset työntekijästä epäempaattisena ja kiireisenä sekä tapaamisaikojen lyhyt kesto ja luottamuksen puute. Nämä korostuvat työntekijöiden vaihtuessa. Väkivallasta on helpompi puhua tutulle työntekijälle, jonka kanssa on ollut aikaa luoda luottamuksellinen suhde. (Kaittä 2017, 95.) Myös erityislasta hoitavan tahon vanhempien tietämättä tekemät lastensuojeluilmoitukset syövät luottamusta. Osa vanhemmista kuvasi jopa riitautumista hoitavan tahon kanssa. Riitautuminen ja luottamuksen menetys tapahtuvat helposti, jos vanhemmat kokevat, etteivät tule kuuluksi.

” --- siellä meni ne välit hoitotiimin kanssa meillä niin pieleen ja se luottamus oli ihan mennyt, koska minulla oli se tunne, että lääkäri ei kuuntele yhtään meitä ja on myös määrännyt sellaiset lääkkeet, joista mä ilmoitin jo, että ei missään nimessä, kun siitä tuli pakko-oireet. Hän halusi kuitenkin siitä pitää kiinni.”

Kaiken kaikkiaan on todettava, että palvelujärjestelmä ei kyennyt vastaamaan väkivaltaisten erityislapsiperheiden tarpeisiin. Nämä tulokset ovat yhdensuuntaisia Ojurin (2004, 189) tutkimustulosten kanssa, jossa parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset kokivat virallisen palvelujärjestelmän näennäiseksi ja kohtaamiset siinä ongelmia kieltäväksi ja syyllistäväksi. Lisäksi naiset kokivat myös kohtaamattomuutta.

Myönteiset kokemukset

Vanhempien myönteiset kokemukset tukipalveluista koskivat onnistuneita interventioita ja asiakassuhdekokemuksia. Asiakassuhteissa vanhemmat arvostivat positiivisen palautteen ja ymmärryksen saamista ammattilaisilta. Myönteisissä asiakaskokemuksissa vanhempien vanhemmuutta ja kykyjä ei ollut kyseenalaistettu, vaan heille annettiin positiiv-

vista palautetta oikein toimimisesta. Ammattilaiset jakoivat vanhempien vastuuta lapsesta, jolloin vanhemmat saivat tunteen, etteivät he jää yksin. Yksi vanhemmista kuvasi, kuinka tärkeää on, että tilapäishoitopaikka ei kerro siellä olevista väkivaltatilanteista kotiin, jotta hän ei turhaan kuormitu siitä.

”Mä oon sanonu kaupungillekin, että mä arvostan kovasti sitä, että meidän vanhemmuutta ei oo missään vaiheessa epäilty. Tavallaan ne ongelmat on ymmärretty, että ne... Tai mun mielestä. Mut sinänsä, et ei edes siinä vaiheessa, kun mun erityislapseni muutti sinne asumisyksikköön, niin ei oo tullu sellasta viestiä, et se ongelma ois vanhemmuudessa.”

Yksi vanhempi kertoi kokemuksistaan asiakkaana olemisen oikeudesta. Vanhempi oli saanut positiivista palautetta oikeaan palveluun hakeutumisesta ja ylipäättänsä yhteydenotosta. Perhe oli päässyt onnistuneesti palveluiden piiriin. Oli ilo kuulua kohderyhmään Vanhemmalla oli myös jatkossa tiedossa ihminen, jonka voi halutessaan tavoittaa.

”Et silleen ollaan ihan heidän mielestään oikeita asiakkaita sinne. Ja tuntu siis tosi kivasti ne otti meiät vastaan, et mä olin ihan yllättyny tost vammaispalvelun asenteesta, et se nainen oikeesti ymmärsi just nää kaikki aggressiotkin tosi hyvin. Sielt tuli sitä ymmärrystä. Itse asiassa näistä, mä luulin, et paras tuki tulee nyt sieltä. Koska mul on ohjaaja, kelle mä voin sit soittaa. Se sanokin, et jos tulee joku vaikee tilanne kotona, niin soitan hänelle.”

Väkivaltatyö edellyttää useasti moniammatillista toimimista, mutta luottamuksellinen hoitosuhde yhteen tahoon on kuitenkin monesti tärkein seikka työn tuloksellisuuden kautta. Lisäksi väkivaltaan liittyvä apu on usein kriisiapua, eikä pitkäaikaiseen selviytymiseen tähtäävää tukea. (Nyqvist 2006, 145.)

Vanhemmilla oli joitakin myönteisiä kokemuksia onnistuneista interventioista, mutta vanhemmat kuvasivat niitä vähän. Osastohoito voi olla tarpeen, jos lapsen oireilu on erityisen rajua ja väkivaltaista (Puustjärvi & Repokari 2017, 1367). Yksi vanhempi toi esiin pitkän osastohoitojakson myönteisen vaikutuksen väkivaltaisuuden vähenemiseen. Yksi vanhempi kehui useiden viestintäkanavien käytön mahdollisuutta oman ammattilaistahojen kanssa. Vanhemmat arvostivat myös palveluiden maksuttomuutta. Yksi vanhempi kertoi, että heillä ei ollut koskaan ollut ongelmia tukipalveluiden saannin ja viranomaisten kanssa, mikä oli poikkeuksellista muihin haastateltaviin nähden.

Konkreettisen avun saaminen oli isossa osassa myönteisiä kokemuksia. Lähes kaikki vanhemmat kertoivat kodinulkopuolisen hoidon merkityksestä vanhempien jaksamis-

sa. Useampi vanhempi arvosti myös sitä, että erityislapsi viihtyy tilapäishoidossa, jolloin sen käyttämisestä ei tarvitse kantaa huonoa omaa tuntoa.

”Tai jos kaupunki ei olis ymmärtäny, mitä se väkivaltaisuus tekee meille, ni ei varmaan olis myöntäny sitä määrää sijaishoitoa, mitä N:lle on vuosien aikana myönnetty. Ja se on varmaan ollu se, mikä siinä on eniten auttanutkin, se että on päässy eroon siitä. Niinku tavallaan että on myös semmosta aikaa, kun on fyysisesti hyvä olla.”

Aineiston perusteella parhaat keinot lisätä vanhempien ja muun perheen jaksamista ja selviytymistä onkin myöntää konkreettista kodinulkopuolista hoitoapua ja siten luoda vanhemmille ja muulle perheelle hengähdystaukoja väkivallasta.

6 Pohdinta

Tämän tutkielman myötä olen saanut piirrettyä kokonaiskuvan hahmotelmaa erityislapsen väkivallasta vanhempiaan kohtaan. Näkökulmana oli vanhempien kokemus. Tarkoituksena oli selvittää miten vanhemmat kokevat erityistä tukea tarvitsevien lasten vanhempiinsa kohdistaman väkivallan ja millaisia merkityksiä tämä väkivalta saa heidän elämässään. Fenomenologinen ihmettelyn ja sisällönanalyysin kautta haastatteluaineisto antoi erityislapsen tekemälle väkivallalle muodon.

Aineistoni tulosten perusteella erityislapsen väkivalta oli moninaista lievästä vakavaan vahingoittamiseen ja sen kohteena oli useimmiten äiti. Väkivalta oli toistuvaa ja usein päivittäistä. Väkivaltaa esiintyi kotona ja koulussa, mutta myös muilla julkisilla paikoilla. Se vaikutti sekä fyysisesti että henkisesti vanhemman hyvinvoinnin vaarantaen. Väkivalta vaikutti myös perhe-elämään vaarantaen erityislapsen sisarusten hyvinvoinnin ja heikentäen vanhemmuuden kokemusta sekä sosiaalisesti eristäen. Lisäksi väkivallasta aiheutui myös taloudellisia vaikutuksia erityislapsen rikkoessa omaisuutta tai toisen vanhemman jäädessä palkkatyön ulkopuolelle hoitamaan tätä.

Vanhempien kertomuksista piirtyy kuva erityislapsen väkivallan selityksistä. Vanhemmat selittivät väkivaltaa lapsen sairauksilla ja oireiluilla sekä väkivaltaa laukaisevilla tekijöillä. Yhteistä erityislapsen sairauksille ja niistä johtuvalle oireilulle oli se, että lapsen sairaudet toimivat ikään kuin yleisempinä perusteluina, taustasyinä ja -selityksinä erityislapsen väkivaltaisuudelle. Ulkoiset laukaisevat tekijät ovat usein hyvin konkreettisia asioita, kuten muutoksia tai väärinymmärryksiä, jotka aloittavat yksittäiseen väkivaltilanteeseen johtavan prosessin. Sisäisten laukaisevien tekijöiden puuttuessa tilanne ei välttämättä johda väkivaltaan. Väkivaltaan johtavassa prosessissa tapahtuu erityislapsen vahva tunnereaktio ja tunteiden hallinnan menetys sekä samalla mahdollisen stressitason nousu. Nämä yhdistettynä itsehallinnan heikkouteen, kyvyttömyyteen rauhoittaa itseään, aiheuttavat väkivallan purkautumisen. Stressitason nousu, tunteiden hallinnan ja itsehallinnan pettäminen näyttävän olevan ikään kuin porttina konkreettiseen väkivallan purkaukseen. Poiketen muusta lasten vanhempiinsa kohdistuvasta tutkimuksesta erityislapsen tekemä väkivalta näyttää olevan enemmän reaktiivista ja ekspressiivistä väkivaltaa, joka johtuu tukahdetuista tunteista ja kyvyttömyydestä ilmaista niitä sanoin ja ra-

kentavasti. Kuitenkin joidenkin erityislasten väkivallassa on vanhempien mukaan myös joskus ollut instrumentaalisia piirteitä, sillä osa lapsista pyrki vaikuttamaan väkivallalla vanhempiinsa.

Vanhemmat antoivat väkivallalle useita merkityksiä: Väkiältä koettiin epätoivottavaksi ja tuovan negatiivisen lisän erityislapsen muutenkin raskaaseen hoitoon. Vanhemmat kokivat erityislapsen väkivallan olevan pääosin tahatonta väkivaltaa, jolle lapsi ei voi mitään. Väkiältäan turtui ja se normalisoitui. Vanhemmat myös vähätelivät väkivaltaa. Väkivallan perinpohjainen hyväksymättömyys aiheutti vanhemmille ristiriitaa ja esti siihen sopeutumisen.

Tutkimuksen teossa tarkoitus oli myös selvittää, millaiseksi ilmiöksi tämä viime vuosikymmeninä havaittu sosiaalinen ongelma määrittyy. Alkulähtökohtanani oli, että näkökulma on vanhempien uhriutumisen näkökulmassa, mutta pidin todennäköisenä, että hyvän vanhemmuuden näkökulma on vahvasti sidoksissa väkivaltatilanteisiin, eikä lastensuojelullisiltakaan arvioinneilta voi aiheen piirissä välttyä. Haastatteluissa vanhemmat eivät tuottaneet kovinkaan paljon puhetta sosiaalisen tilan, valta-asetelmien ja vuorovaikutuksen muutoksista. Lapsen väkiältä katsottiin useimmiten ekspressiiviseksi ja tahattomaksi, eikä sillä pyritty vaikuttamaan valtasuhteisiin vanhempien mielestä. Väkivallasta ja ikävistä tilanteista huolimatta lapsi on vanhemmalle ihana ja rakastettava. Koska on mahdollista, että vanhemmat eivät itse näe tai halua nähdä kasvatuksellista ongelmaa, voivat tulokset olla sen osalta vinoutuneet. Tämän aineiston perusteella ei voi kuitenkaan tehdä selkeitä johtopäätöksiä siitä, että erityislapsen väkiältä vain kasvatuksellinen ongelma, vaikka joidenkin perheiden kohdalla näin saattoi joissain tilanteissa olla. Muuhun aikaisempaan tutkimukseen perustuen uskon, että erityislapsen väkiältä on monitekijäistä, joten siihen vaikuttaa varmasti usea asia. Tämän aineiston perusteella lapsen sairaudet ja oireet ovat lähinnä taustatekijöitä ja itse väkivaltatilanteisiin vaikuttavat enemmän väkiältä laukaisevat tekijät ja sisäiset laukaisevat tekijät, kuten lapsen kyky säädellä omia reaktioitaan ja tunteitaan.

Vanhemmuuden haasteet tulivat kuitenkin esille uhriutumisessa. Myös erityislasten vanhemmat ovat suhteessa maailmaan ja toisiin ihmisiin ruumiillisesti. Väkiältä rikkoo ihmisen kehoa ja se jättää jälkensä vanhemman ruumiiseen ja mieleen. Oman kehon vahingoittuminen ja sen estämiseksi ja lapsen väkivallan hallinnan vuoksi tehtävä toi-

minta aiheuttavat kehollista jännitystä ja vaistomaisia asentoja. Väkivalta voi myös aiheuttaa vanhemmalle muutosta vanhemmuudessa ja minäkuvassa. Kaiken kaikkiaan aineiston perusteella samalla tavalla kuin muutkin väkivallan uhrit lastensa väkivallan kohteena olevat vanhemmat kokevat psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvointinsa heikentymistä ja muutoksia omassa identiteetissään ja minäkuvassaan. He voivat myös traumatisoitua, joka näkyy muun muassa tunteiden turtumisena.

Väkivalta sai sellaisen merkityksen, että erityislapsen väkivaltaa on vain siedettävä, vaikka se ei olisi hyväksyttävissä. Vanhemmat pyrkivät ymmärtämään erityislastaan ja tämän tekemää väkivaltaa, jolloin sitä voi olla helpompaa pitää selitettävänä ja normaalina ja siten sietää paremmin. Vanhemmilla on ristiriita myös sietämisen ja hyvän vanhemmuuden sekä uhriuden suhteen. Vanhemman tulisi sietää väkivaltaa ja vielä teemmään toimia sen loppumiseksi vastuullisena vanhempana, vaikka on väkivallan uhri. Vanhempi ei pysty toteuttamaan tätä yhteiskunnallista ja kulttuurista odotusta, mikä voi aiheuttaa lisää häpeää ja uhriutumista. Lapsen tekemän väkivallan tabunluonteisuus aiheuttaa myös puhumattomuutta ja sitä kautta lisää häpeää ja syyllisyyttä. Mielestäni väkivallasta uhriutuminen, keuhollisuus, syyllisyys, häpeä, vanhemmuuteen liittyvät odotukset kietoutuvat toisiinsa tiiviisti.

Cottrellin (2001) määritelmä (ks. Walsh & Krienert 2007, 564) lapsen vanhempiinsa kohdistuvasta väkivallasta on mielestäni liian suppea. Siinä lapsella tulee olla *tarkoitus* aiheuttaa fyysistä, psyykkistä tai taloudellista vahinkoa saavuttaakseen kontrollin ja valtaa vanhempiinsa nähden. Erityislapsen vanhemmat kärsivät erityislapsen väkivallasta, vaikka lapsella ei olisi tarkoitusta aiheuttaa vanhemmalle vahinkoa, vaan kyse on vain raivokohtauksesta, jota lapsi ei kykene hillitsemään ja vanhempi joutuu sen kohteeksi. Väkiältä voi vahingoittaa ilman tarkoitustakin.

Väkivallasta selviytymiseen liittyi monta tekijää. Vanhemmat tekivät väkivallan hallintayrityksiä ennen ja jälkeen tilanteen sekä itse väkivaltatilanteessa. Ennaltaehkäisevinä toimintoina olivat ennakointi, lapsen lääkitseminen ja lapsen vaikuttamiskeinot muun muassa ohjauksen tai palkitsemisen avulla. Kodinulkopuolinen hoito ja asuminen ennaltaehkäisivät merkittävästi vanhempien kokemaa väkivaltaa, koska lapsi on fyysisesti eri paikassa, mutta se ei lopettanut erityislapsen väkivaltaisuutta. Itse väkivaltatilanteessa hallintayritykset olivat väkivaltaan reagoimista tai tiedostetumpaa toimintaa sekä lapsen

rauhottamista, väkivallan estämistä tai rajoittamista ja itsensä tai muiden suojelemista. Väkivaltatilanteen jälkeen väkivalta-asiaa pyrittiin käsittelemään erityislapsen ja sisaruksen kanssa.

Vanhemmat esittivät paljon kritiikkiä lapsen väkivaltaisuuden hallintakeinoja kohtaan. Näiden lasten kohdalla ei näyttänyt löytyneen keinoja ja yhteiskunnan tukipalveluja, joilla väkivalta olisi saatu kokonaan loppumaan, vaan kyse oli vain hallintayrityksistä tai väliaikaisesta tilanteen haltuun saamisesta. Ongelmia aiheuttaa myös se, että vanhempien omat vaikutusmahdollisuudet ovat puutteelliset muun muassa tilanteiden nopeuden tai lapsen voimakkuuden vuoksi.

Selviytymiseen vaikeuttivat useat sitä heikentävät tekijät. Kielteiset tunteet, kuten pelko, ja stressi ja muut heikentävät tekijät, kuten unenpuute ja traumatisoitumisen oireet, vallitsivat vanhempien olemista. Kielteiset vanhemmuuden kokemukset vaikuttivat vanhempien identiteettiin ja minäkuvaan. Väkivallasta puhumisen vaikeus oli lähtöisin häpeän kokemisesta ja oman vanhemmuuden kyseenalaistamisen peloista. Kulttuurimme odotukset ja myytit hyvästä vanhemmuudesta tekevät puhumisen liian vaikeaksi. Vanhemmat kokevat väkivallan ja tilanteensa vähättelyä ja puhumattomuutta, vaikka puhuminen voisi juuri auttaa uhriudesta irrottautumiseen (ks. Laitinen 2006, 200). Aineiston perusteella väitän, että erityislapsen väkivalta on tabu, jota ei oteta helposti puheeksi edes marginaalin sisällä.

Vanhemmat yrittivät selviytyä väkivallasta omilla voimavaroillaan ja yhteiskunnan tukipalveluilla. Vanhemmat käyttivät sekä tunneperäisiä että ongelmasuuntautuneita selviytymiskeinoja. Myönteiset tunteet ja vanhemmuuden kokemukset eheyttivät vanhempia. Oman asenteen muuttaminen, esimerkiksi positiivisemmaksi, ja ratkaisujen etsiminen auttoivat. Oma aika, erityisesti työ, oli tärkeä henkireikä vanhemmille. Se antoi myös kokemuksia elämänhallinnan tunteesta. Vanhempien elämänhallinnan kannalta on tärkeää huomioida koherenssiin kuuluvat kolme osatekijää: ymmärrettävyys, hallittavuus ja mielekkyys (ks. Friis ym. 23–24). Näiden haastattelujen perusteella väkivallan takia vanhempien elämässä toteutuu ymmärrettävyys, mutta ei hallittavuus eikä osin mielekkyys. Vanhempien omat tarpeet jäivät useimmiten toteutumatta. Tämä voi merkittävästi vaikuttaa vanhempien selviytymiseen. Läheisverkoston tuki oli vanhemmille tärkeää. Huomionarvoista on, että vanhemmat kokivat saaneensa lapsen väkivaltaisuus-

teen apua vain vertaisryhmältä eikä ammatillisilta toimijoilta. Perheet olivat kuitenkin saaneet tukea lasta arjessa muutoin hoitavilta tahoilta, kuten opettajalta tai henkilökohdaiselta avustajalta. Tuossa tuessa korostuivat vanhemmuuden positiivinen palaute ja vastuunjako vaativassa tilanteessa.

Oikeudellisen, terveydenhuollollisen ja psykososiaalisen auttamistahojen tulisi ymmärtää lapsen vanhempiinsa kohdistaman väkivallan erityispiirteet. Oikeudellisesta järjestelmästä ei näiden perheiden kohdalla ole hyötyä, vaan rikosprosessi todennäköisesti kuormittaisi perhettä lisää. Vanhemmat kokivat, ettei erityislapsi ole syyntakeinen, mikä monen kohdalla varmasti pitää paikkansa. Rikosoikeudellisen prosessin sijaan lapsen vanhempiinsa kohdistamaan väkivaltaan puuttuminen kuuluu erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon vastuulle.

Vanhemmat kertoivat lukuisia lapsille myönnettyjä yhteiskunnan tukipalveluita, mutta siitä huolimatta lapsen väkivaltaa oli harvan lapsen kohdalla saatu loppumaan tai väheneään. Näyttää siltä, että perheiden tarpeita ei ole riittävästi tunnistettu. Väkivaltaisuu-teen on käytettävissä lukuisia vanhempainohjausmenetelmiä, psykoterapiaa ja väkival- tainterventioita, kuten NVR, mutta niitä ei ollut myönnetty kuin muutamalle haastatel- tavan lapselle. Lasten käytöshäiriöt usein lieventyvät, kun tunteiden ja käyttäytymisen säätelyn taidot kehittyvät. Harvalle lapselle oli kuitenkin myönnetty varsinaista it- sesäätelyn parantamiseksi tähtäävää tukitoimea. Koska häiriön jatkuminen on sitä to- dennäköisempää, mitä varhemmin oireilu on alkanut ja mitä voimakkaampia oireet ovat, tulisi tukitoimia myöntää mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Erityisesti lastensuo- jelun tulisi tarjota uhmakkuus- ja käytöshäiriöisille tai muutoin väkivaltaisesti käyttäy- tyville lapsille ajoissa tukipalveluita ja perheinterventiota, jotta riskinä oleva väkivallan paheneminen ja kodinulkopuolinen sijoitus voitaisiin ennaltaehkäisemään. Ammattilais- ten tulisi kehittää keinoja hallita väkivaltaa ja saada se loppumaan. Mikäli kiinnipitoa suositetaan, se tulisi opettaa kädestä pitäen perheen vanhemmille.

Mikäli väkivaltaa ei saada asianmukaisin interventioin lopetettua, koko perhettä tulee tukea väkivaltaspesifillä psykososiaalisella asiantuntijatyöllä. Nämä vanhemmat eivät hakeudu turvakotiin, jossa sitä olisi saatavilla. Vanhemmat toivoivat varhaisessa vai- heessa itselleen sekä erityislapsen sisaruksille ammatillista, psyykkistä tukikontaktia sekä vertaistukea, jossa olisi tilaisuus keskustella väkivaltaisten lasten vanhempien

kanssa. Muutama toivoi myös väkivaltaisille erityislapsille omaa vertaistukea. Vanhemmalle psykososiaalisessa tuessa on vältettävä vähättelyä ja voivottelua. Vanhemmat esittivät toiveita saada varhaisessa vaiheessa apua ilman, että tilanteiden täytyisi kriisiytyä. Useat vanhemmat totesivat yrittäneensä hakea apua väkivaltaisuuden vuosia tuloksetta, mikä on kohtuutonta. Ammattilaisten tulisikin ottaa oma-aloitteisesti väkivallan mahdollisuus kohtaamisissa esille ja osata kohdata väkivaltaa kokeneet avoimesti.

Useampi vanhempi esitti toiveen, että ammattilaisilla olisi osaamista ja ymmärrystä erityislapsista. He toivovat konkreettisia ohjeita ja neuvoja väkivaltaan ja tiiviimpää ja varhaista työskentelyä kotona. Esimerkiksi erityislapsiin perehtynyt, jalkautuva perheytyö voisi tuoda nopeasti apua paikan päälle. Osa toivoi lastensuojelun asiakkuutta, jotta he saisivat riittävästi tukitoimia. Voi olla niin, että perusammattilaisilla ei ole erityislapsien väkivaltaan liittyvää erityisosaamista, ja väkivallan kohtaaminen tarvitsi asiaan paneutunutta ammattilaista.

Perheen tarpeiden täyttämällä riittävin tukipalveluin voitaisiin ehkäistä monta väkivaltatilannetta. Väkivaltaisten erityislapsien perheiden yhteiskunnallinen tilanne on jännitteinen, sillä nämä perheet ovat selkeässä syrjäytymisvaarassa, mutta niitä ei haluta nähdä eivätkä he tule autetuksi käytännössä miltään taholta. Lastensuojelu on keinoton, eivätkä erityislapsen ole ”oikeaa kohderyhmää”, jolloin nämä lapset ja perheet näyttävän jäävän lastensuojelun tuen ulkopuolelle. Lastensuojelu ei näe tätä sosiaalista ongelmaa omakseen. Nähtävästi myöskään vanhempaa ei osata nähdä väkivallan uhrina, eikä tunnusteta hänen ja erityislapsen sisarusten tarpeita. Aineiston perusteella palvelujärjestelmässä väkivaltaisen erityislapsen kanssa oleviin tarpeisiin vastaa pääosin vammaispalvelu ja terveydenhuolto.

Yhteiskunnan interventioilla, erityisesti sosiaalihuollon tukipalveluilla, kuten vammaispalveluilla, on suuri merkitys vanhempien vapaan järjestämisessä. Se tukee vanhempien jaksamista, ja voi estää kodinulkopuolisen asumisen tai viivyttää sitä. Aineiston perusteella tärkein apu lisätä vanhempien ja muun perheen jaksamista ja selviytymistä onkin myöntää konkreettista kodinulkopuolista hoitoapua ja siten luoda vanhemmille ja muulle perheelle hengähdystaukoja väkivallasta. Tilanteita perheessä auttaisi riittävä hoito tai kodinhoitoapu kotiin. Vanhemmilla oli toiveita saada edes jollekin arjen osalle, kuten kodinhoitoon ja siivoukseen, helpotusta. Hoitoapua mahdollistaisi van-

hempien virkistykseen, oman ajan ja vanhempien vapaaillat. Tällöin vanhemmilla olisi myös mahdollisuus harrastaa, joka toisi voimavaroja. Erityisesti yksinhuoltajat ovat vaikeuksissa, sillä he jäävät vaille puolison tukea, joka on tärkeä voimavara käytännön hoitovastuun jakamisessa ja keskusteluapuna. Jotta vanhemmille voimavaroja tuova työnteko olisi raskaassa elämäntilanteessa mahdollista, tarvitaan yhteiskunnassa myös työelämän joustoja.

Tutkimusta voidaan kritisoida siitä, että haastatteluihin osallistuneista suurin osa oli äitejä, jolloin aineisto voi olla vääristynyt. Toisaalta aikaisemman ja tämän tutkimuksen valossa, äidit ovat myös väkivallan kohteena, joten he lienevät parhaimpia kertomaan väkivaltakokemuksista. Jatkossa tutkimusta olisi hyvä jatkaa aiheen parissa niin, että molemmat vanhemmat osallistuisivat tutkimuksen tekoon. Myös interventiotutkimuksen tekeminen aiheesta tuottaisi tärkeää uutta tietoa, ja sillä voitaisiin saada juurrutettua väkivaltainterventioita sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden käyttöön.

Tietoa vanhempien väkivaltakokemuksista tarvitaan käytännön sosiaalityössä. Sosiaalityön tieteenalan tärkeä tehtävä on tuottaa uutta tietoa sosiaalityön käytäntöön. Uskon, että tämän tutkielman tieto hyödyttää sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelevät erityislapsiperheiden parissa etenkin vammaispalvelussa, perheneuvoloissa, terveydenhuollossa ja lastensuojelussa.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti 2011: Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino. Tampere.
- Ammattilainen: tunnista lapsiin kohdistuva kaltoinkohtelu tai kuritusväkivalta ja puutu siihen. Nettiturvakoti. https://www.turvakoti.net/site/?lan=1&page_id=138. Viitattu 1.9.2016.
- Archer, John 2006: Cross-cultural Differences in Physical Aggression Between Partners: A Social-Role Analysis. *Personality and Social Psychology Review*. Vol. 10, No 2, 133–153.
- Aronen, Eeva & Lindberg, Niina 2016: Lasten ja nuorten käytöshäiriöt. Teoksessa Kumpulainen, Kirsti & Aronen, Eeva & Ebeling, Hanna & Laukkanen, Eila & Marttunen, Mauri & Puura, Kaija & Sourander, Andre (toim.) 2016: Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria. Duodecim. Helsinki, 254–263.
- Atkinson, Rita & Atkinson, Richard & Smith, Edward & Bem, Daryl & Nolen-Hoeksema, Susan 1996: 12. painos. 1. painos 1957. Harcourt Brace College Publisher. Floridan, USA.
- Brummer, Matti 2005: Aggressiiviset ja käytöshäiriöiset lapset ja nuoret. Teoksessa Brummer, Matti & Enckell, Henrik (toim.) 2005: Lasten ja nuorten psykoterapia. WSOY. Helsinki, 198–206.
- Cacciatore, Raisa 2009: Vihaa voi kanavoida. Teoksessa Hurme, Vuokko & Lehtikangas, Maija 2009: Kapinakirja. Aggressiokasvattajan käsikirja – koululaisesta aikuiseksi. Väestöliitto. Helsinki.
- Calvete, Esther & Orue, Izaskun & Gámez-Guadix, Manuel 2012: Child-to Parent Violence: Emotional and Behavioral Predictors. *Journal of Interpersonal Violence* 28(4), 755–772.
- Calvete, Esther & Orue, Izaskun & Bertino, Lorena & Gonzales, Zahira & Montes, Yadira & Padilla, Patricia & Pereira, Roberto 2014: Child-to-Parent Violence in Adolescent: The Perspectives of Parents, Children and Professionals in a Sample of Spanish Focus Group Participants. *Journal of Family Violence* (2014) 29, 343–352.
- Coogan, Declan 2014: Responding to Child-to-Parent Violence: Innovative Practices in Child and Adolescent Mental Health. *Health and Social Work*, vol 39, no 2, e1–e9.
- Coogan, Declan & Lauster, Eileen 2014: Non Violent Resistance Handbook for Practitioners. Responding to Child to Parent Violence in Practice. NUI Galway. RCPV Projekt. Ireland.
- Cottrell, Barbara & Monk, Peter 2004: Adolescent-to-Parent Abuse. A Qualitative Overview of Common Themes. *Journal of Family Issues*. Vol 25, No 8, november 2004, 1072–1095.
- Ellonen, Noora 2012: Kurin alaiset. Lasten ja vanhempien välisten ristiriitojen ratkaiseminen perheissä. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 103.
- Ellonen, Noora & Pösö, Tarja & Peltonen, Kirsi 2015: Äidit ja lapsiin kohdistuva väkivalta. Kyselytutkimuksen tulosten pohdintaa. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (2015):1, 72–80.
- Esitutkintalaki (22.7.2011/805).
- Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (52/2015).

- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU, annettu 25 päivänä lokakuuta 2012, rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäättöksen 2001/220/YOS korvaamisesta.
- Frankenhaeuser, Beata 2014: Terveys- ja sosiaalitoimien käyttämättömät mahdollisuudet psykiatrian ympäristössä. Teoksessa Metteri, Anna & Valokivi, Heli & Ylinen, Satu (toim.) 2014: Terveys ja sosiaalityö. PS-Kustannus. Jyväskylä, 64–72.
- Friis, Leila & Seppänen, Raija & Mannonen, Marjatta 2006: Lasten ja nuorten mielen-terveystyö. 2. painos. 1. painos 2004. Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki.
- Granfelt, Riitta 1998: Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Granfelt, Riitta 2009: Syyllisyyden sanoja. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) 2009: Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 164–176.
- Heiskanen Markku & Sirén, Reino & Aromaa Kauko 2004: Suomalaisten turvallisuus 2003. Vuoden 2003 haastattelututkimuksen ennakkotietoja suomalaisten tapaturmien ja rikosten kohteeksi joutumisesta ja pelosta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 58. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 29. Helsinki. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152559/TTA58_Heiskanen_Siren_Aromaa_2004.pdf?sequence=1. Viitattu 21.5.2018.
- Hilliaho, Aino 2010: ”OLEN VÄKIVALTAINEN ÄITI, ENTÄ SINÄ?” Keskustelupalstoille kirjoittaneiden äitien ajatuksia lapsiinsa kohdistamastaan väkivallasta. Pro-gradu tutkielma. Sosiaalityö. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/25944/URN:NBN:fi:jyu-201101251169.pdf?sequence=1>. Viitattu 1.9.2016.
- Holt, Amanda 2016: Adolescent-to-Parent Abuse as a Form of ”Domestic Violence”: A Conceptual Review. *Trauma, Violence & Abuse* 2016, vol 17 (5), 490–499.
- Honkatukia, Päivi 2017: Nuoret ja väkivalta. Teoksessa Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.) 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 324–338.
- Hurtig, Johanna & Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja 2014: Väkivallan kohtaaminen rakenteellisen oikeudenmukaisuustyön kysymyksenä. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.) 2014: Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. Unipress. Kuopio, Unipress, 250–280.
- Hämäläinen, Kati, Pirskanen, Henna ja Rautio, Susanna 2014: Sensitiiviset perheaiheet haastattelututkimuksessa – Eettiset haasteet, perhesalaisuudet ja intervention mahdollisuus. *Janus* vol 22 (1) 2014, 53–68.
- ICD-10. Tautiluokitus. Luokitukset, termistöt ja tilasto-ohjeet. <https://thl.fi/documents/10531/1449887/ICD-10.pdf/8091c7cc-fda6-4e86-8ef9-7790d8d6a1a2>. Viitattu 22.5.2018.
- IFSW 2012: Statement of Ethical Principles. International Federation of Social Workers. <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/>. Viitattu 30.4.2018.
- Ibabe, Izaskun & Arnoso, Ainara & Elgorriaga, Edurne 2014: Behavioral problem and depressive symptomatology as predictors of child-to-parent violence. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context* (6) 2014, 53–61.
- Ibabe, Izaskun & Jaureguizar, Joana & Bentler, Peter M. 2013: Risk Factors of Child-to-Parent Violence. *Journal of Family Violence* (2013) 28, 523–534.
- Ikääntyneisiin kohdistuvat rikokset ja niiden ehkäiseminen. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 41/2011. Oikeusministeriö. Helsinki.

- Judén-Tupakka, Soila 2007: Askelia fenomenologiseen analyysiin. Teoksessa Syrjäläinen, Eija & Eronen, Ari & Värri, Veli-Matti (toim.) 2007: Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere University Press. Tampere, 62–90.
- Juhila, Kirsi 2014: Teoria, mitä se on? Teoksessa Günter, Kirsi ja Hasanen, Kirsi (toim.) 2014: Laadullinen tutkimus. Moodleverkkokirja. Tampereen yliopisto.
- Kainulainen, Heini & Niemi, Johanna 2017: Parisuhdeväkivallan tunnistaminen rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Teoksessa Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.) 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 138–155.
- Kaittila, Anniina 2017: Parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset avun hakijoina. Teoksessa Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.) 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 89–103.
- Kallinen, Kati & Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna 2015: Sensitiivinen tutkimuksessa. Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet. United Press Global.
- Krok, Suvi 2012: Yksinhuoltajaäitien köyhydessä selviytymisen strategiat. Teoksessa Forssén, Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (toim.) 2012: Kohtaa-ko sosiaalityö köyhyyden. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Unipress, 129–145.
- Kulmala, Anne 2006: Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Acta Universitatis Tamperensis 1148. Tampere University Press. Tampere.
- Laine, Timo 2001: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2001: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-Kustannus. Jyväskylä, 26–43.
- Laitinen, Merja 2004: Häväistyt ruumiit, rikutut mielet. Tutkimus lapsina läheisyydessä seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Vastapaino Tampere.
- Laitinen, Merja 2006: Puhetta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä julkisella, yksityisellä ja professionaalilla areenalla. Teoksessa Hokkanen, Liisa ja Sauvola, Maritta (toim.) 2006: Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Oulu, 171–205.
- Laitinen, Merja & Nikupeteri, Anna 2016: Kokemusasiatuntijuus väkivaltatyössä. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) 2016: Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere, 427–458.
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 28.12.2012/980.
- Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (23.6.1977/519).
- Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (11.7.1997/689).
- Laki valtion varoista maksettavasta korvauksesta turvakotipalvelun tuottajalle (30.12.2014/1354).
- Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (23.6.1977/519).
- Lastensuojelulaki (13.4.2007/417).
- Lauster, Eileen & Quinn, Alan & Brosnahan, John & Coogan, Declan 2014: Practical Strategies for Coping with Child-to-Parent Violence: The non Violent Resistance Programme in Practice. Irish Probation Journal, vol 11, October 2014. NUI Galway. Ireland, 208–220.
- Lounavaara-Rintala, Helena 1992. Väkivaltaisesti käyttäytyvä lapsi: systeeminen tarkastelu. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim. 1992; 108(3), 295.
http://duodecimlehti.fi/web/guest/arkisto?p_auth=oV772tdM&p_p_id=Article_

- WAR_DL6_Articleportlet&p_p_lifecycle=1&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_viewType=viewArticle&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_tunnus=duo20058&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_p_frompage=uusinnumero. Viitattu 1.9.2016.
- Lyons, Jennifer & Bell, Tessa & Fréchette, Sabrina & Romano, Elisa 2015: Child-to-Parent Violence: Frequency and Family Correlates. *Journal of Family Violence* (2015) 30, 729–742.
- Matikka, Johanna 2016: Vanhempien käyttämä kuritusväkivalta Suomessa tutkimusten valossa 2006–2016. Review – tutkielma. Tampereen yliopisto. http://www.emmaelias.fi/images/uploads/aineistopankki/Kuritusv%C3%A4kivalta_2006-2016.pdf. Viitattu 1.9.2016.
- Miles, Caroline & Condry, Rachel 2015: Responding to Adolescent to Parent Violence: Challenges for Policy and Practice. *The British Journal of Criminology*, vol 55 (6), 1076–1095.
- Mykkänen, Raili 2017: Huonoa käytöstä vai häiriö käyttäytymistä? Pelastakaa lapset 5/2017, vsk 72. Pelastakaa Lapset ry, 28–33.
- Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.) 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere.
- Nikupeteri, Anna 2016: Professionals’ critical positionings of women as help-seekers: Finnish women’s narratives of help-seeking during post-separation stalking. *Qualitative Social Work* 0(00), 1–17.
- Nikupeteri, Anna 2017: Stalked lives: Finnish women’s emotional experiences of post-separation stalking. *Nordic Social Work Research*, 7:1, 6–17.
- Noppiari, Eija & Nietola, Vuokko 2017: Lähisuhdeväkivalta koettelee tunnistamista ja toimijuutta. Teoksessa Helminen, Jari (toim.) 2017: Asiakkaan moniammatillinen ohjaus sosiaali- ja terveydenhuollossa. Edita. Helsinki, 172–189.
- Nyqvist, Leo 2001: Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 28. Helsinki.
- Nyqvist, Leo 2006: Lähisuhdeväkivalta – rationalisoinnit, valtasuhteet ja ammatillinen puuttuminen. Teoksessa Hokkanen, Liisa & Sauvola, Maritta (toim.) 2006: Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 22. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Oulu, 142–170.
- Nyqvist, Leo 2017: Luento SOSNET-kurssilla: Lähisuhdeväkivalta ja sen ammatillinen kohtaaminen.
- Ojuri, Auli 2004: Väkivalta naisen elämän varjona – tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämäkulusta ja selviytymisestä. Akataaminen väitöskirja. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto. *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis* 24. file:///C:/Users/mirva/Downloads/Auli_Ojuri_v%C3%A4it%C3%B6skirja.pdf. Viitattu 24.5.2018.
- Ojuri, Auli 2006: Parisuhdeväkivalta ja turvakotien naistyö. Teoksessa Ensi- ja turvakotien liitto ry 2006: Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen käytäntöjä. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Helsinki, 16–39.
- Paavilainen, Eija & Pösö, Tarja 2003: Lapset perhe ja väkivaltatyö. 1. painos. Porvoo: WSOY.
- Perttula, Juha 2005: Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) 2005: Kokemuksen tutkiminen. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Dialogia Oy.

- Piehl, Aino 2008: Uhriutuminen. Kotimaisten kielten keskus. Hyvää virkakieltä. Hyvää virkakieltä -palstan arkisto (2002-2014). [https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit/hyvaa_virkakielta/hyvaa_virkakielta_-_palstan_arkisto_\(2002_2014\)/uhriutuminen](https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit/hyvaa_virkakielta/hyvaa_virkakielta_-_palstan_arkisto_(2002_2014)/uhriutuminen). Viitattu 23.5.2018.
- Pohjoisvirta, Riitta 2014: Väkipalstaerityisyys. Teoksessa Ojuri, Auli (toim.) 2014: Vertaisryhmä. Käsikirja. Väkipalsta kokoneiden naisten osallisuuden ja voimaantumisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liitto. Ensi- ja turvakotien liiton käsikirja 1. Helsinki, 11–15. https://issuu.com/ensijaturvakotienliitto/docs/vertaisryhma_v__kipalsta_kokoneiden. Viitattu 23.5.2018.
- Pohjola, Anneli 2009: Yhteenvedo – tabujen purkamisen kysymykset. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) 2009: Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 247–253.
- Purjo, Timo 2008: Kasvatuksen tarkoitus nuorten väkivallan ehkäisyssä. Teoksessa Purjo, Timo (toim.) 2008: Väkipalstaisesta nuoruudesta vastuulliseen aikuisuuteen. Nuorten erityiskasvatuksen mahdollisuudet ja keinot. Non Fighting Generation ry, 18–33.
- Puustjärvi Anita & Repokari, Leena 2017: Lasten käyttöhäiriöihin tulee puuttua ajoissa. Lääkärilehti 21/2017 vsk 72, 1364–1369.
- Pösö, Tarja 2009: Sosiaaliset ongelmat ja hyvän olon tunne. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) 2009: Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 153–163.
- Raunio, Kyösti 2006: Syrjäytyminen – Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Helsinki. Rikoslaki 19.12.1889/39.
- Ronkainen, Suvi 2017: Mitä väkipalsta on? Teoksessa Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi 2017: Sukupuolistunut väkipalsta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 19–35.
- Schulman, Gustav 2004: Väkipalsta ja sietämättömien tunteiden kierrätys. Suomen lääkäri-lehti 3/2004 vsk 59, 149–155.
- Siekkinen, Kirsi 2001: Syvähaastattelu. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2001: Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Metodien valinta ja aineistonkeruu: vinkkejä aloittelevalle tutkijalle. PS-Kustannus. Jyväskylä, 43–58.
- Siitonen, Juha 1999: Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Acta Universitatis Ouluesis. E 37. University Press. Oulun yliopisto. Väitöskirja. Oulu.
- Sinkkonen, Jari 2008: Väkipalstainen nuori. Teoksessa Purjo, Timo (toim.) 2008: Väkipalstaisesta nuoruudesta vastuulliseen aikuisuuteen. Nuorten erityiskasvatuksen mahdollisuudet ja keinot. Non Fighting Generation, 126–135.
- Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettu laki 22.9.2000/812. Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.
- Suokas-Cunliffe, Anne 2006: Lapsuuden kompleksisen traumatisoitumisen seuraukset aikuisuudessa. Lääketiede. 6/2006, vsk 21, 9–14.
- Säävälä, Hannu 2001: Isänsä surmannut poika – Psykiatrinen tutkimus. Oulun yliopisto. Oulu. Terveysturvalaki 30.12.2010/1326.
- Toivo, Raisa Maria 2018: Parricide in Nineteenth-Century Finland: Cultures of Violence and a Crisis of Authority. Teoksessa: Muravyeva, Marianna & Toivo, Raisa Maria (toimi) 2018: Parricide and violence against parents throughout history. (Dr)Constructing Family and Authority? World Histories of Crime, Culture and Violence. Palgrave Macmillan. UK, 191–212.

- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. uudistettu laitos. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Vilkko-Riihelä, Anneli 2006: Psykye. Psykologian käsikirja. Werner Söderström Osa-
keyhtiö. 4. painos. 1. painos 1999. Helsinki.
- Virtanen, Juha 2006: Fenomenologia laadullisen tutkimuksen lähtökohtana. Teoksessa
Metsämuuronen, Jari (toim.) 2006: Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Gumme-
rus Oy. Jyväskylä.
- Vuori, Miika & Tuulio-Henriksson, Annamari & Nissinen, Heidi & Autti-Rämö, Ilona
2015: Psykososiaaliset perheinterventiot lapsen aktiivisuuden ja tarkkaavuuden
häiriön sekä uhmakkuus- ja käytöshäiriön hoidossa. Lääketieteellinen aikakaus-
kirja Duodecim. 2015;131 (17), 1561–1568.
- Väyrynen, Sanna 2007: Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huume-
kuvioissa. Akateeminen väitöskirja, acta universitatis lapponiensis 118. Lapin
yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Rovaniemi.
- Walsh, Jeffrey A. ja Krienert, Jessie L. 2007: Child-Parent Violence: An Empirical
Analysis of Offender, Victim, and Event Characteristics in a National Sample of
Reported Incidents. *Journal of Family Violence* (2007) 22, 563–574.
- Walsh, Jeffrey A. ja Krienert, Jessie L. 2009: A Decade of Child-Initiated Family Vio-
lence. Comparative Analysis of Child-Parent Violence and Parricide Examining
Offender, Victim, and Event Characteristics in a National Sample of Reported
Incidents, 1995-2005. *Journal of Interpersonal Violence*, Volume 24, number 9,
september 2009. Sage Publications, 1450–1477.

Liitteet

Liite 1 Infokirje

Hei Sinä erityislapsen vanhempi!

Opiskelen Lapin yliopistossa sosiaalityötä, ja olen tekemässä pro gradu-tutkielmaa, jonka aiheena on erityislasten vanhempiensa kohdistama fyysinen väkivalta vanhempien kokemana. Osa erityistä tukea tarvitsevista lapsista ovat väkivaltaisia vanhempiaan tai muita perheenjäseniään kohtaan. Tutkimuksen kohteena ovat juuri ne vanhemmat, joiden erityislapsi on väkivaltainen vanhempaansa kohtaan. Lasten vanhempiensa kohdistamaa väkivaltaa on tutkittu hyvin vähän jopa kansainvälisesti. Erityistä tukea tarvitsevien lasten väkivallasta vanhempiään kohtaan on tutkittu vielä vähemmän. Näkökulmani aiheeseen on vanhempien kokemukset ja heidän väkivallalle ja sen vaikutuksille antamat merkityksensä. On tärkeää tuoda tämä vanhempien näkökulma esille ja antaa vanhemmille mahdollisuus tulla kuulluksi ja ymmärretyksi.

Toteutan tutkimuksen haastatteleamalla erityislasten vanhempia, joilla on kokemusta lapsensa väkivaltaisuudesta. Etsin haastateltavaksi sellaisia vanhempia, joiden lapsilla on joku kehitykseen vaikuttava diagnoosi (esim. kehitysvamma, autismi, asperger tai ADHD). Lasten tulisi olla iältään 7–25 vuotta. Haastattelu tulee olemaan noin kahden tunnin pituinen. Haastattelut pidetään puhelimitse tai sopimassamme yksityisessä paikassa, jossa voimme puhua rauhassa ilman ulkopuolisten mahdollisuutta kuulla puhetta ja keskeyttää sitä. Jos sinulla on kokemusta erityislapsesi väkivallan kohteena olemisesta ja sinua kiinnostaa osallistua haastatteluun, ota yhteyttä allekirjoittaneeseen mieluiten sähköpostitse. Toimitan haastattelu-rungon etukäteen haastatteluun osallistuville. Haastateltavalla on oikeus koska tahansa haastattelun aikana olla vastaamatta kysymyksiin ja keskeyttää haastattelu. Tutkielmani ohjaavana opettajana on VTT, yliopistonlehtori Tarja Juvonen, Lapin Yliopisto. Annan mielelläni lisätietoja tutkimukseeni liittyen.

Ystävällisin terveisin

Mirva Salonen
Puh. 040 551 xxxx
mirva@xxx.fi

Liite 2 Informoitu suostumus

SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN OSALLISTUMISEEN

Lapin yliopiston sosiaalityön opiskelija Mirva Salonen ovat tekemässä pro gradu - tutkielmaa, joka käsittelee erityislapsen väkivaltaisuutta vanhempaansa kohtaan. Tutkimuksen aineisto kerätään haastattelemalla erityislasten vanhempia. Haastattelut nauhoitetaan ja litteroidaan. Opiskelija sitoutuu tuhoamaan haastatteluaineiston, tallenteet ja muun materiaalin tutkielman hyväksymisen jälkeen. Tutkimuksen ja sen tulosten esittelyn yhteydessä ei missään vaiheessa tule ilmi haastateltavien henkilöllisyys, paikkakunta tai mikään tunnistettavuuteen liittyvä tekijä. Saatuihin tietoihin nähden opiskelijat noudattavat salassapitosäännöksiä.

Annan suostumukseni haastatteluun.

Päiväys ___/___ 2017

Allekirjoitus

Liite 3 Haastattelurunko

Teemahaastattelun teemat:

1. *Vanhempien kokemukset, ajatukset ja tunteet erityislapsen väkivaltaisuudesta:*

Kerro perheestäsi ja elämästäsi

Erytyislapsen väkivaltaisuus? Konkreettiset tilanteet ja tapahtumat.

Vanhemman kokemus väkivallasta

Väkivallan seuraukset ja vaikutukset elämään

Väkivaltaan vanhemman oma puuttuminen, sen hallintayritykset?

Vanhemmuus väkivaltaisen erityislapsen kanssa

2. *Tuki, interventiot ja voimavarat:*

Saatu tuki, palvelut ja apu

Julkisen puolen puuttuminen väkivaltatilanteiden hallintaan

Omat voimavarat

Oma selviytyminen

Vanhempien toivomukset saatavalle tuelle ja avulle

Tarkempia lisäkysymyksiä (vain tutkijalla käytössä haastattelukeskustelun avuksi):

1. *Vanhempien kokemukset, ajatukset ja tunteet erityislapsen väkivaltaisuudesta:*

Kerro perheestäsi. Ketä siihen kuuluu ja mitä perusarkeenne sisältyy?

Kerro omin sanoin lapsesi väkivaltaisuudesta? Miten se ilmenee? Mitä tilanteissa tapahtuu? Mitä tunnet ja ajattelet tuolloin? Entä sen jälkeen? Milloin alkoi? Miten elämä muuttui?

Miten koet erityislapsesi sinuun kohdistaman väkivallan?

Millaisia merkityksiä tuo väkivalta saa sinun elämässäsi?

Miten väkivallan kokeminen on vaikuttanut sinuun?

Miten se vaikuttaa sinun elämääsi? Entä parisuhteeseesi ja muihin perhesuhteisiin?

Miten se vaikuttaa sinun minäkuvaasi ja identiteettiisi? Kerro konkreettisia esimerkkejä.

Miten koet väkivallan vaikuttavan vanhemmuuteesi? Kerro konkreettisia esimerkkejä.

Miten se vaikuttaa sinun omaan hyvinvointiisi? Kerro konkreettisia esimerkkejä.

Mitä seurauksia sinulle on tullut väkivallasta? Fyysisiä? Henkisiä?

Koetko, että olisit traumatisoitunut väkivallasta? Kerro siitä.

Miten olet joutunut rajoittamaan lapsen väkivaltaisuutta?

Miten olet kyennyt pidättäytymään vastaamasta lapsen väkivaltaan väkivallalla?

Jos et, miten koet käyttämäsi väkivallan?

Mitä tunteuksia, ajatuksia ja merkityksiä väkivaltaan väkivallalla vastaaminen sinussa herättää? Miten se vaikuttaa sinun elämääsi, identiteettiisi ja omaan hyvinvointiisi?

2. Tuki, interventiot ja voimavarat:

Mitkä asiat ovat suojanneet sinua (mm. traumatisoitumiselta) tai antavat voimaa?

Mikä auttaa sinua selviytymään väkivaltatilanteista?

Mitä tukea ja palveluita perheenne on saanut erityislapsesi väkivaltaisuuteen?

Mitä tukea olette saaneet julkiselta puolelta? Entä muutoin?

Mitä tukea ja palveluita olet itse saanut väkivaltatilanteiden hallintaan ja niistä selviytymiseen?

Onko sosiaalitoimesta, lastensuojelusta tai lasten terveydenhuollon taikka muun tahon puolelta puututtu lapsen väkivaltaisuuteen?

Mitä tukea sinä ja muu perhe olisitte toivoneet?